

ISSN 1331 - 5439

PROČETA

156

JULI 2020

INTERVJU / DANILO LJUBOTINA
IZ PLAŠČANSKE PISMOHRANE
IZLOŽBA / NEP / NOVA EVROPA
30 GODINA MONTAŽSTROJA
POEZIJA / MILOŠ ĐURĐEVIĆ

ИЗДАВАЧ:

Српско културно друштво ПРОСВЈЕТА
www.skd-prosvjeta.hr, www.casopis.skd-prosvjeta.hr

ГЛАВНИ УРЕДНИК:

Чедомир Вишњић

ПОМОБНИК ГЛАВНОГ УРЕДНИКА:

Горан Борковић

ГРАФИЧКА УРЕДНИЦА:

Барбара Бласин

ЛЕКТУРА И КОРЕКТУРА:

Јово Чорак

НА НАСЛОВНОЈ СТРАНИЦИ: *Radical Chic*, плакат, 1986.

са изложбе "НОВА ЕВРОПА: Kunst ist zeitlos • Europa endlos"
(19. 6. – 3. 7. 2020.), Хрватско дизајнерско друштво

ШТАМПА: Tiskara Zelina d.o.o

АДРЕСА РЕДАКЦИЈЕ: Бериславићева 10, 10 000 Загреб

ТЕЛ: +385 1 4872 480

ФАКС: +385 1 4845 364

Убиљежен у Министарству културе Републике Хрватске под бројем 644. Часопис је суфинанциран од Савјета за националне мањине Владе Републике Хрватске, Министарства за културу Републике Хрватске и Министарства културе и информисања Републике Србије. Излази у тиражи од 1 000 примјерака.

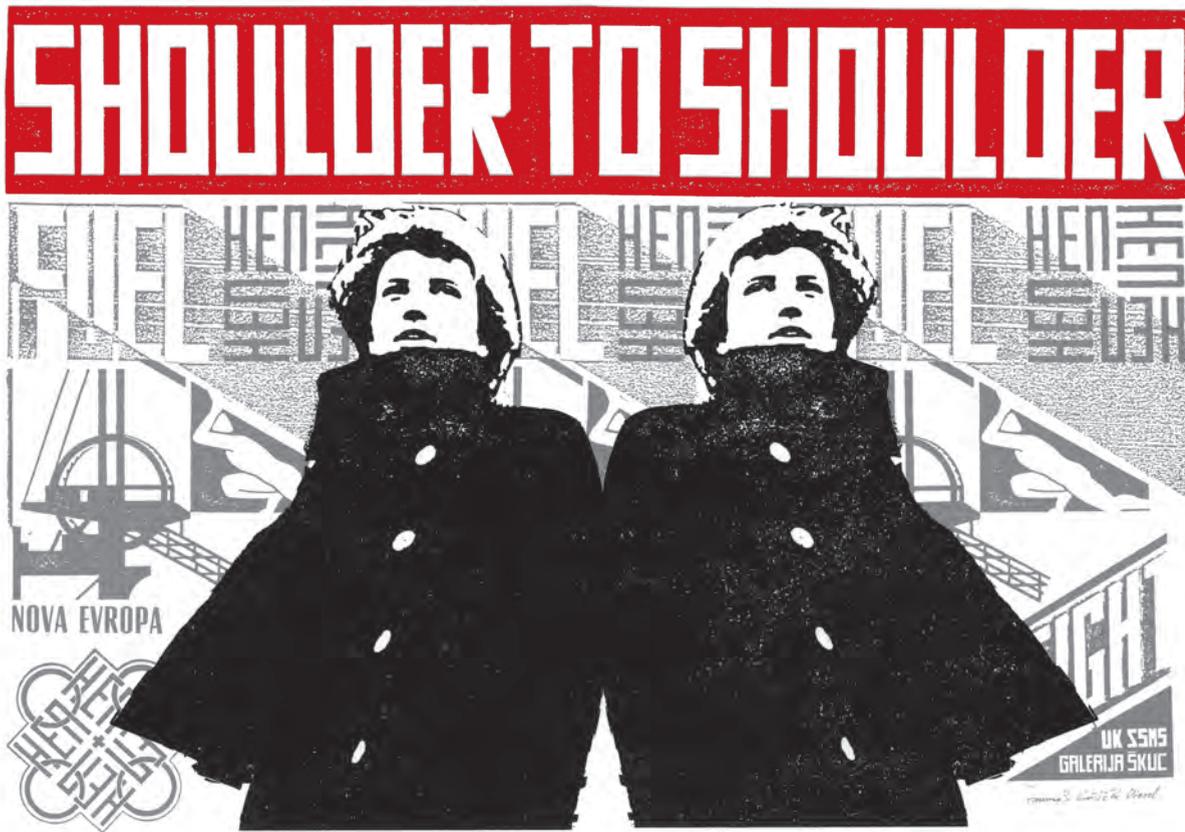
Избори у доба короне

Ако у свијету вриједи она по којој народ има власт какву заслужује, овдје код нас (а то „код нас“ ваља читати као Хрватску у којој живимо и Србију према којој смо судбином окренути) важи да народ има опозицију каква му припада. Безидејну, апатичну, самодовољну. Дакле, точно онакву каква не би смјела бити ако један дан жели доћи на власт, што би ваља требао бити циљ сваке политичке партије иначе она нема пуно смисла.

Игром случаја овдје „код нас“ су у пар седмица разлике одржани парламентарни избори на којима се до краја оголила туга политичког тренутка у којем живимо. И у једној и у другој држави одазив на биралишта био је једва толики да се не без разлога озбиљно причало о њиховој легитимности. Цензуса, наравно, нема па би пред очима свијета Пленковић и Вучић били легални побједници све да су за њих гласали само чланови њихових породица. Разлози за то су различити: први који вриједи за обје државе свакако је несретна пандемија коронавируса која пријети изазвати озбиљну здравствену и економску катастрофу на цијелој планети, док се други тиче искључиво Србије и везан је уз позив на бојкот већине опозицијских странака. Без обзира на суставну – озбиљни политички аналитичари тврде преурањену – кампању за останак дома на изборни недељни дан, показало се да је отприлике исти постотак бирача походио биралишта и у Хрватској и у Србији. Математички гледано, погубељи вируса како би испунио своју грађанску дужност изложио се сваки други гласач и то како би већином подржао постојећу власт. У Хрватској не толико суверено, али ипак довољно да ХДЗ у нити 24 сата сложи парламентарну већину, а у Србији тако да је ваља и интелигентнијем дијелу Вучићевих „напредњака“ било неугодно због премоћне побједе која је практички обезвриједила смисао постојања Скупштине као средишта политичког живота на којем народни посланици расправљају о јавном добру.

Исход је заправо био предвидљив. Умјесто немушних опозиционара који се нити сами између себе не могу посложити, народ је изабрао континуитет, што и није особита специфичност наших простора. У тешким раздобљима попут овог у којем живимо, бирачи се најчешће одлучују на власти задржати оне које имају тражећи какву-такву стабилност. Није случајно ХДЗ узео за слоган неинспиративну паролу „Сигурна Хрватска“ и заиграо на провјерену карту страха од неизвјесности ако се власти дочепају они „други“. На примјеру Хрватске такав исход има и смисла, с обзиром да се – осим погубљених социјалдемократа – бирачима као алтернатива нудила екстремна десница, а из искуства знамо да су баш они она друга и опаснија опција у кризним временима. А Србија? Тамо би вјероватно и без коронавируса исход био сличан, јер су Вучић и његови усисали готово све политичке опције па је једини озбиљни протукандидат он сам себи. Све у свему, каже наш народ – како смо се надали, добро смо се и удали. А што нас чека на јесен, зна само Бог. Ваља је дошло вријеме да нам и он коначно буде од помоћи.

(Б)

Plakat *Shoulder to shoulder*, Dejan Kršić, foto Jane Stravs, sitotisak, 1987.
sa izložbe NEP / NOVA EVROPA: Kunst ist zeitlos • Europa endlos (19.6. – 3.7.2020.), HDD

SVA IZDANJA SKD PROSVJETA MOŽETE NARUČITI NA ADRESI
SKD Prosvjeta, Berislavićeva 10, 10 000 Zagreb
FAX: + 385 1 4845 364
TEL: + 385 1 48 72 480
skdprosvjeta@skdprosvjeta.com

Godišnja pretplata na časopis *Prosvjeta* iznosi 150 kuna, a uplaćuje se na račun SKD Prosvjeta IBAN: HR3623600001101412121.

Kopiju uplatnice pretplatnik obavezno treba dostaviti na adresu izdavača s naznakom "za časopis *Prosvjeta*" radi uvrštenja u evidenciju pretplatnika.

Uplate na ime pretplate na časopis *Prosvjeta* iz inostranstva se vrše na IBAN HR3623600001101412121 SWIFT ZBAHR2X s naznakom "za časopis *Prosvjeta*".

Pretplata za zemlje Evropske unije za godinu dana iznosi 50 EUR, SAD 60 USD, Kanada 60 CAD, Australija 60 AUD.

пpетплатa

- 04 OD SPASOVANA DO IZBORDANA**
Nenad Jovanović
HRONIKA
- 08 SRBIJA JE DOBILA OKTROISANI PARLAMENT „DAROVAN“ MILOŠČU VLADARA**
Bojan Munjin
INTERVJU, CVIJETIN MILIVOJEVIĆ
- 13 MATIJA**
Goran Babić
RASPRAVE O NOTORNOM (28)
- 14 NIKOLA BEZ ZEMLJE**
Radoje Arsenić
SJEĆANJA, KRAJINSKE PRIČE
- 16 MALI GRADAC (2)**
Igor Mrkalj
HISTORIJA
- 21 ZBLIŽAVANJE KAO POŽELJNA OPCIJA**
Milutin Dedić
HISTORIJA, ŽIVOT SRBA I HRVATA
- 22 TRAŽIM POMOĆ**
Đorđe Matić
ESEJ, SLUČAJ DESANKA MAKSIMOVIĆ
- 26 MARIJA I VLADIMIR**
Čedomir Višnjić
HISTORIJA, IZ PLAŠĆANSKE PISMOHRANE
- 28 KAŽ TE NAMA NAŠA BRAĆO MILA, ĐE SU NAŠA SA KORDUNA KRILA ...**
Željko Kresojević
PARTIZANSKE PRIČE
- 31 KRATKA POVIJEST JEDNOG JEVANĐELJA**
Čedomir Višnjić
EX LIBRIS
- 33 SVELI SMO SE NA LITURGIJE I SAHRANE**
Maša Samardžija
INTERVJU, SVEŠTENIK DANILO LJUBOTINA
- 38 ZA ONE KOJI DOLAZE**
Željko Luketić
IZLOŽBE, NEP / NOVA EVROPA, HDD
- 42 LIJEČI LI MONTAŽSTROJ?**
Igor Ružić
KAZALIŠTE,
TRIDESETA OBLJETNICA MONTAŽSTROJA
- 45 UMJETNOST TEORIJE KAOSA**
Bojan Krištofić
IZLOŽBE, TOMO SAVIĆ-GEČAN, MSU
- 47 GEOPOLITIKA KAO SUDBINA: PRIČA (O HITLERU) SA ZAPADNE STRANE**
Muharem Bazdulj
KNJIGE, *HITLER: A GLOBAL BIOGRAPHY*
- 50 ČIŠĆENJE PESAMA**
Nikola Živanović
IZDAVAŠTVO, KULTURNA RAZMENA
- 52 GDJE SI BIO 1991?**
Goran Borković
KNJIGE, *DEVEDESETE. KRATKI REZOV*
- 54 NAŠ JE SOLITER POD IZVESNIM UGLOM**
Dragan Babić
KNJIGE, *SCHINDLEROV LIFT*
- 56 TRGOVAČKI RATovi**
Miloš Đurđević
POEZIJA
- 60 ŠIŠMIŠI U JORGANU**
Mladen Blažević
PROZA
- 62 PANOPTIKUM**
Goran Borković

OD SPASOVDNA DO IZBORDANA

Nenad Jovanović

SPASOV DAN, DAN RADOSTAN – Veliki broj ljudi skupio se 28. maja na crkvištu i ispred krsta u selu Bučje gdje je proslavljen Spasovdan – slava tog i okolnih sela. Iako na ovom području živi mali broj stanovnika, došlo je nekoliko puta više vjernika koji su prisustvovali obredu što ga je služio protojerej stavrofor Đorđe Teodorović. Uz skup u Bučju, Spasovdan je u selu Kraguj proslavio i pakrački pododbor Prosvjete. Istog dana u Srpskom kulturnom centru "Isidor Dobrović" u Daruvaru obilježen je Dan gradskog VSNM-a. Za razliku od ranijih obilježavanja, zbog korona virusa ovogodišnje je prošlo u skromnijem formatu. U ime organizatora prisutnima se obratila predsjednica Nikolina Glodić. Tu su bili i članovi seniorske pjevačke sekcije pododbora koji su izveli tradicionalne narodne pjesme zapadne Slavonije.

TRAGOVIMA (H)ISTORIJE – Iz štampe je izišao četvrti broj časopisa "Tragovi" u izdanju Arhiva Srba u Hrvatskoj koji sadrži niz tekstova vezanih uz hrvatsko-srpske odnose, sagledane iz raznih aspekata. Časopis izlazi dvaput godišnje i ovo mu je treća godina izlaza. Zamišljen je kao multidisciplinarni časopis koji se bavi svime što je u vezi s hrvatsko-srpskim odnosima, bilo da je riječ o historiji, identitetu, kulturi, privredi, međunarodnim odnosima i drugim područjima. Među tekstovima koji se bave historijom, sociologijom, prikazima knjiga i ličnim svjedočenjima iz zanimljivih vremena, nalazi se i osvrt Bojana Munjina „Izgubljeni u prijevodu: o gostovanjima srpskih pisaca na hrvatskim pozornicama od 1990-ih do danas“ koji govori o intenzivnoj kulturnoj razmjeni dviju zemalja.

IZBORI U OSIJEKU – Zdenko Čikara ponovo je izabran za predsjednika osječkog pododbora „Prosvjete“ na sjednici 5. juna. Za razliku od lani

kad je realizirano 20 programa i kada su djelomično adaptirane prostorije u osječkom Donjem gradu i nabavljena informatička oprema, ove godine u realizaciju planiranih aktivnosti uplela se korona – od početka 2020. realizirana su samo tri programa, pa plan teško može biti ostvaren, rečeno je tom prilikom. Ipak, 15 dana kasnije, održan je i četvrti program, pomalo drugačiji od većine ostalih – večer uz vino, poeziju i gitaru. Gost-izvođač bio je Slavko Bubalo iz Vukovara koji bi najprije pročitao pjesmu, a zatim je izveo vokalno i instrumentalno na gitari. U jednosatnom repertoaru izvedene su pjesme Zdravka Čolića, Galije, Arsena Dedića, Riblje čorbe, Kerbera, YU grupe, Lea Martina, Beatlesa...

JEDNOGLASNO ZA KONTINUITET – Na sjednici održanoj 15. juna članovi zagrebačkog pododbora jednoglasno su izglasali da će ih u novom četverogodišnjem mandatu voditi dosadašnje rukovodstvo: predsjednica Aneta Vladimirov, zamjenica Milijana Nožinić i sekretarica Jovana Lukić, koje su uz Stojana Latinovića i Spasu Đukanovića, članice Predsjedništva. Aneta Vladimirov je podsjetila da se ove godine obilježavaju 30. godišnjice obnove rada društva i zagrebačkog pododbora. Članovi su upoznati i s

radom sekcija, od ZborXopa i muške pjevačke grupe do folklorša i likovne sekcije, koji su lani, a i u dva i pol mjeseca prije širenja koronavirusa, zabilježili značajan broj nastupa.

NOVI PROSTOR U BOROVU – Sjednicom Predsjedništva, održanom 15. juna, i zvanično je otvoren novoobnovljeni prostor pododbora „Prosvjete“ Borovo. Tokom aprila i maja ove godine Predsjedništvo je iskoristilo priliku i krenulo u sanaciju cjelokupnog prostora, ugroženog zbog vlage. Radove su izvodili sami članovi, a namještaj je kupljen uz pomoć Opštine Borovo. Po riječima predsjednice pododbora Radmile Latas, obnovljeni prostor omogućit će održavanje planiranih aktivnosti u idućem periodu namijenjenih publici svih uzrasta. Predsjednik ZVO-a Srđan Jeremić i načelnik općine Borovo Zoran Baćanović donirali su biblioteci 230 knjiga sa 170 naslova, a Radmila Latas je pozvala mještana da dođu u biblioteku, postanu članovi i posuđuju knjige.

FALA TI ĐUKA – Istaknuti antifašist, partizan, ratni i poratni rukovodilac te osnivač Antifašističke lige Hrvatske Juraj Đuka Hrženjak umro je u 104. godini. Ispraćaj Đuke Hrženjaka održan je 18. juna na zagrebačkom Krematoriju u prisustvu velikog broja njegovih prijatelja i suradnika, kao i istaknutih javnih ličnosti, među kojima i predsjednika SDSS-a Milorada Pupovca, dva bivša predsjednika države Stjepana Mesića i Ive Josipovića, dugogodišnjeg diplomate Budimira Lončara, ruskog ambasadora Anvara Azimova. Svojim govorima od Hrženjaka su se oprostili Zoran Pusić, predsjednik AFL-a, univerzitetski profesor Ivan Koprić i gradonačelnik Milan Bandić. Antifašistička liga organizirala je 22. juna, na Dan antifašističke borbe, komemoraciju za Juraja Hrženjaka u Novinarskom domu u Zagrebu. Skup u organizaciji AFL-a je počeo nastupom glumaca i antifašista Urše Raukar i Vilija Matule, a nakon obraćanja Želimira Brale iz AFL-a, o Hrženjaku su govorili Vesna Teršelič, voditeljica Documente, saborski zastupnik Milorad Pupovac i predsjednik AFL-a Zoran Pusić. Komemoraciju je uveličao i nastup ZborXopa.

KRENULI IZBORI – Nakon višemjesečne pauze prouzročene koronom, pododbori „Prosvjete“ započeli su s održavanjem izbornih skupština. Željka Marčinko i dalje ostaje predsjednica u Malom Gradcu, odlučili su članovi pododbora na izornoj skupštini održanoj 17. juna u mjesnom Domu kulture. Na izornoj skupštini pododbora u Krnjaku, održanoj 18. juna, za predsjednicu je izabrana Milena Bižić, dok je dan kasnije u Vukovaru održana skupština koja je ponovo dala povjerenje Milenku Živkoviću da nastavi voditi pododbor. Članovi karlovačkog pododbora 20. juna izabrali su novo rukovodstvo pododbora na čelu s dosadašnjim predsjednikom Milanom Lapčićem i to tajnim glasanjem s više kandidata. Na skupštini pododbora u Vrginmostu održanoj 24. juna za predsjednicu je ponovo izabrana Senka Crevar, a tom prilikom su članovi upoznati i da će „Đedova kosidba“, zakazana za 11. jul ove godine, biti odgođena dok se ne steknu uslovi za njenu realizaciju.

Pododbor u Okučanima, nakon kraćeg zastoja zbog raspuštanja do kojeg je došlo zbog kršenja Statuta, izabrao je novo rukovodstvo na čelu s predsjednicom Sanelom Martinović. Ona je istakla značaj SKD-a „Prosvjeta“ za Okučane i srpsku zajednicu koja živi na tom području, kao i spremnost novog rukovodstva da u što kraćem vremenu pokrene rad u svim sekcijama, sa posebnim akcentom na radu sa mladima. Izbornu skupštinu imali su i članovi splitskog pododbora „Prosvjete“ koji su izabrali novo rukovodstvo na čelu s Momčilom Rusićem. Iako je tom prilikom izražena zabrinutost oko realizacije planiranih programa, izraženo je zadovoljstvo dobrom suradnjom s kulturnim društvima drugih nacionalnih manjina koji djeluju u Splitu i Splitsko-dalmatinskoj županiji, kao i sa Udruženjem Srba iz Hrvatske „Nikola Tesla“ iz Kragujevca, te Zajednicom Hrvata „Tin Ujević“ iz Beograda. Dana 29. juna članovi pododbora u Dvoru na izornoj skupštini izabrali su novo rukovodstvo na čelu s predsjednikom Marijanom Janoševićem.

ZBORHOR – U okviru ovogodišnjih Dana nacionalnih manjina Grada Zagreba srpsku zajednicu predstavio je ZborXop koji djeluje u zagrebačkom pododboru SKD-a „Prosvjeta“ pod vodstvom Jovane Lukić. Nakon

skromnog otvaranja 15. juna kod fontana kraj Nacionalne sveučilišne knjižnice, organizirani su nastupi zborova nacionalnih zajednica kod paviljona u Botaničkom vrtu. Zborxop je nastupio 18. juna, kao i ženski zbor Bulbuli iz KDBH-a „Preporod“ pod vodstvom Ismeta Kurtovića, i svojim izvođenjem starih srpskih narodnih pjesama oduševio publiku. Ovo je bio prvi nastup nakon proslave 8. marta u „Prosvjeti“.

TATJANIN MIRAZ – U Lapovcu je 20. juna održana promocija prve knjige Tatjane Vlačić „Miraz“ s temom iz vremena Vojne krajine kad su sudbinom mladih upravljali stariji muški članovi domaćinstva. Promocija knjiga održana je u dvorištu „Kordunašice“, kuće koju je ona podigla i oplemenila, a uspjehu su doprinijele svojim nastupom dramska, folklorna i pjevačka sekcija pododbora „Prosvjete“ iz Vrginmosta.

VIDOVDANSKI SABOR – U selu Bobota je od 19. do 21. juna po 39. put održan Vidovdanski sabor, jedna od najdugovječnijih manifestacija na prostoru zapadnog Srema i najmasovnije višednevno dešavanje na području općine Trpinja na kojem se okuplja veliki broj učesnika iz svih oblasti kulturnog djelovanja srpskog naroda. Sabor, koji su organizirali pododbor „Prosvjete“ iz Bobote i KUD „Đoko Patković“, otvoren je 19. juna pjesničkom večeri. Narednih dana na štandovima su izložene starine, pripremana su tradicionalna jela i održana je likovna kolonija na kojoj su učestvovala i djeca iz tamošnje osnovne škole. U večernjim časovima odigrana je predstava „Život dale za pravoslavlje“ koju su izveli dramska sekcija pododbora iz Bobote, Čuvari pravoslavlja i srpske kulture te osnovnoškolci. Trećeg dana Vidovdanskog sabora lovci su se nadmetali u gađanju glinenih golubova, otvorena je kolonija zanatlija uz kuhanje tradicionalnih jela, a svoje vještine odmjerili su najmlađi pripadnici osam DVD-ova

uz učešće 170 djece iz 43 ekipe. Takmičili su se i šahisti, a održana je i folklorna večer na kojoj su nastupili KUD-ovi „Đoko Patković“ iz Bobote, „Branislav Nušić“ iz Borova, „Mladost“ iz Trpinje, „Vaso Đurđević“ iz Bršadina, „Ostrovo“, „Zora“ iz Silaša, „Sveti Sava“ iz Tenje, kao i članovi pododbora iz Dvora i Bijelog Brda.

NOVO IZDANJE GOLDSTEINOVE 1941. GODINE –U Novinarskom domu 23. juna predstavljeno je novo izdanje knjige Slavka Goldsteina: „1941. – godina koja se vraća“ kojom je, baš kao i cjelokupnim opusom, zadužio hrvatsku historiografiju i društvo, složili su se učesnici predavljanja. Po riječima urednika izdavačke kuće „Fraktura“ Seida Serdarevića, Slavko Goldstein je napisao niz vrijednih djela, ali je „1941 – godina koja se vraća“ njegova najbolja knjiga koja se i danas čita kao što se čitala i 2007., kad je izišlo prvo izdanje. Ivo Goldstein, profesor hrvatske historije 20. vijeka, istaknuo je da ovu knjigu predavlja u svojstvu historičara, ali i sina pokojnog Slavka Goldsteina i unuka Ive Goldsteina kojeg su ustaše zatvorile i ubile u Jadovnom. „Ovo djelo predavlja sjajan primjer kritičke historiografije, ali i ogledan tekst kako revidirati historiografiju bez falsificiranja“, rekao je saborski zastupnik Milorad Pupovac, ističući da je „Slavko bio hrvatski patriot koji je napadan kao hrvatski izdajnik od strane ljudi bliskih ustaškim idejama“. Teško je odrediti žanrovsku odrednicu ove knjige koja ne spada u publicistiku niti u memoarsko-historiografski žanr, rekao je književnik i novinar Miljenko Jergović.

OSNIVAJU SE NOVI PODDOBORI – Tokom juna „Prosvjeta“ je postala bogatija za tri nova pododbora. Na osnivačkoj skupštini održanoj 23. juna u Velikom Pogancu za predsjednika je izabran Ljubiša Grubačević. Osnivačka skupština pododbora u Novoj Gradiški održana je 26. juna, a u narednom četverogodišnjem periodu vodit će ga Ognjen Tendžerić. U okviru pododbora počela je s radom muška pjevačka grupa, koja od zaborava čuva pjesme i običaje Srba iz Zapadne Slavonije. A u narednom periodu, rukovodstvo će raditi na okupljanju ljudi koji svojim radom mogu dati doprinos razvoju te pokrenuti kulturni i društveni život u samom gradu i našoj zajednici u novogradiškom kraju. Novi pododbor osnovan je 29. juna i u Slavonskom Brodu, a za predsjednika je izabran Zoran Ratković. Kako je najavljeno, aktivnosti na realiziranju kulturnih programa usmjerit će na očuvanje identiteta, tradicije i običaja Srba iz ovog dijela Slavonije. Bavit će se i istraživanjima historijske građe i publiciranjem rezultata istraživanja o Srbima u Slavonskom Brodu i njihovom doprinosu razvoju grada.

BARANJA KROZ VEKOVE –U prostorijama pododbora „Prosvjete“ u Osijeku 26. juna je prvi put u Hrvatskoj održana promocija zbornika „Baranja kroz vekove“. Predavač, a ujedno i jedan od autora, prof. Pero Matić predstavio je zbornik naučnih radova sa naučnog skupa koji je održan od 12. do 14. oktobra 2018. godine u Somboru, a na kome je bilo prisutno dvadesetak učesnika. U zborniku je obuhvaćena Baranja kroz više vjekova preko radova tridesetak autora, ali sa aspektom i sa akcentom na Srbe, od prvog pomena početkom 9. vijeka u tadašnjoj Ugarskoj, pa do kraja 20. vijeka.

SVEČANO ZA VIDOV DAN –Srbi u brojnim sredinama u Hrvatskoj tradicionalno proslavljaju veliki crkveni praznik Vidovdan 28. juna. Tako su članovi Ansambla narodnih igara „Prosvjete“ iz Vukovara učestvovali na centralnom obilježavanju proslave Vidovdana za Dalmaciju na Dalmatinskom Kosovu pored Knina. Sve se odvijalo ispred crkve Lazarice. Ansambl se u jednosatnom programu predstavio Srpskim igrama iz zapadne Slavonije, iz Podgrmečja, te Crnorečja. Uz igrački dio programa, nastupile su vokalne solistkinje Ansambla narodnih igara Anja Teofilović i Jana Krtinić sa nekoliko prigodnih numera. Članovi Ansambla bili su gosti manastira Krka kod Kistanja gdje će nastupiti na manifestaciji u avgustu povodom Preobraženja.

Vidovdan je proslavio i pododbor Garešnica. Nakon jutarnje liturgije program je počeo u večernjim satima. Pred oko 300 posjetilaca nastupile su dječja folklorna sekcija i Muzička sekcija pododbora Garešnica koje su izvele pjesme i plesove iz Moslavine i igre iz okoline Niša. Za razliku od ranijih godina drugih ansambala ni uzvanika nije bilo. Nakon liturgije u Bolmanu učenici iz tog mjesta koji pohađaju vjeronauku u Osnovnoj školi „Jagodnjak“ uz članove recitatorske i pjevačke sekcije pododbora „Prosvjete“ u Jagodnjaku izveli su program pod vodstvom Nade Šalajić.

U Belom Manastiru je održana trodnevna manifestacija Vidovdanske dani. Prvi dan u organizaciji pododbora „Prosvjete“ bio je posvećen izložbi Muzeja Grada Beograda „Ivo Andrić – pisac i/ili diplomata“. Drugog dana je u Etnološkom centru baranjske baštine održana Vidovdanska akademija u organizaciji pododbora i SPC-a, a u programu su učestvovali SKUD „Jovan Lazić“, Čuvari tradicije baranjskih Srba i recitatori iz srednjih škola. Posljednjeg dana manifestacije u hramu Svetog Arhangela Mihaila u Belom Manastiru služena je sveta liturgija i parastos kosovskim mučenicima.

NASTUPI USPRKOS KORONI – S obzirom da su brojne kulturne manifestacije otkazane, članovi i članice pododbora „Prosvjete“

nastoje pokazati svoje umijeće u drugim prigodama. Tako su članice pododbora Prosvjete iz Siska 30. juna nastupile na stranačkom skupu SDSS-a u Blinji, gdje su se prisutnima obratili Dragana Jeckov i Milorad Pupovac koji su podsjetili na dugogodišnju borbu za bolji život ljudi na povratničkim područjima, uključujući i jačanje „Prosvjete“. Prigodan nastup izveli su 14 dana ranije i članovi pakračke „Prosvjete“.

NOVA GENERACIJA MATURENATA –Na prigodnoj svečanosti održanoj 4. jula ispraćena je najnovija, 12. generacija maturanata Srpske pravoslavne opšte gimnazije (SPOG) „Kantakuzina Katarina Branković“ u Zagrebu. Skup je prošao uz znatno manji broj prisutnih, maturanata, njihovih ponosnih roditelja i još ponosnijeg nastavnog personala, ali emocija nije nedostajalo. Po riječima direktora Slobodana Lalića, mitropolita zagrebačko-ljubljanskog Porfirija i razrednice Svetlane Kilibarde 18 maturanata – 11 momaka i sedam djevojaka – završili su ovu etapu svog školovanja i spremni su za novu.

SRBIJA JE DOBILA OKTROISANI PARLAMENT „DAROVAN“ MILOŠĆU VLADARA

CVIJETIN MILIVOJEVIĆ, POLITIČKI ANALITIČAR

Na izborima ne sudeluje ni jedna od relevantnih političkih stranaka prave opozicije koje, kao svuda u svetu, imaju za cilj da kritikuju i na kraju na izborima da sruše vlast. Uz časne izuzetke, imate oko 20 izbornih lista od kojih dve, maksimalno tri liste, smeju da kritikuju neustavne poteze gospodina Vučića kao predsednika Srbije. Sve ostalo je ili „hiperkonstruktivna“ ili „instant“ opozicija

RAZGOVARAO: Bojan Munjin

Na nedavno održanim parlamentarnim, pokrajinskim i lokalnim izborima u Srbiji premoćno je pobijedila Srpska napredna stranka, osvojivši 63 posto glasova i dvije trećine mjesta u Narodnoj skupštini. Izbori su protekli u atmosferi velikih kritika na račun predsjednika Srbije Aleksandra Vučića za autokratski način vladanja i nedemokratskog organiziranja, kao i atmosferi bojkota izbora na koje su se odlučile stranke okupljene u koaliciji Savez za Srbiju, koju je predvodila Demokratska stranka i politički lideri kao što su Vuk Jeremić, Dragan Đilas, Boris Tadić i drugi. Stoga je ukupni rezultat ovih izbora mršav i simptomatičan: osim premoćnog SNS-a, u srpski parlament još je ušla samo Srpska socijalistička partija Ivica Dačića s osvojenih 11 posto glasova i stranka Pobjeda za Srbiju Aleksandra Šapića sa osvojenih 4 posto glasova. O ovim izborima, Aleksandru Vučiću i o političkom životu u Srbiji, koji kao da je prepolovljen, razgovaramo s renomiranim političkim analitičarem Cvijetinom Milivojevićem.

U kojim okolnostima su se odvijali ovogodišnji parlamentarni, pokrajinski i lokalni izbori u Srbiji?

Cvijetin Milivojević: Ako se pogledaju Ustav Srbije i njeni zakoni, naročito oni koji se tiču izbora, onda smo dobili oktroisani parlament. To znači da je to parlament koji je „darovan“ milošću vladara. Taj vladar je gospodin Aleksandar Vučić koji je taj parlament podario narodu kao predsednik Re-

publike, ali i kao premijer, jer zapravo je on stvarni premijer. Podario ga je i kao predsednik parlamenta jer je on njegov stvarni predsednik, ali i kao predsednik Ustavnog suda jer je on stvarni predsednik tog suda, kao što je gospodin Vučić stvarni predsednik i mnogih drugih institucija. On će podariti narodu i novih 250 poslanika Narodne skupštine jer će oni biti izabrani njegovom voljom a ne voljom naroda.

Kako objašnjavate vaše ovako radikalne tvrdnje?

Cvijetin Milivojević: Možda ovo što govorim deluje kao radikalna tvrdnja ali je ona u stvari prilično dokaziva. Počnimo od toga da su trenutni izborni uslovi u Srbiji nedemokratski, nefer i neravnomerni. To znači da imamo situaciju da se, najmanje u poslednje četiri godine, svaki čovek od javnog i političkog ugleda koji govori protiv aktuelne vlasti provlači kroz neku vrstu „toplog zeca“, odnosno javno se linčuje putem najjačih elektronskih medija i udarnih dnevnih novina, koji su svi pod kontrolom te vlasti. Plus razni portali i društvene mreže, gde imate armiju plaćenih *botova* koji u ime vladajuće Srpske napredne stranke označavaju svoje mete i onda blate na najgori način te protivnike aktuelnog režima i predstavnike kritičke javnosti. Uzmite kao najeklatantniji primer pokojnog lidera Srba sa Kosova Olivera Ivanovića, koji je nekoliko meseci pre nego što su ga ubili bio razvlačen po medijima pod kontrolom režima na najgori način.

Spominjali ste Ustav i zakone Srbije u kontekstu neregularnosti ovih izbora. Na što ste točno mislili?

Cvijetin Milivojević: Ustav i zakoni o izboru narodnih poslanika Republike Srbije vrlo precizno propisuju da mandat Narodne skupštine Srbije traje najviše četiri godine i ni dana više. Taj mandat je istekao 3. juna ove godine. To u prevodu znači, pošto predsednik Srbije, kao ni Narodna skupština nisu posegnuli ni za jednim pravnim lekom, to bi recimo mogao biti *lex specialis*, da tu pravnu situaciju premoste, da Srbija do izbora 21. juna nije 18 dana imala ni Narodnu skupštinu a ni Vladu koju izabire ta Narodna skupština. Inače, u Srbiji se svako malo, kad god stranci na vlasti treba, izglasava neki *lex specialis*, ali ovoga puta to nije bio slučaj. Recimo *Beograd na vodi*, koji je proglašen kao projekat od najvišeg nacionalnog interesa izglasan je tako što je za njega donet *lex specialis*, po kome su onda bile moguće sve te građevinske dozvole koje su onda nicali i izdavane kao gljive posle kiše... U ovom slučaju, dok se ne obave sve formalnosti nakon izbora, mi nećemo formalno-pravno imati novu Narodnu skupštinu i Vladu bar do septembra.

Predsjednik Vučić je na brutalan način onemogućio Ustavni sud da radi svoj posao u slučaju proglašenja vanrednog stanja zbog pandemije. Vanredno stanje nije uvela Narodna skupština, kako piše u Ustavu, nego su ga uvela tri čoveka, tri partijska drugara

Zašto ste rekli da je gospodin Vučić stvarni predsjednik Ustavnog suda Srbije?

Cvijetin Milivojević: Predsjednik Vučić je na brutalan način onemogućio Ustavni sud da radi svoj posao u slučaju proglašenja vanrednog stanja zbog pandemije. Vanredno stanje nije uvela Narodna skupština, kako piše u Ustavu, nego su ga uvela tri čoveka, tri partijska drugara, dva člana izvršnog odbora Srpske napredne stranke, Ana Brnabić, premijerka i Maja Gojković, predsednica Skupštine i predsednik stranke Aleksandar Vučić. Nadalje, pandemija je već bila u toku a vladajuća stranka je dovela hiljade ljude koji su se gurali bez maski da bi ona skupila potrebne potpise da bi izašla na izbore. Na sve to, Ustavni sud se proglašava, kako to kaže Nele Karajlić, „da nije odavle“, da nije nadležan... Taj sud se proglasio nenadležnim na primer i kod potpisivanja Briselskog sporazuma u kojem se derogira Ustav Srbije u kojem, u preambuli piše da je Kosovo deo Republike Srbije, a u Briselskom sporazumu to nigde ne piše.

Vi na neki način smatrate gospodina Vučića nekom vrstom autokratskog vladara modernog doba. Zašto?

Cvijetin Milivojević: Pa evo, imate na primer naziv izborne liste na ovim izborima, koju je republička izborna komisija prihvatila i koja nosi naziv „Aleksandar Vučić – za našu decu“. Podsećam da su ovo parlamentarni, vojvođanski pokrajinski i lokalni izbori. Ni na jednom od tih izbora se Aleksandar Vučić, kao predsednik države ne kandiduje, ni za poslanika, ni za odbornika ni za gradonačelnika, dok se sa ovakvim nazivom izborne liste stiče privid da je Aleksandar Vučić kandidat za predsednika svih opština u Srbiji; i u Gadžinom Hanu, i u Žitištu, i u Crnoj Travi, i Vladičinom Hanu, u Subotici, i u Šapcu – svuda se lista zove „Aleksandar Vučić – za našu decu“. Zatim, zakon o izborima narodnih poslanika i zakon o izborima traži identifikaciju izborne liste: da li se prijavljujete kao stranka ili kao grupa građana? Ako se prijavljujete kao stranka, pogotovo ako ste najjača stranka na svetu u odnosu na broj stanovnika – SNS ima osamsto hiljada članova, što znači da ima više članova nego Savez komunista u vreme jednopartijskog sistema – vi prenebregavate tu činjenicu, nego se prijavljujete kao „Aleksandar Vučić“, koji lično ne sudeluje u izborima, jer na to nema pravo kao predsednik države a stvara se privid da je on kandidat za sve funkcije, jer nemate ni ime stranke na izbornoj listi. Treća stvar tiče se političkog morala: naziv izborne liste „Aleksandar Vučić – za našu decu“ je neka vrsta falsifikata originalnog naziva, pokradenog iz izborne kampanje Nacionalsocijalističke partije Nemačke za izbore koji su održani 29. marta 1936. godine, na kojima je jedan od glavnih slogana glasio „Unseren Kindern die Zukunft durch Hitler“, odnosno, „Za našu decu preko Adolfa Hitlera“.

Ipak, zašto su ovo oktroirani, nametnuti izbori?

Cvijetin Milivojević: Krunski razlog zašto tvrdim da se radi o oktroiranim izborima u tome je što u njima ne sudeluje ni jedna od relevantnih političkih stranaka prave opozicije. Pod pravom opozicijom smatram sve one stranke koje, kao svuda u svetu, imaju za cilj da kritikuju i na kraju na izborima da sruše vlast. Na ovim izborima, uz časne izuzetke, imate oko 20 izbornih lista od kojih dve, maksimalno tri liste, koje smeju da kritikuju neustavne poteze gospodina Vučića kao predsednika Srbije. Sve ostalo je ili 'hiperkonstruktivna' opozicija ili 'instant' opozicija, koju ja zovem čankoliciscima koji se stvaraju samo za ove izbore, da bi se govorilo o živosti i političkom šarenilu. Usput, nigde u svetu se ne može menjati izborna zakonodavstvo, barem godinu dana pre izbora a u Srbiji se menjaju izborni zakoni i 15 dana pre izbora. Tako je kod nas neposredno pred ove izbore promenjen zakon o izboru narodnih poslanika, u čemu je ključno, da bi se ohrabrio što veći broj tih fantomskih lista, da je snižen izborni cenzus – što je ključni izborni detalj – sa pet na tri posto i to nakon 28 godina.

Mnogi stavljaju na savjest većeg dijela opozicije to što se ona odlučila na bojkot ovih izbora?

Cvijetin Milivojević: Opozicija jeste napravila niz taktičkih grešaka. Jedna od njih je što su neke od tih stranaka koje su pripadale opozicijskoj koaliciji „Savez za Srbiju“ još u avgustu prošle godine požurile da kažu da neće izaći na izbore i na taj način prerano zacementirale bojkot atmosferu. Sa druge strane postoje argumenti koji takvom stavu o bojkotu idu u prilog. Recimo predstavnici evroparlamentaraca, koji su u jednom trenutku posredovali u dijalogu Vlade i opozicije, nisu shvatili da nije jedino bitno šta se dešava u 45 dana izborne kampanje, nego je bitno šta prosečni birač

sluša i gleda u četiri godine između dva izborna ciklusa. Kao što rekoh vi u Srbiji imate situaciju da stranka na vlasti četiri godine brutalno vređa opoziciju.

Probajte nam tu atmosferu približiti sa nekoliko primjera.

Cvijetin Milivojević: Pa na primer Srbija je jedina zemlja na svetu u kojoj predsednik republike tvrdi da u njoj ima fašizma. Radi se o tome da vi možete imati profašističke stranke u opoziciji, ali fašizam u praksi može provoditi jedino stranka na vlasti. U Nemačkoj imate parlamentarnu neonacističku stranku, Alternativa za Nemačku, ali Angela Merkel nikada nije rekla da u Nemačkoj stanuje fašizam, dok je Aleksandar Vučić za jednog opozicionog političara rekao bez pardona da je on fašista. Drugo, za bivšeg gradonačelnika Beograda, Dragana Đilasa, postoji već gotovo oficijelni naziv, koji mu je dodeljen iz redova vladajuće stranke, „Đilas lopov“ ili „Đilas tajkun“. Ili imate bivšeg ministra vanjskih poslova Vuka Jeremića, koji je sada lider opozicione Narodne stranke, koji je poreklom pola Srbin, pola Bošnjak, koga lideri vladajuće stranke i oficijelni mediji nazivaju, ili katarskim i islamskim plaćenikom ili je on lopuža najgore vrste ili je – četnik. U takvoj situaciji bi mogli tražiti opravdanje za stranke koje smatraju da je besmisleno izlaziti na takve izbore.

Da li ipak treba izaći, pa makar i na takve izbore?

Cvijetin Milivojević: Kakvi su to izbori ako vam je dozvoljeno tek da na njima sudelujete i da eventualno pokucate na prag cenzusa od tri posto – ukoliko vam to dozvoli vlast, da bi ste ušli u parlament. Zašto to mislim? Svaka izborna lista, da bi uopšte učestvovala na izborima, mora da skupi deset hiljada glasova birača. To u ovom trenutku mogu sigurno da skupe tri stranke; Vučićev SNS, Socijalisti i Šešeljevi radikali i – možda još tri stranke, ali uz puno muke. Deset hiljada potpisa ni u snu ne može da skupi daljnjih 14 izbornih lista, što znači da im je u tom skupljanju neko pomogao. A taj koji im je pomogao je Srpska napredna stranka, koja je skupljala potpise za sebi podobne stranke kojima može manipulirati. Ako vladajuća stranka već u startu manipuliše sa tim da li se neka stranku uopšte može takmičiti, o čemu onda dalje da pričamo... Pa onda u sledećoj fazi, kada treba da preskočite prag od tri odsto glasača koji će glasati za vašu stranku da bi ste ušli u parlament, opet nemate nikoga, osim Srpske napredne stranke, Srpske socijalističke stranke i možda još jedne ili dve stranke koje to realno mogu i više nemate ni jednu izbornu listu koja, osim uz „pomoć prijatelja“, može ući u parlament... Dakle, od Aleksandra Vučića je na ovim izborima ovisilo kako će izgledati parlament posle tih izbora.

Šta je sa predizbornim programima opozicijskih stranaka, o kojima u svakom slučaju ne znamo puno?

Cvijetin Milivojević: Možemo kritikovati opoziciju za manjak ideja i verovatno je to tako. Da li ona zna šta će raditi nakon izbora, verovatno ne zna, ali to su, u ovakvom nesrazmeru odnosa snaga između vlasti i opozicije, ipak periferna pitanja. Glavno pitanje je gde opozicija uopšte može da iznese svoj program. Od elektronskih medija sa nacionalnom frekvencijom, u udarnom dnevniku RTS-a opozicije nema a Pink je 24 časovni rijaliti program i servis vladajuće stranke, u kojem se o opoziciji može čuti isključivo na diskvalificirajući način. Neke od tih opozicionih stranaka zaista imaju

ozbiljne programe i ja sam ih kao politički analitičar čitao, ali većina građana nije imala nikakvu mogućnost da se upozna sa njima, osim da o njima čuje sve negativno. Što se tiče transparentnosti stranačkih programa, pa i to je diskutabilna stvar. Nije 2012. godine Srpska napredna stranka došla na vlast na osnovu svog programa, već je SNS izašao sa svojim programom tek nekoliko meseci nakon toga. Drugo, SNS se nikada nije izjasnio o ključnim temama za građane Srbije, bilo da je reč o ekonomsko-socijalnim pitanjima ili identitetskim pitanjima: gde su granice Srbije – na administrativnom prelazu Merdari prema Kosovu ili na Prokletijama na granicama sa Albanijom. Da li Srbija ima tih 17 posto teritorije ili je nema, iako Ustav kaže da je Kosovo deo Srbije. Srpska napredna stranka se nikada jasno o tome nije izjasnila, upravo zato što su njeni birači nacionalno vrlo profilisani građani. Jedino što Vučić radi sa tim u vezi jeste da povremeno testira svoje birače, ubacujući dilemu podela Kosova ili ne a onda neposredno pred izbore pumpa mišiće rečima „ne damo Kosovo“.

Dok god imate jednog čoveka koji o svemu odlučuje, koji u jednoj ruci drži topuz a u drugoj ruci drži kantar pravde, a to je u ovom slučaju gospodin Vučić, može i sto hiljada ljudi da izađe na ulice i da se buni, ništa se neće dogoditi

Svoj ekonomski program vladajuća Srpska napredna stranka dosta uspešno gradi na paroli „Mi gradimo auto-puteve“...

Cvijetin Milivojević: Ta parola ima u sebi nešto od istine ali ni ona nije sasvim tačna. Najveći deo auto-puteva koji se sada grade započeti su za vreme bivših vlada. pre 2012. godine, u vreme kada su predsednici vlada bili Đinđić, Živković, Koštunica, Boris Tadić. Na primer, ovaj današnji Moravski koridor započela je vlada Vojislava Koštunice a auto-put Beograd-Čačak je započet sa španskim investitorima još 2006. pa je taj projekat poništen da bi u njega kasnije ušli Kinezi. Danas se SNS sa razlogom hvali auto-putevima prema Bosni i Hercegovini i modernizacijom železnice prema Budimpešti, ali prvi planovi za to napravljeni su za vlade Mirka Cvetkovića, onda kada je predsednik Republike bio Boris Tadić. Danas se već priča kao vic da se gospodin Vučić hvali kako je napravio najviše auto-puteva u Srbiji od Karađorđa na ovamo. Da to je istina, ali u 19. veku, pa čak i do sredine 20. veka auto-putevi se nisu ni gradili. Kada bi mediji u Srbiji bili zaista slobodni tada bi bilo moguće da čujemo i drugu stranu srpskog investicionog buma.

U čemu je glavni problem te druge strane medalje državnog investiranja?

Cvijetin Milivojević: Ova vlast se ponaša po principu „statistika naša

dika, što poželi to naslika" i ona se usavršila u manipulisanju brojkama. S obzirom da je predsednik Vučić čovek monologa, koji ne trpi čak ni malo zahtevnije novinarsko pitanje, onda on može da izvuče dve brojke i maše sa njima, kada nema nikog ko može da mu se suprotstavi. Ili, baci se u javnost žvaka da će svaki građanin moći da uzme od države po sto eura kao pomoć u vreme korone – a onda režimski mediji odmah pitaju da li će imati obraz da uzme po sto eura i onaj ko će da glasa za opoziciju. Ili, vest da će javna preduzeća dobiti novac od države da isplate tri minimalca radnicima koji ne rade. Odmah sledi i pitanje: da li će taj novac dobiti i one firme na čijem čelu su direktori koji su članovi opozicionih partija? Pa da li te pare daje Vučić iz svog džepa ili SNS iz svoje kase? U jednom trenutku u vreme vanrednog stanja je predsednik Republike na press konferenciji rekao da je nabavljeno ni manje ni više nego četiri hiljade respiratora: „Ne pitajte me kako ni po kojoj ceni“ rekao je tada Vučić. Pa je onda rečeno da je potrošeno enormnih petsto miliona eura na respiratore, pa onda Vlada nije htela da kaže ni koliko je kupljeno ni koliko je potrošeno, da bi na kraju premijerka Ana Brnabić rekla da je kupljeno 450 respiratora. E, to su teme koje bi slobodni mediji morali da otvaraju, kada bi oni za to imali priliku. I tada se potpuno menja izborna slika i naravno da bih ja tada rekao da, ako sa takvim medijima neka stranka neće da izađe na izbore, onda sa tom strankom nešto nije u redu. Trenutno je u Srbiji sasvim obratno.

Neki su ipak izašli na ove izbore, premda nisu uspjeli ući u parlament: Zoran Živković i njegova Nova stranka, Sergej Trifunović i Pokret slobodnih građana, Saša Radulović i njegova stranka Dosta je bilo, Zoran Tadić sa Socijaldemokratskom strankom na lokalnim izborima na beogradskom Vračaru...

Cvijetin Milivojević: Prvo treba reći da ta velika opoziciona koalicija, koja je u svom manifestu „Sporazum sa narodom“ svojevremeno Vučića zatrpala sa barem 45 nebitnih uslova pod kojim bi ona izašla na izbore, nije postavila jedan bitan uslov: da se odvoje parlamentarni, pokrajinski i lokalni izbori kao što se radi svuda u svetu i da se oni ne održavaju zajedno istog dana. S obzirom da nije postavila taj uslov, opozicija je time izgubila šansu, koju je imala npr. 1996. godine, nagrizajući tako vladavinu Slobodana Miloševića, da na posebnim lokalnim izborima dobije neke veće gradove i stvori sebi logistiku za parlamentarne i predsedničke izbore. Jer na lokalnim izborima se odlučuje o životnim pitanjima mesta gde ljudi žive i glasa se za čoveka kojeg poznaješ iz komšiluka. Zato što nije postavila taj uslov kriva je sama opozicija i zbog toga su neki lideri opozicije izašli iz te koalicije. Što se tiče ovih malih stranaka koje su se prijavile na ove izbore njihova logika je preživljavanje: ako ne uđu u parlament te stranke gube pravo na financiranje od države i moraju da se financiraju iz vlastitog džepa, da ne govorim o mogućnosti veće vidljivosti takve stranke u parlamentu da se promovira njen program i ideologija. Što se tiče gospodina Sergeja Trifunovića, on je neka vrsta projekta narodnog uličnog tribuna, sličnog ovim glumcima i pevačima koji se uključuju u politiku od Ukrajine do Italije i gospodin Trifunović je upravo takav tribun anarho-levog uverenja (kao što je gospodin Boško Obradović tip političara anarho-desnog uverenja) i on je shvatio da ne sme da propusti ovu priliku jer će sledeću imati tek za četiri godine, iako ja mislim da će puno pre doći do novih, vanrednih izbora. Takva je i mala stranka Dosta je bilo Saše Radulovića, koja izlazi na izbore samo

zato da bi eventualno preživela, kao i još neke slične lokalne koalicije. Kao što rekoh, ima tu i lažnih trkača, koji se takmiče za nečiji tuđi interes i kojima je taj neko skupio deset hiljada potpisa da bi izašli na parlamentarne izbore, ali koji, na lokalnim izborima, u svom kraju, toliko potpisa ne mogu ni u snu da skupe.

U političkom životu Srbije uopće, kao i konkretno za vrijeme izbora, nekako se kronično stiče dojam da je atmosfera prilično zapaljiva i da nasilje visi u zraku. Zašto je to tako?

Cvijetin Milivojević: Dok god imate jednog čoveka koji o svemu odlučuje, koji u jednoj ruci drži topuz a u drugoj ruci drži kantar pravde, a to je u ovom slučaju gospodin Vučić, može i sto hiljada ljudi da izađe na ulice i da se buni, ništa se neće dogoditi. Aleksandar Vučić to vrlo uspešno radi i on je jedan od političara u Srbiji i na Balkanu koji jako dobro ume da čita raspoloženje naroda i da mu se prilagođava. On je čovek koji dnevno prati kako su građani razumeli neki njegov možda i nebitan potez, meri trenutni nivo vlastite popularnosti i ponaša se u skladu sa tim reakcijama. Dok god imate takvog Aleksandra Vučića ništa se dramatično neće dogoditi. Prošle godine ste imali one masovne proteste i opkoljavanje zgrade Predsedništva Srbije: Vučić je čitavo vreme bio u toj zgradi, mrtav hladan i nije poslao policiju da razbija te demonstracije.

Što bi se moglo dogoditi ako bi takva taktika menadžeriranja narodne volje prestala biti uspešna?

Cvijetin Milivojević: Ima jedna stvar iz područja političke psihologije koja je kod Aleksandra Vučića čini mi se problematična: on je čovek koji je iz nekih razloga spreman na neku vrstu vlastitog preumljenja, na neku naglu promenu svojih političkih stavova ili raspoloženja. Nemojte zaboraviti da je on sredinom 90-ih bio vrlo ozbiljan politički i ratni huškač, kao drugi čovek stranke čiji je predsednik, Vojislav Šešelj, bio u Hagu zbog toga osuđen. Onda je on bio čovek koji je koristio „prejaku reč“ protiv nekih naroda i država a danas pokazuje istu tendenciju, ali sada su postali mete unutar njegovog naroda oni koji se usuđuju da mu se suprotstavljaju. Ili, Aleksandar Vučić je tvrdio da su nam Nemci najveći neprijatelji a onda je počeo da obožava nemačku kancelarku Angelu Merkel, da citira Maxa Webera i da u svojoj pedesetoj godini pronalazi sve prednosti protestantizma. Plašim se te vrste preumljenja čoveka koji koristi prejake reči u jednoj prilici, jer to može da uradi i u svakoj drugoj.

Kako ćemo nakon ovih izbora znati da li je bojkot izbora opozicionih stranaka uspio ili ne?

Cvijetin Milivojević: Ako su opozicione stranke koje bojkotuju izbore pozvale glasače da ne izađu na njih, zato što oni nisu ravnopravni i fer, onda uspeh bojkota ovisi o tome da li je zaista malo ljudi izašlo ili ne. To je teško pitanje i teško ćemo na njega odgovoriti, zato što je u Srbiji moguće manipulirati koliko ima stvarno glasača; 5,2 miliona, koliko tvrdi premijerka Brnabić ili 6,6 miliona, koliko tvrdi Republička izborna komisija? Sa Kosovom ili bez njega, računamo li dijasporu ili ne? Osim toga, opozicija koja ne izlazi na izbore ne može da delegira svoje posmatrače pa ne može ni da kontroliše koliko je ljudi stvarno izašlo na izbore. Izašlo je dakle na izbore onoliko ljudi koliko kaže Aleksandar Vučić.

RASPRAVE O NOTORNOM (28)

MATIJA

PIŠE: Goran Babić

U najtragičnijoj epizodi hrvatskog srednjekovlja glasoviti srpski element ne igra začudo apsolutno nikakvu ulogu. Naprosto ga nema, ne postoji. Kako je, braćo draga i prijatelji, moguće da nam se ponajveća nesreća dogodi bez Srba? Zar to ne protuslovi ne samo historiji, nego i zdravoj logici, zdravom razumu? Zar oni nisu krivci od sve naše nevolje?

Nema seljaka, nema junaka
kao što je bio Gubec Matija,
al' njega sada crna zemlja krije
i zelena trava prekriva mu grob.

Šta je pedeset godina u ljudskom životu? Ponekad malo, ponekad mnogo, ovisi o kontekstu. Prije pedeset godina objavio sam „Strašnu djecu“, po nekima možda najznačajniju zbirku naše moderne (hrvatske i srpske) književnosti za djecu. Prije nje su, naime, tim rodnom literaturu ovdje neprikosnoveno vladali Zmaj Jova i Duško Radović, a asistiral su mnogi: Branko Ćopić, Mato Lovrak, Ljuba Ršum, Danko Oblak te, naravno, Šegrt Hlapić itd. Takve (privatne) tvrdnje naravno ništa ne znače te se o njoj pedeset godina javno šuti, dok je samo prvo izdanje (u nakladi od svega 5 000 primjeraka) promptno uništeno, spaljeno ili izrezano nakon okruglog stola strogih konzervativnih pedagoga u režiji društva „Naša djeca“. Vidjeti o tom поближе u časopisu „Umjetnost i dijete“, a pitati je sad samo moguće – o kojoj se drugoj, tako zgaženoj knjizi, u ovom jeziku šuti? No idemo dalje, jer pedeset godina nije ništa u usporedbi sa petsto godina, a i spaljena knjiga nije ravna spaljenoj ljudskoj glavi.

Jer ovo nije tekst o Pinokiju, Snježnoj kraljici ili Haklberi Finu pa čak ni o Timuru i njegovoj četi. Ne, ovo je tekst o slijedećih pedeset godina. Toliko nas, otprilike, dijeli od trenutka kad ćemo 2073. godine obilježiti ravno 500 godina od bune, koju je vodio Matija Gubec. To ja, svakako, neću doživjeti te stoga i pišem sada i danas, dok sam još kako-tako živ. Neće se, valjda, naći neki pametnjaković da ospori činjenicu da je petstota obljetnica kapitalan datum za svaku kulturu, kako za nas danas tako još i više za sutrašnju čeljad. Seljačka buna Matije Gupca, taj kmetski martirij, važan je za nas današnje iz mnogo razloga o kojima će sad biti nekoliko riječi.

Kao prvo – u njegovoj se sjeni, u sjeni bune, održavaju (i prikrivaju) dva važna kaptolska sinoda, organizirana prvenstveno da bi se u zadnji čas suzbila pošast reformacije. U pauzi, naime, neprekidnih turskih / osmanlijskih nasrtaja sa istoka, javlja se ne manja opasnost za Kaptol sa sjeverozapada, iz njemačkih zemalja. Danas, a i jučer, vidimo da je Kaptol uspio obuzdati i spriječiti Matiju Vlačića Ilirika i njegove da ovladaju Hrvatskom te je ona, paćenica, ostala kroz sve ovo pola milenija katoličkom zemljom. Moglo bi se reći da je biskup Drašković neka vrsta preteče Alojzija Stepinca, unatoč Titove ponude grčevito vezanog za Svetu stolicu. Kao marginalni detalj tih davnih zbivanja ostaje nam tek zaboravljeni fakat da su protestantske knjige (na hrvatskom jeziku) iz tiskare u Nedelišću uništene (40.000 egzemplara), baš kao Krležina Enciklopedija Jugoslavije 400 godina kasnije.

Kao drugo – ban i biskup (nema sukoba interesa, nema odvajanja crkve i države) u centar narodne mržnje i omraze gura Franju Tahiju, omrznutog Ugra (i protestanta pritoma), a zabašuruje ulogu Gašpara Alapića, vojskovođe, te pogotovo svoju, ulogu tužioca, suca i krvnika (sve u jednoj osobi). Nije svirepi Tah i okrunio Matiju ognjenom krunom, nego je kmeta užasnom kaznom pogubio blaženi, hoćemo reći milosti pun biskup ovdašnji. Srednji je vijek – reći će braća povjesničari iz Hrvatskog instituta za povijest – pa su i kazne surove. Kako je samo Isukrst okrutno pogubljen...

Kao treće – Gubec i njegovi puntari eminentno su hrvatski materijal, ono što se kaže – domaća stvar i rabota. Nema u toj antifeudalnoj kalvariji nikakvog južnoslavenskog zajedništva, ne javlja se unitarističko posezanje za našim teritorijem, ljudstvom, jezikom, tradicijom, baštinom, bilo čim. Nije Gubec neki tamo iz Bradine Ante Pavelić pa da poklanja Dalmaciju, otok i ostalo kokošaru Talijanu. Ako je ikad išta bilo čisto hrvatsko (made in Croatia) onda je to bio ovaj neuspjeli, čemerni i jadni puč protivu vlastele, ovaj izlet u nepostojeću budućnost.

Napokon, kao četvrto – u toj najtragičnijoj epizodi hrvatskog srednjekovlja glasoviti srpski element ne igra začudo apsolutno nikakvu ulogu. Naprosto ga nema, ne postoji. Kako je, braćo draga i prijatelji, moguće da nam se ponajveća nesreća dogodi bez Srba? Zar to ne protuslovi ne samo historiji, nego i zdravoj logici, zdravom razumu? Zar oni nisu krivci od sve naše nevolje? Možda njihova uloga u žalosnom događaju nije dovoljno (ni valjano) istražena? Šta rade naši vajni povjesničari i toliko slavni historici? Zašto nisu pronađeni tajni dokumenti, ćirilčna pisma nepismenom Gupcu? Kako je Tuđman znao naći tragove Tatara na grobničkom polju, a ovi njegovi nasljednici ne mogu istražiti ni kaptolski arhiv i podrum sa zlatom? Zašto ne postoje tonski zapisi sa sastanaka u Gomirju gdje je uređovao srednjekovni Šarinić? Zašto nije pregledana Krajačićeva zaostavština, koju nam je KGB (Sovjetska Hrvatska!) maznuo ispred nosa?

Ne, to bez Srba nije moglo biti. Kategorički vam tvrdim. Zar nije srpska akademija tridesetih godina, tj. prije stotinjak ljeta, objavila knjigu Križaniću, Krležinoj opsesiji, s tim da na koricama stoji Đuro, a ne Juraj? Gospodo, ako se ovakvo zamešateljstvo nastavi, naši će historici izaći s tezom da ni sam Gubec nije bio čist Hrvat, već Srbenda sa dna kace. Jer jest da Leke Rankovića nema, ali će se neki takav uvijek naći.

I kad je već govor o Gubecu, zar vam ništa ne kazuje slučajnost (?) da se 400 godina nakon njega (Ambroza) u Kumrovcu rađa vražji Broz? Meni je to sve sumnjivo, sažgati morali bismo kvarnu prošlost kao krivotvorinu. Legenda je falsifikat, falsifikat je legenda.

КРАЈИНСКЕ ПРИЧЕ

НИКОЛА БЕЗ
ЗЕМЉЕ

РИШЕ: Радоје Арсенић

По повратку у Загреб Никола није могао да се смири већ је као врсни правник пресавио табак и написао кривичну пријаву због пљачке родног села, привремено напуштеног пред ратом. Као одговор стигла је пријава против њега и то због наведеног шпијунарања „у корист агресора“. Провео је годину дана у притвору

Умало да ми се то опет деси! Прије десетак година, после тродневног избивања из Загреба, назвао сам по повратку дугогодишњег пријатеља да се нађемо на уобичајеној кави у Боговићевој улици, али ми се није одазвао. Мобител је негде звонио, без резултата. Недуго затим, истог дана, срео сам заједничког познаника, који ме је шокирао.

– Зар ти не знаш? Па Живко је јуче преминуо. Тешки мождани удар, док је радио на неком судском предмету. Одмах га је убио! – рекао ми је када сам му пренио да безуспјешно покушавам да га дозовем. Тешко је описати како сам се осјећао.

Ових дана размишљао сам да бих требао назвати пријатеља да се после дужег времена нађемо на кави на трешњевачком плацу, али ме је у том науму зауставила вијест пристигла чудним заобилазним путем чак из Београда, од његове земљакиње, избјеглице с „Олујом“ из Лике прије 25 година, која је с дјецом остала у том највећем српском граду који је у своја њедра тада примио хиљаде невољника из распомамљене Хрватске.

– Чујем од наших да је Никола умро, а наводно је његова урна донијета овдје, јер су му ту сахрањени и родитељи – јавила је из даљине оно што ја из непосредне близине нисам знао... Земљаци

се тако држе неким чудним невидљивим нитима, а овакве вијести међу њима најбрже колају. Нисам ни знао, а сад сам и то сазнао, да су му у масовном избјеглиштву српског народа из Хрватске 1995. из родног мјеста у Лици у Београд отишли и родитељи и тамо остали све до своје смрти. Син му је, као и многи његови вршњаци, стигао до Америке, тамо упознао и зближио се с дјевојком из Босне и наводно су се вратили у њен крај и засновали породицу. Крајишници су се, као никад до сада, расули по свијету.

Николу сам упознао оних смутних година после војне акције „Олуја“ на побуњена подручја насељена већинским српским становништвом, недуго како је пуштен из дугог притвора у који је допао без икакве кривице. Уосталом, као и многи Срби у тадашње вријеме крвавог одвајања Хрватске од дотадашње Југославије, јер су сматрани „реметилачким фактором“ који је требало свим средствима „пацифицирати“. Они, наиме, нису жељели из Југославије.

Био је оптужен за шпијунажу у корист „српског агресора“, што је била толика измишљотина да је на крају пуштен из затвора јер му се ништа није могло на иоле сувисли начин доказати. У ствари, није то била грешка истражноправосудног система, већ очито смишљен потез да му се припријети и утјера страх шта га све може снаћи, јер се дрзнуо да вјероватно као први грађанин Хрватске – која се управо свим средствима изборила за државну самосталност – тужи државу због пљачке властитих грађана који су се склонили пред ратном стихијом.

Испричао ми је ту своју животну догодовштину уз каву на истом мјесту на трешњевачкој тржници гдје сам хтио опет да га позовем. Знао сам одавно за тај његов доживљај, али су ме занимали детаљи, па сам га – што би наши стари рекли – повукао за језик, а он се без противљења одазвао.

Било је то одмах после „Олује“, негдје крајем августа 1995, док је Крајина још била под полицијском блокадом, испражњена од становништва и на извол’те несавјесним душама. Домаћа стока, пуштена из обора, лутала је у крдима, а појавиле су се и вијести о групама пљачкаша који харају напуштеним српским мјестима. Како је радио у Хрватском Сабору, Никола је добио пропусницу да

оде до свог села и види у каквом је стању родитељска кућа. Стигао је без проблема до мјеста, али у њега није могао: на прилазу строга полицијска блокада с рампом и кажу му како не смије нитко у њега. Ни увјеравање да је он одатле и да је тамо његова кућа нису помогли.

Остао је уз рампу и размишљао шта да уради, кад се из правца села појави дугачка колона теретних возила. Све особе су биле у војним униформама, а када су стигли до рампе полицајац их је, подижући рампу, пријатељски поздравио и упитао: „Како посао?“

Једног дана у родном селу поново изненадни шок: нетко је са његове и околне земље скидао горњи плодни слој све до пјесковите и шљунчане подлоге, товарио на камионе и некуд одвозио. Да изненађење буде веће камиони су имали војне регистарске таблице!

– Добро је. Иде! – одговорио му је весело униформирани предводник колоне, а Никола је са запрепашћењем видио да су возила натоварена пољопривредним машинама и стварима домаћина из села. Било му је све јасно – дошао је баш у незгодном тренутку и зато није смио у село.

По повратку у Загреб није могао да се смири већ је као врсни правник пресавио табак и написао кривичну пријаву због пљачке родног села, привремено напуштеног пред ратном офанзивом. Као одговор на његову тужбу стигла је пријава против њега и то због наводног шпијунирања „у корист агресора“. Провео је годину дана у притвору, наравно непостојеће ствари нису се могле доказати па је ослобођен, а послије тога морао је још да води и судски спор због експресног отпуштања с посла, који је на крају добио и наставио да ради тамо гдје је био и раније.

Колико га је све то коштало здравља и душевних патњи никога није занимало. И послије толико времена, док ми је ово причао, није заборављао колегу Далматинца, такође правника, с којим сам се стицајем околности знао из младости, али нисам имао појма да се и њих двојица знају, који му је одмах по повратку у Сабор без зазора пришао на ходнику и пред свима га најљубазније поздравио и зажелио добродошлицу иако га је смишљено пратио глас као

могућег „српског шпијуна“, по оној старој „гдје има дима...“, што сплеткари увијек успјешно користе.

Прошле су тако године, од оне његове тужбе против државе због пљачке родног мјеста (а тако су одмах послије војне акције „Олуја“ опљачкане и уништене стотине села по Крајини насељених Србима, па њихови житељи практично нису имали гдје да се врате из избјеглиштва, осим оних најупорнијих) наравно није било ништа и Никола је дочекао пензију.

И једног дана у родном селу поново изненадни шок: нетко је са његове и околне земље скидао горњи плодни слој све до пјесковите и шљунчане подлоге, товарио на камионе и некуд одвозио. Да изненађење буде веће камиони су имали војне регистарске таблице! Никола се није двоумио, пописао је таблице, опет пресавио табак и написао кривичну пријаву против новог пљачкаша. Било је то вријеме када се у медијима могло прочитати како преко ноћи нестају цијеле њиве по Славонији, и то баш у власништву сељака српске националности. Крађа њива (наравно плодног горњег слоја земље) постао је тако феномен незабијежен до тада у Хрватској, али починиоци никада нису откривени. Као да су дошли неки „мали зелени“ с друге планете, који ваљда једу ту плодну земљу. А јавна тајна је била да то нови моћници, изникли у рату у којем је растурина дотадашња Југославија, на тај начин освјежавају своје сиромашне њиве по камењарима с којих су углавном поникли. А сад саде винограде, модерне воћњаке... Они су буквално схваћали ону познату Врховникову парољу када је освојио власт – „Имамо Хрватску!“ И били су недодирљиви.

Ако је и сумњао, Никола се убрзо у то и увјерио. На својој кожи. Судски спор се вукао годинама и када је загазио у застару завршен је правомоћном пресудом тако да је његова тужба одбијена, а како је изгубио спор досуђено му је и да још плати све судске трошкове. Другим ријечима, био је судски кажњен зато што је опљачкан, а суд није на вријеме, односно у року завршио спор.

Није то било ништа необично када се радило о Србима који су остали послије рата да живе у Хрватској: многи су тако изгубили судске спорове када су покренули одштетне захтјеве због убијених чланова породице од стране припадника хрватских оружаних снага, па су још морали да плате велике судске трошкове, што им је односило вишегодишња примања од малих и једва стечених пензија. Резултат је био да су такви захтјеви спласнули, а држава се бранила од њих тако што напосто нису суђени починиоци тих ратних злочина („у недостатку доказа“), или је то рађено у заиста минорном опсегу. Па кад нису осуђени извођачи тих злочина – нема ни починиоца (тј. непознат је), а онда нема ни одговорности државе за почињену штету. Једноставна „математика“, и ефикасна.

Посљедњи пут смо се срели баш када је почео да отплаћује тај судски дуг од око 1.200 куна мјесечно (160 евра) и тако сједеће двије године, за шта је морао да подигне кредит, јер његова пензија то није могла да поднесе. Епилог, то јест посљедњу рату, није дочекао. Остало му је још свега двије-три. Међутим, колико знам, држава која тако брине о својим грађанима због тога неће банкротирати. Барем не због тога.

POVIJESNI PRIKAZ MALOG GRADCA OD 1689. GODINE DO DANAS (2)

MALI GRADAC

PIŠE: Igor Mrkalj

Popis sviju mjesta, sela i zaselaka i u Karlovačkom generalatu i u Baniji, zajedno sa brojem kuća, po zvaničnom popisu od god. 1768. govori da su „u Prvobanskoj regimenti“ u selu Mali Gradac popisane 94 kuće. Nedugo zatim, u selu je zavedeno parohijsko zvanje i 1777. osnovana parohija Mali Gradac, koja je u crkvenom pogledu pripadala Gornjokarlovačkoj eparhiji

Drugi svjetski rat i splet povijesnih okolnosti doveli su do sloma Kraljevine Jugoslavije i stvaranja zločinačke ustaške NDH, koja je ideološki i politički bila dio „novog evropskog poretka“ pod dominacijom nacističke Njemačke. Izazov genocida na Kordunu i Baniji u svibnju te srpnju i kolovozu 1941. odnio je mnoge ljudske živote, posebno u Glini i glinskom kotaru.¹ Na ustaški teror i masovne zločine partizani su odgovorili oružanom akcijom i u noći s 26. na 27. rujna 1941. napali žandarmerijsku stanicu, tada oružničku postaju Mali Gradac. Ubrzo je slijedila odmazda – u listopadu 1941. ustaše su opljačkale i zapalile Crkvu sv. Nikole u Malom Gradcu.² Pa ipak, otpor ustaškom teroru prerastao je u narodnooslobodilački rat iz kojeg su partizani i komunisti 1945. izašli kao pobjednici.³

Poslijeratnu obnovu sela simbolizira, prije svega, osnivanje Seljačke radne zadruge „Šamarica“ 1947. godine. Prema prvom poslijeratnom popisu stanovništva iz 1948., Mali Gradac ima 689 stanovnika. Prema pisanju *Srpske riječi* od 9. rujna 1949., u selu također rade pilana i parni mlin.⁴ Međutim, te 1949. Mjesni narodni odbor u Malom Gradcu odlučio je da se na mjestu ruševne pravoslavne crkve i crkvišta, gdje se nalazio improvizirani drveni zvonik i zvono, podigne nova škola.⁵ Toj namjeri usprotivio se predsjednik Crkvenog odbora u Malom Gradcu Đuro Kreća, „jer

da se za školu uvijek može naći i dobiti mjesto“. Međutim, Mjesni narodni odbor nije odustajao od svoje namjere, pa je na teren ubrzo izašla komisija sastavljena od predstavnika dva ministarstva, prosvjete i građevinarstva. Iz dostupne dokumentacije doznajemo da su predstavnici komisije predsjedniku Mjesnog narodnog odbora Simi Gruboroviću skrenuli pažnju da se ništa ne bi smjelo činiti bez narodnog odobrenja, odnosno masovnog sastanka na kojem bi se donijela konačna odluka. Međutim, Mjesni narodni odbor procijenio je da im to „narod na masovnom sastanku odobrio ne bi“, pa je organizirao peticiju u korist izgradnje nove škole na mjestu ruševne crkve. Premda se Crkveni odbor i dalje protivio, u prilog Mjesnom narodnom odboru išla je činjenica da je akciju skupljanja potpisa među mještanima Malog Gradca vodio bivši predsjednik Crkvenog odbora Ilija Drobnjak. Tako je na mjestu ruševne pravoslavne crkve podignuta 1951. i 1952. nova škola. Ove dramatične događaje dopunjuje dokument Gornjokarlovačke eparhije SPC-a, koji glasi: „Crkva srušena, i na mestu crkve sagrađena Škola. Parohijski dom srušen i na kućištu par. doma sagrađeni stanovi za lugare. Parohijska štala i ostalo prešlo u vlasništvo lugarskih stanova. Ostalu zemlju Vlast podělila narodu. Obeštećenje: 200.000 din.“⁶

Naredne 1953. osnovana je Opća poljoprivredna zadruga u Malom Gradcu. Zbog teritorijalne reorganizacije glinskog kotara, 1955. ukinut je Mjesni narodni odbor Mali Gradac. Pa ipak, u selu i dalje radi Mjesni ured, koji je u prosincu 1956. dobio telefon, čime je povezan s općinskim centrom u Glini, piše tjednik *Jedinstvo* iz Siska.⁷ Ovaj regionalni tjednik objavit će na naslovnoj strani 27. srpnja 1957. opširan izvještaj i fotografiju iz Malog Gradca u kojem je u čast Dana ustanka svečano otkriven spomenik palim borcima i žrtvama fašističkog terora. Spomenik je podignut ispred nove škole u Malom Gradcu, a svečanom otkrivanju prisustvovalo je više stotina mještana Malog Gradca i okolnih sela te brojnih uzvanika iz Gline. Uvodni govor održao je Nikola Drobnjak, sekretar Kotarskog komiteta Saveza komunista Gline, koji je rodom iz Malog Gradca. Nakon toga je pukovnik JNA Stanko Kreća, prvoborac iz ovog sela, otkrio spomenik, iza čega su položeni brojni vijenci političkih i društvenih organizacija. „Spomenik kojeg je izradio kipar Momčilo Krković iz Beograda, a koji je rođen u Malom Gradcu, rezultat je ustrajne aktivnosti i rada organizacije Saveza boraca i čitavog sela“, piše *Jedinstvo*, i zaključuje: „Selo je odalo dužnu počast 73 palih boraca i 106 žrtava fašističkog terora.“⁸

Velika svečanost priređena je i 26. rujna 1961., kada je u Mali Gradac uvedena struja i električna rasvjeta.⁹ Prema novinskom izvještaju, selo je tri godine plaćalo samodoprinos iz kojeg je plaćena stručna radna snaga. Sve ostale radove obavili su mještani dobrovoljnim radom – dovoz stupova, ukopavanje, izgradnja trafostanice i dr. Također valja spomenuti da je škola u međuvremenu proširena, i da je 7. veljače 1964. za upravitelja škole ponovo potvrđen Miloš Badrić.¹⁰ U lipnju 1966. sisačko

¹ Туро Роксандић, „Усташки злочини у глинском котару од 1941. до 1945. године“ у: *Glina. Glini kraj kroz stoljeća*, str. 283–303.

² Марко Миљановић, „Девастација православних цркава у Хрватској – горњокарловачка Епархија“, *Српски глас*, Топуско, год. II, бр. 10–11, фебруар – март 1991., стр. 13.

³ Ljuban Đurić, *Banijski partizanski odredi 41–45*, Beograd 1988.; *Sedma banijska divizija*, zbornik radova, Beograd 1967. Od listopada 1944. u selu djeluje Okružna radionica NOO Banije za popravak i proizvodnju vojne opreme, a od siječnja 1945. i vojna partizanska bolnica.

⁴ „Појачати просвјетни рад у СРЗ Мајске Пољане и Драготина“, *Српска ријеч*, Загреб, год. VII, бр. 274, 9. септембра 1949., стр. 4.

⁵ Čedomir Višnjić, *Vreme sporta i razonode. Titina Hrvatska i njeni Srbi, 1951.–1971.*, Zagreb 2017., str. 102–103.

⁶ Чедомир Вишњић, „Цркве су се рушиле и након 1945. Мање позната фаза затирања православља у Хрватској“, *Prosvjeta*, Zagreb, br. 131, juni 2016., str. 56.

⁷ „Nove telefonske linije“, *Jedinstvo*, Sisak, god. IV, br. 179, 21. prosinca 1956., str. 3.

⁸ „Svečanost u Malom Gradcu“, *Jedinstvo*, Sisak, god. V, br. 200, 27. srpnja 1957., str. 1; „Spomenik u Malom Gradcu“, isto, str. 3; također vidi: Momčilo Krković, *Скулптура*, Београд 2009.; Борис Врга, „Кипар аутентичних форми. Уместо некролога Момчилу Крковићу“, *Љетопис СКА „Просвјета“*, Загреб, сvezак XV, 2010., стр. 473–481.

⁹ „Вјести из Глине. Струја у Малом Градцу“, *Jedinstvo*, Sisak, god. IX, br. 427, 7. listopada 1961., str. 5.

¹⁰ „Рјешење о оснивању Основне школе »Šamarica« у Малом Градцу као самосталне установе од 7. величаје 1964.“, *Службени вјесник котара Сисак*, Sisak, 10. оžјука 1964., стр. 24.

Brojni uzvanici iz društveno-političkog života Hrvatske i Jugoslavije na svečanom otkrivanju spomen-obilježja u Malom Gradcu, 1. XI. 1975. (osobni arhiv autora)

Jedinstvo piše „da je ovih dana održana godišnja skupština Lovačkog društva „Jelen“ iz Malog Gradca. To je jedno od najvećih lovačkih društava na području općine Glina, a broji preko 60 članova. Za predsjednika društva ponovo je izabran Milan Mišljenović“, piše u članku.¹¹

Jedinstvo piše kako na području glinske komune radi pet poljoprivrednih zadruga: Glina, Ravno Rašće, Vlahović, Dragotina i Mali Gradac, koje ipak rade s promjenjivim uspjehom. Tako je u drugoj polovici 1966. pokrenuta akcija za integraciju usitnjenih zadruga, nakon čega su zadruga iz Malog Gradca, Dragotine i Vlahovića odlučile da se integriraju s Mesnom industrijom „Gavrilović“. *Jedinstvo* piše da je već načinjen plan, koji predviđa da se u novoj godini proizvede oko 8.000 komada teladi, isto toliko svinja. „U kooperaciji je izlaz. Samo na taj način moći će se selo ekonomski ojačati“, poručuje *Jedinstvo* u novogodišnjem broju od 1. siječnja 1967.¹²

Prema izvještaju *Jedinstva* od 19. veljače 1970., „Mali Gradac, selo od 250 domaćinstava, osamnaest kilometara od Gline, jedan je od najjačih centara kooperacije u tom dijelu Banije.“ Posebno se ističu Lazo Krković i Đuro Drljača, koji se ubrajaju među vodeće kooperante „Gavrilovića“ i imaju velikih zasluga za razvoj kooperacije u svom selu. U opširnom izvještaju navodi se kako je Krković dosad isporučio „Gavriloviću“ više od 1.500 komada svinja, a da trenutno u stajama ima oko 150 komada, ali da se nada da će u sljedećem turnusu biti 300. Prvi Lazin susjed, Đuro Drljača, hrani 130 tovljenika. Međutim, kao složni susjedi, Lazo i Đuro zajednički su uložili sredstva i izradili vlastiti sistem napajanja. To je jeftinije, kažu oni, jer vodu koriste

iz bunara i ne moraju je više prenositi rukama, kao ostali suseljeni. Obojica smatraju da je mnogo posla sa svinjama, ali da je to korisno i za njih i za „Gavrilović“. „Slično misle i ostali kooperanti u tom selu, u kojem ima sve više traktora i poljoprivrednih strojeva, a također i kućanskih i drugih aparata“, zaključuje *Jedinstvo*.¹³

Prema popisu stanovništva iz 1971., Mali Gradac ima 570 stanovnika.¹⁴ Od važnijih događaja tog vremena izdvaja se odluka Savjeta mjesne zajednice Mali Gradac od 14. listopada 1975., o bratimljenju sa Mjesnom zajednicom Odra kraj Siska.¹⁵ Nedugo zatim, 1. studenog 1975. u selu je održana velika svečanost, kojoj su prisustvovali brojni uzvanici iz tadašnjeg društveno-političkog života SR Hrvatske i SFR Jugoslavije (Marijan Cvetković, potpredsjednik Skupštine SFRJ, Mika Špiljak, predsjednik Saveza sindikata Jugoslavije, Milutin Baltić, predsjednik Saveza sindikata Hrvatske, Pero Car, predsjednik SUBNOR-a Hrvatske, narodni heroji general-pukovnik JNA Stanko Bjelajac i Adam Petrović-Gigac te mnogi drugi). Nakon intoniranja himni, umirovljeni general-pukovnik i narodni heroj Vlado Janić Capo otkrio je spomenik, kojim je obilježena godišnjica partizanske akcije na žandarmerijsku stanicu Mali Gradac noću s 26. na 27. rujna 1941. te godišnjica pogibije prvih partizana Siska i Banije, iz Sisačkog i Kalinskog partizanskog odreda.¹⁶ Nakon prigodnog govora Vlade Janića Cape, komandanta Sisačkog partizanskog odreda i gradačke akcije, delegacije društveno-političkih organizacija Malog Gradca, Gline i ostalih banijskih općina položile su vijence i cvijeće na spomen-obilježje trojice poginulih boraca. Pošto je izmjenom povelja obavljen svečani čin bratimljenja Mjesnih zajednica Malog Gradca i Odra, čiji

¹¹ „Glina. Ukratko iz komune: Skupština lovaca“, *Jedinstvo*, Sisak, god. XXI, br. 671, 4. lipnja 1966., str. 5

¹² „Kooperacija – izlaz“, *Jedinstvo*, Sisak, god. XXI, br. 700-701, 1. siječnja 1967., str. 10.

¹³ „Zabilježeno u Malom Gradcu. Složni i u kooperaciji“, *Jedinstvo*, Sisak, god. XXV, br. 1087, 12. veljače 1970., str. 5.

¹⁴ Mirko Korenčić, *Naselja i stanovništvo Socijalističke republike Hrvatske 1857-1971*, Zagreb 1979., str. 268.

¹⁵ „Odluka o bratimljenju Mjesne zajednice Mali Gradac i Mjesne zajednice Odra kraj Siska od 14. listopada 1975.“, *Službeni vjesnik u Sisku*, br. 39, 11. studeni 1975., str. 1312.

¹⁶ Josip Frković, „Komemorativni zbor u Malom Gradcu. Sjećanje na banijske junake“, *Jedinstvo*, Sisak, god. XXX, br. 1377, 6. studenoga 1975., str. 1 i 3. Na zajedničkoj spomen-grobnici uklesana su imena Jovana Drobnjaka iz Mlinoge, Milana Kajgane iz Borojevića i Stjepana Bezuha iz Grede.

Spomenik palim borcima i žrtvama fašističkog terora i bosonogi đaci ispred Osnovne škole u Malom Gradcu, 10. VI. 1961. (izvor: HR-HDA-1422/R.311/152)

su predsjednici Simo Šukunda i Josip Koreny naglasili simboliku tog čina, izveden je kulturno-umjetnički program učenika gimnazije „Luka Bačak“ iz Gline i Osnovne škole „Šamarica“ iz Malog Gradca.

Godine 1976. akcijom solidarnosti mještana Malog Gradca, Martinovića i Dragotine, počelo je prikupljanje sredstava za modernizaciju i asfaltiranje ceste kojom bi se Mali Gradac povezo s Glinom.¹⁷ Prema mišljenju brojnih mještana, asfaltiranje ove ceste otvorilo bi put daljnjoj kooperaciji kroz proizvodnju mlijeka i mesa te približila selo suvremenom životu. Zatim je 1978. izgrađena nova moderna zgrada unutar koje se nalaze pošta, trgovina i mjesni ured.¹⁸ Bio je to još jedan važan korak u daljnjem uređenju sela. Potom je u srpnju 1979. *Glinski vjesnik* objavio tekst u kojem piše kako je „na ovogodišnjem prvenstvu osnovnih škola Hrvatske u šahu, održanog ovih dana u Rapcu, između pedeset osnovnih škola, od kojih je znatan broj bio iz jakih šahovskih centara, Osnovna škola „Šamarica“ iz Malog Gradca, zauzela vrlo dobro sedmo mjesto.“¹⁹ U članku se kaže kako su mladi šahisti OŠ „Šamarica“ nastupili u sastavu: Slaven Vučković, Milan Krković, Pero Krković i Ilija Vučković, i postigli jedan od svojih najvećih ekipnih uspjeha. „Šteta je, samo, što zbog nedostatka novčanih sredstava nisu mogli sudjelovati i na pojedinačnom prvenstvu Hrvatske“, piše *Glinski vjesnik*.

Sisačko Jedinstvo izvještava da je 3. siječnja 1981. u Beogradu „iznenada preminuo, general-major JNA u mirovini Stanko Kreća, nosilac Partizanske spomenice, član Gradskog komiteta Saveza komunista Beograda.“²⁰ U opširnem nekrologu navodi se da je rođen u Malom Gradcu 1920. godine. Od rane mladosti opredijelio se za borbu radničke klase te je 1939. postao član Komunističke partije Jugoslavije, a po izbijanju rata „jedan od pokretača i organizatora ustanka u svom kraju.“ Od 1942.

Momčilo Krković, kipar (Mali Gradac, 12. III. 1929. – Beograd, 23. V. 2010.), na fotografiji iz 1959. godine (izvor: Momčilo Krković, Skulptura, Beograd 2009., str. 10)

postaje komesar Banijskog bataljona u sastavu Prve brigade, nakon čega sa Sedmom banijskom divizijom prolazi bitke na Neretvi i Sutjesci, da bi kraj rata dočeka kao načelnik štaba Unske operativne grupe. Poslije rata, završio je najviše vojne škole i bio načelnik klase Više vojne akademije. Napustivši aktivnu službu u činu general-majora JNA, postao je partijski i politički rukovodilac. Za dugogodišnji revolucionarni rad i zasluge stekao je mnoga visoka priznanja: Orden Republike sa zlatnim vijencem, Orden zasluga za narod sa zlatnim vijencem i Orden bratstva i jedinstva sa zlatnim vijencem, piše u nekrologu. General-major Stanko Kreća sahranjen je u Aleji zaslužnih građana na Novom groblju u Beogradu.

Prema izvještaju Jedinstva od 19. veljače 1970., „Mali Gradac, selo od 250 domaćinstava, osamnaest kilometara od Gline, jedan je od najjačih centara kooperacije u tom dijelu Banije

¹⁷ Za početak i razvoj akcije, vidi članke „Mali Gradac. Akcija vrijedna pažnje“ i „Mali Gradac. Cesta solidarnosti“, koji su objavljeni u sisačkom *Jedinstvu* u lipnju 1976. i lipnju 1978.

¹⁸ Vidi članak „Glina – gradilište“ i fotografiju „Nova samoposluga u M. Gradcu“, *Glinski vjesnik*, Glina, god. IV, br. 18-19, rujan-listopad 1981., str. 7.

¹⁹ „Sport. Mali Gradac sedmi u SRH“, *Glinski vjesnik*, Glina, god. II, br. 9, 27. srpanj 1979., str. 9.

²⁰ „In memoriam. Stanko Kreća“, *Jedinstvo*, Sisak, god. XXXVI, br. 1647, 8. siječnja 1981., str. 8.

²¹ Mirko Jambrošić, „Banijsko prelo“, *Jedinstvo*, Sisak, god. XXXVIII, br. 1774, 16. lipnja 1983., str. 9.

Duško Gruborović, televizijski i kazališni glumac
(Mali Gradac, 9. V. 1956. – Zagreb, 4. XII. 2006.)

Prema popisu stanovništva iz 1981., Mali Gradac ima 442 stanovnika, uglavnom starije životne dobi. Obzirom da je u selo prevladavalo staračko domaćinstvo, kao i činjenicu da je u to vrijeme liječnik dolazio 2 puta tjedno i da mu se svaki put obraćalo najmanje 50-ak ljudi iz Malog Gradca i okolnih sela, Mjesna zajednica naredne 1982. počela je izgradnju zdravstvene stanice, koja je trebala omogućiti stalnog liječnika i bolju zdravstvenu zaštitu za ovdašnje stanovništvo. Nakon angažiranja Medicinskog centra Glina, objekt je stavljen pod krov, ali za njegovo osposobljavanje za rad trebalo je daljnjih 170 milijuna dinara.

Velika svečanost priređena je i 1961., kada je u Mali Gradac uvedena struja i električna rasvjeta. Selo je tri godine plaćalo samodoprinos iz kojeg je plaćena stručna radna snaga. Sve ostale radove obavili su mještani dobrovoljnim radom – dovoz stupova, ukopavanje, izgradnja trafostanice...

21 Mirko Jambrošić, "Banijsko prelo", *Jedinstvo*, Sisak, god. XXXVIII, br. 1774, 16. lipnja 1983., str. 9.

Smotra kulturnih dostignuća – gost večeri Kostadinka Velkovska

»ZLATNI PRIM«

Mali Gradac uspješno

MALI GRADAC – Iako su imali svega nekoliko dana za pripreme, mještani Malog Gradca u općini Glina, uspješno su u subotu, 17. ožujka organizirali »Zlatni prim«, koji zajednički organiziraju »Večernji list«, Centar za kulturu »Vladimir Nazor« Sisak i radio-stanice Sisak i Petrinja.

Prikazanim na izložbama, te svojim prikazom tradicija narodnog stvaralaštva ovoga kraja, stanovnici Malog Gradca osvojili su 81 bod. Kao gost večeri nastupila je dramska umjetnica KOSTADINKA VELKOVSKA.

Vijest o glazbeno-kulturnoj i gospodarskoj priredbi naprednih sela „Zlatni prim“ održanoj u Malom Gradcu 17. ožujka 1984. (izvor: *Večernji list*, Zagreb, 22. ožujka 1984., str. 5)

Unatoč materijalnim i financijskim teškoćama, osnovano je u Malom Gradcu 1982. godine Kulturno-umjetničko društvo „Šamarica“, koje je u lipnju 1983. pokrenulo folklornu manifestaciju „Banijsko prelo“.²¹ Prema pisanju sisačkog *Jedinstva*, „ova folklorna manifestacija, kojoj je svrha da sačuva od zaborava običaje i folklor ovog kraja, privukla je veliki interes stanovnika, tako da joj je prisustvovalo oko 500 posjetilaca.“ Pokrovitelj ove manifestacije *Večernji list* iz Zagreba poklonio je KUD „Šamarica“ „skupocjene narodne gusle kao simbol poticanja daljnjeg amaterskog stvaralaštva ovog društva“, a suorganizatori Općinsko sindikalno vijeće i „Prehrana“ Glina novčane nagrade. Ovu manifestaciju snimila je i RTV Zagreb, čiji će dijelovi biti emitirani u jednoj od narednih Kronika zajednice općina Sisak, piše u članku. KUD „Šamarica“ i dalje je vrlo aktivno, pa će u travnju 1986. svečano obilježiti petu godišnjicu svog postojanja i „uspješnog predstavljanja banijskih običaja i narodnog blaga.“²² U prigodnom članku kojeg je objavilo *Jedinstvo*, objavljena je i fotografija članica ove izvorne grupe, koju čine Stana Trivanović, Maca Momčilović, Anka Popa-

22 Đuro Gajdek, „Amaterska scena. Pjesma im iz srca ori“, *Jedinstvo*, Sisak, god. XLI, br. 1920, 10. travnja 1986., str. 9.

ra, Stana Gruborović, Ranka Gruborović, Evica Jović i Janja Vrga. „Najradije pjevamo naše najstarije, izvorne pjesme ‘Gradac Mali’, ‘Sinoć pala sitna kiša rosulja’ i ‘Sjedi Anka na stolčiću’, te pjesme vezane uz NOB: ‘Druže Tito’ i ‘Vasilj Gačeša’“, rekla je Stana Trivanović, jedna od najmlađih članica. Od Dušana Gruborovića, predsjednika KUD-a „Šamarica“ koji prati gotovo sve nastupe grupe, *Jedinstvo* doznaje da će se članovi grupe uskoro predstaviti i glinskoj publici nastupom na brdu Pogledić, kao i to da u planu imaju izdavanje gramofonske ploče s izvornim banijskim pjesmama.

Prema popisu stanovništva iz 1981., Mali Gradac ima 442 stanovnika, uglavnom starije životne dobi. Obzirom da je u selo prevladavalo staračko domaćinstvo, Mjesna zajednica naredne 1982. počela je izgradnju zdravstvene stanice

U rujnu 1986. počeli su radovi na rekonstrukciji i izgradnji novog mosta preko rječice Bručine, na prilazu Malom Gradcu. „Zbog dotrajalosti mosta koji je izgrađen još 1929. godine, prišlo se izgradnji novog dužine 15 a širine 5,5 metara i stazom za pješake“, piše *Jedinstvo* od 25. rujna 1986. i donosi fotografiju radova na novom mostu.²³ Nedugo zatim, *Jedinstvo* od 2. listopada javlja da je za novog predsjednika Željezare Sisak, hrvatskog i jugoslavenskog privrednog giganta, izabran poznati stručnjak, dipl. inž. metalurgije Miloš Petrović, koji je rodom iz Malog Gradca.²⁴ Od drugih značajnih događaja, svakako treba spomenuti da je 1986. osnovano Dobrovoljno vatrogasno društvo Mali Gradac, čiji je komandir Janko Likar. Također i da je formirana nogometna ekipa Mali Gradac, koja se narednih godina uspješno takmiči „u općinskoj ligi u Glini“.²⁵

Prema opširnom izvještaju *Jedinstva* od 9. ožujka 1989., „u zaseocima Krkovići, Gruborovići, Koljaje, Tavani, Donjani i Momčilović Kosi, koji sačinjavaju Mjesnu zajednicu, živi oko 600 stanovnika u 170 domaćinstava. Gotovo svako drugo je staračko domaćinstvo. Iz sela radi tek 30-ak ljudi, dok se ostali bave poljoprivredom. Iako skroman, stočni fond od 540 krava, isto toliko svinja, dvadesetak konja, te uz mehanizaciju od 65 traktora, predstavljaju osnovu da se uz naprednu obradu preko 500 hektara oranica, ostvare bolji rezultati u poljoprivredi.“²⁶ U opširnom izvještaju, koji daje odličan uvid u aktualne probleme i mogućnosti Malog Gradca, također su navedena imena sugovornika, počevši od najstarijih Nikole Drobnjaka i Đure Koljaje, koji su bili sudionici gotovo svih dosadašnjih radnih akcija, pa sve do onih iz srednje i mlađe generacije. Tako su

važne podatke o Malom Gradcu dali Ranko Krković, predsjednik Mjesne zajednice, Pero Šukunda, tajnik Mjesne zajednice, Stevo Gruborović, delegat u Savjetu mjesne zajednice, Janko Likar, sekretar Omladinske organizacije Saveza komunista, Miloš Vrga, predsjednik mjesne organizacije Socijalističkog saveza radnog naroda i Ignjatije Birač, voditelj Mjesnog ureda. U razgovoru s mještanima nametnuo se zaključak da je najveći problem sela razvoj infrastrukture, ali da su pitanja budućeg razvoja (cesta, voda, telefon, rekonstrukcija električna mreže, unaprijeđenje trgovine, dovršetak izgradnje zdravstvene stanice) podjednako teme i mjesne zajednice, partijske i omladinske organizacije. Unatoč evidentnim problemima, članak *Jedinstva* završava u optimističnom tonu: „Na odlasku iz Malog Gradca, naši domaćini s ponosom su nam pokazali diplome bratimljenja s banijskim selom Borojevići i posavskom Odrom te „Listopadsku nagradu“, najviše društveno priznanje glinske općine.“

Glinska prelja: list poduzeća Pamučne predionice Glina piše u rujnu 1989. kako je Odbor za modernizaciju cesta u Mjesnoj zajednici Mali Gradac pokrenuo ovih dana još jednu značajnu akciju. Ovog puta radi se o uređenju i asfaltiranju ceste u dužini od jednog kilometra kroz sami centar Mjesne zajednice Mali Gradac, tzv. Tavane. Uređenje ove dionice centra Malog Gradca posebno je značajno i zbog toga što povezuje centar s asfaltnom prometnicom prema općinskom središtu Gline, a i zbog toga što su tu u samom centru sela smještene sve javne ustanove MZ Mali Gradac, piše u članku. U prosincu 1989. stanovnici Malog Gradca na svečan način i u prisustvu predstavnika društveno-političkih i radnih organizacija Skupštine općine Glina te predstavnika SIZ-a za lokalne ceste i izvođača radova Poduzeća za ceste Sisak obilježili su završetak radova na modernizaciji 1 kilometra ceste kroz centar sela, piše u još jednom članku, kojeg je objavila *Glinska prelja*.²⁷

Kriza socijalizma u SSSR i Istočnoj Evropi prelila se – po domino principu – na Balkan, odnosno Jugoslaviju, gdje su početkom 1990. raspisani prvi višestranački izbori u Sloveniji i Hrvatskoj. Uvođenje demokracije u njenom najprimitivnijem obliku koji se svodio na brojanje glasova bez ikakve zaštite za manjine, destabiliziralo je krhku ravnotežu između etničkih kolektivita u Jugoslaviji. Nakon izbora održanih u svibnju 1990., Hrvatska demokratska zajednica preuzela je vlast u SR Hrvatskoj.²⁸ Prema popisu stanovništva iz 1991. u Malom Gradcu živio je 391 stanovnik, što se smatralo demografskom katastrofom.²⁹ Međutim, prava katastrofa tek je slijedila, posebno nakon što je u kolovozu 1995. završena vojna akcija Oluja, čiji je primarni cilj bila reintegracija teritorija, ali ne i ljudi. No, ona je također označila i početak politike sprečavanja povratka pripadnika srpske manjine, koji su željeli da se vrate i nastave živjeti u Republici Hrvatskoj. Tako je prema novom popisu stanovništva iz 2001., u Malom Gradcu živjelo 166 stanovnika, a 2011. svega 149. Iako je obnovljen rad DVD-a³⁰ i osnovan Pododbor SKD-a „Prosvjeta“³¹ koji organizira poznatu „Martovsku smotru banijskih domaćica“ i tradicionalne folklorne „Susrete na Baniji“, u centru sela već godinama stoji prazna osnovna škola, kao podsjetnik na burnu prošlost i neizvjesnu budućnost Srba u Malom Gradcu.

²³ Mirko Jambrošić, „Foto-bilješka: Novi most preko Bručine“, *Jedinstvo*, Sisak, god. XLI, 25. rujna 1986., str. 16.

²⁴ Miloš Petrović predsjednik Željezare“, *Jedinstvo*, Sisak, god. XLI, br. 1944, 2. listopada 1986., str. 1; Miloš Petrović, gospodarstvenik i politički djelatnik (Mali Gradac kraj Gline, 22. VI 1936.)“ u: *Sisački biografski leksikon*, Sisak 2006., str. 249–250.

²⁵ Imena nogometaša, pregled uspjeha i fotografiju momčadi donosi članak: Милан Дрекић, „Спортско село Мали Градац“, *Нова српска ријеч*, Класнић, год. II, бр. 13, 29. мај 1991., стр. 16.

²⁶ Đuro Gajdek, „Mjesna zajednica u akciji: Mali Gradac. Mladi ulijevaju nadu“, *Jedinstvo*, Sisak, god. XLV, br. 2070, 9. ožujka 1989., str. 7.

²⁷ Mirko Jambrošić, „Asfaltiranje središta Mjesne zajednice“, *Glinska prelja*, Glina, god. I, br. 3, rujan 1989., str. 13; Mirko Jambrošić, „Završena cesta u MZ Mali Gradac“, *Glinska prelja*, Glina, god. I, br. 4,

prosina 1989., str. 13.

²⁸ Drago Roksandić, „Srbi u Hrvatskoj (1989–1991): između lojalnosti, neposlušnosti i pobune“ u: *Neposlušnost*, ur. Snježana Prijčić-Samaržija i Petar Bojanić, Beograd 2011., str. 87–120; Ozren Žunec, *Goli život. Socijalne dimenzije pobune Srba u Hrvatskoj*, Zagreb 2007.

²⁹ Невенка Тубић, „По крајишким селима. Мали Градац“, *Српски глас*, Топуско, год. II, бр. 16, август 1991., стр. 14.

³⁰ Tadija Odić, „Vatrogasna zajednica u Glini ima novo društvo. Želimo Vam što manje požara“, *Večernji list*, Zagreb, 26. ožujka 2008., str. 36.

³¹ Nenad Jovanović, „Upoznajmo naše Pododbore: Mali Gradac“, *Prosvjeta*, Zagreb, br. 109, jul 2012., str. 7–10. Članak je posvećen 10-godišnjici jednog od najpoznatijih Prosvjetinih pododbora.

ЖИВОТ СРБА И ХРВАТА МОЖЕ ДА БУДЕ ИСПУЊЕН И САДРЖАЈИМА КОЈИ ЗБЛИЖАВАЈУ

ЗБЛИЖАВАЊЕ КАО ПОЖЕЉНА ОПЦИЈА

пише: **Милутин Дедић**

Далматинци су на упадљив начин исказали поштовање према Вуку Караџићу. Приликом преноса његових посмртних остатака из Беча у Београд положили су на његов гроб два сребрна венца, а чувени зоолог Спиридон Брусина из Задра фосилизирану шкољку назвао је Вуковим именом

Човек је одавнина испољавао потребу за украшавањем, било себе или нечега до чега му је нарочито стало. Да би то што боље урадио трагао је за ретким, скупocenим и јединственим украсима. Добро је што је прилично рано схватио да су најчудеснији управо они у којима се светлост милионима година сабијала у најмрачнијим деловима земљине утробе и морским дубинама, а то су дијаманти и корали. Тада је, највероватније, пожелео да им да одговарајуће име. Решење је, по свој прилици, брзо нашао. Море му га је понудило. На пример, најлепши дијамант за који се зна, Дарија и нур, који се чува у Музеју краљевског накита у Техерану, назван је Морска светлост. Коментар није потребан. Дакле, море се узима као атрибут да би се истакла узвишеност, несвакидашњост и значај некога или нечега. Многи примери из прошлости српско-хрватских односа то на посебан начин показују. Износим неке, пре свега, да не би остали заборављени, али и могућности да могу бити подстицајни и у савременим условима.

Мало се зна да су средином 19. века Јадранским морем пловили и бродови са српским именима, не и српском заставом. О томе пише Миленко Пекић у својој студији „Вук и словенство Далмацији“ (Зборник Матице српске 77-78, Нови Сад, 2008.). Тако дознајемо да је 1841. пловио брод са именом „Вука Караџића“, а његов салон је красила слика великог реформатора. Године 1853. помиње се брод „Доситеј“, стар 39 година, власништво највероватније Спиридона Поповића из Шибеника. У Корчули су 1845. изграђени бродови „Србин“ и „Принц Карађорђевић“. У неком од сплитских бродоградилшта био је изграђен брод „Краљевић Марко“. Традиција давања српских имена бродовима одржала се све до деведесетих година 20. века. Да споменем само

луксурне путничке бродове „Карађорђе“ и „Престолонаследник Петар“, који су страдали 1941. године. После рата су извађени, реновирани и добили имена „Партизанка“ и „Пролетерка“. Од мине је 1947. године страдао брод „Србин“, набављен 1913. у Шкотској. Пре Другог светског рата путнике од Сушака до Котора превозио је брод „Косово“. Њега су 1941. запленили Талијани и променили му име у „Veglia“, што значи бдење. Следеће године потопила га је британска подморница. До 90-тих година 20. века у шибенском акваторију путнике је превозио брод „Ваљево“.

Давање бродовима имена одређених личности несумњиво има симболично, па и поетско значење. Можда је то најбоље изразио Арсен Дедић у песми „Брод с мојим именом“. Између осталог пева:

Кад ме у врећи с топовском куглом спустите у бездан, у воду
нек не носи улица моје име
дајте га неком броду
...важно ми је да пловим...

Далматинци су на упадљив начин исказали поштовање према Вуку Караџићу. Приликом преноса његових посмртних остатака из Беча у Београд 1897. године, положили су на његов гроб два сребрна венца, а чувени зоолог Спиридон Брусина (1845-1908) из Задра једну фосилизирану шкољку је назвао Вуковим именом. Задрани су свом суграђанину подигли леп споменик на шеталишту поред обале, али некима то није по вољи, па су светском научнику, који се дружио и са Чарлсом Дарвином, 2017. у чело урезали слово У.

Тајне и лепоте мора инспирисале су Далматинце да на узвишен и оригиналан начин исказу поштовање према краљици Марији Карађорђевић. На острву Зларину код Шибеника основана је 1934. године брусионска корала. То није било без разлога, јер корали извађени близу Зларина и оближњег Жирја, по оцени стручњака су најлепши. Од њих су зларински коралаари, уз помоћ италијанског мајстора Сорентина, израдили прекрасан накит за краљицу Марију. Мајстор Лав Шаре израдио је од домаћег ораха специјалну кутију. Да би лепше изгледала обложио је кореном маслине, да делује као да је од мермера. Уз накит у овој необичној кутији Зларињани су краљици послали и једну лепу грану корала, коју је извадио Курсар, најмлађи ронилац. Родољубиви Зларињани су на овој грани препознали слова А В К, што су протумачили као почетна слова Александар Велики Карађорђевић. (извор: Јадранска стража бр.1, 1934.)

Посебно је била занимљива предаја школског брода „Јадран“ Краљевској морнарици. Церемонијал је обављен у Сплиту 6. септембра 1933. (рођендан престолонаследника Петра II Карађорђевића) и трајао је неколико дана. У освећењу су учествовали римокатолички и православни свештеници, а јектеније је отпевао хор „Шумадија“ из Сплита. Међу бројним званицама био је и извесни Лучев, руководилац Удружења четника из Шибеника.

Можда наведени примери и немају неки нарочит историјски значај, али несумњиво показују да живот Срба и Хрвата може да буде испуњен и садржајима који зближавају. У времену све израженије нетрпељивости, па и мржње, зближавање се намеће као пожељна опција.

SLUČAJ DESANKA MAKSIMOVIĆ

TRAŽIM POMILOVANJE

PIŠE: Đorđe Matić

Sto godina nakon objavljivanja prve pjesme Desanke Maksimović, u junu 2020., taj najviši stvaralački uspon i najljepše artikulirano i materijalizirano nadahnuće nacionalne i narodne pjesnikinje u punom smislu riječi, dočekaio je zapanjujući trenutak: izbacuju ga iz programa udžbenika za više razrede srednje škole u Srbiji

*„Tražim pomilovanje za zgužvane misli
Za one koji su se izgubili
i svoje srce stisli.“*

1.

Brankovina kraj Valjeva, mještašce divnog imena koje već na spomen uvijek nekako i nepoznato raznježi, barem one što znaju da osjete. Možda je do prisnosti koju stvara sam korijen imena – „Branko“ – kao i Radovan jedno od rijetkih imena, da se podsjetimo, koga ima samo tu kod nas i nigdje drugdje u slavenskom korpusu. Kako god bilo, i bez obzira što imenu srbijanskog mjesta nitko ne zna točnog porijekla, nešto je milo i dobro, skromno i domaćinsko, a duboko i starostavno, u imenu toga antroponima i toponima.

Ni manjeg mjesta valjda, ni više oštih umova ni srčanijih ljudi kao u toj Brankovini, kroz novovjekovnu historiju. Počevši od roda Nenadovića, daka-ko, brojem i čuvenjem najvećeg iz ovoga valjevskog „sela punog istorije“, kako ga netko prozva. Prvi je bio knez Aleksa Nenadović, ubijen u Sječi knezova i opjevan u *Početku bune protiv dahija*:

*„...Dok pogubim i Aleksu kneza
Iz lijepa sela Brankovine,
I Jakova, brata Aleksina“.*

Aleksin brat Jakov, uz Pavla Katića, glavni je ustanik iz 1804., uz bok Karađorđiju. Knez Aleksa nastavio je lozu neslućenim darom u potomstvu:

otac je jedne od najdražih figura čitave naše historije i kulture – prote Mateje Nenadovića, čudesnog memoarista i diplomata kojega je čak i Krleža nazivao ingenioznim. Prota Mateja u *Memoarima* sam piše nezaboravno o Brankovini: „Pričala mi je moja baba i to da je slušala, da naši stari, kad su se iz svojih krajeva ovamo krenuli, da su učinili zavet, da se onde stane i nasele, gde čuju vola da bez odmora najviše put rikne, i tako kad su došli na brankovički vis, čuju vola gde je neobično mnogo puta jedno za drugim riknuo, i odma tu se zaustave i nasele, uverivši se po tom rikanju da tu mora dobra i plodna zemlja biti“.

Generaciju kasnije, u već prvim naznakama građanske Srbije, sin prote Mateje je Ljuba Nenadović, ličnost koja nam je iz prve ruke ostavila najvažnije biografske zapise o Njegošu. Zahvaljujući tom dobrodušnom i naivnom čovjeku i njegovim *Pismima iz Italije*, putopisu gdje dominira titanska tragička figura vladike Rada, u toj neprocjenjivoj knjizi imamo danas i mi svoga Eckermanna i Boswella.

2.

Najpoznatije ime iz Brankovine u posljednjih sto godina jest naravno Desanka Maksimović.

Ako je u tih sto godina itko bio pjesnik koji se može zvati narodnim, ili da ne zvuči u današnjem cinizmu pejorativno, „pjesnikom za narod“ – to je ona. Štoviše, u vrijeme i prve a pogotovo druge Jugoslavije, bila je skoro pa sinonim za pjesnika i pjesništvo, odnosno rodno – za pjesnikinju – kao

prva velika i priznata žena u našoj poeziji. Iz toga, žanrovski i senzibilitetom, Desanka je bila prvo i nesmijenjeno ime ljubavne poezije, prije nego što će doći mlađe, oštre, gorče i radikalnije pjesnikinje, s Vesnom Parun kao prvom. Desankina poezija, već u trenu pojavljivanja, formom, stilom i izrazom predmoderna i sentimentalna kao prešani osušeni list u spomenaru, pjevala je i slavila upravo takvu ljubav, sentimentalnu i sentimentalističku, ali potrebnu i živu poput potočne vode, izrečenu rječnikom i slikama što su ovaj izmučeni narod duhovno i emotivno blažili kao melem decenijama. Popularnost pjesnikinje bila je ogromna, kakva je mogla biti samo u ono vrijeme, nikad prije i nikad kasnije, a ljubav prema njenim stihovima čista i neusiljena. Voljeli su je i pjesme joj obrađivali, za njih pisali muziku klasičari i šlageraši, akademci i nježni kantautori, među njima čak i ključni rokeri a i, kako drugačije, narodni pjevači: Jadranka Stojaković, Zafir Hadžimanov, Dado Topić i njegov *Time*, Dobrivoje Topalović i Hašim Kučuk Hoki.

**Žanrovski i senzibilitetom,
Desanka je bila prvo i
nesmijenjeno ime ljubavne
poezije, prije nego što će doći
mlađe, oštre, gorče i radikalnije
pjesnikinje, s Vesnom Parun kao
prvom. Desankina poezija, već
u trenu pojavljivanja, formom,
stilom i izrazom predmoderna
i sentimentalna kao prešani
osušeni list u spomenaru,
pjevala je i slavila upravo
takvu ljubav**

Desanka je stvarala jedan svijet u koji je bilo lijepo vjerovati: svijet ranih i nevinih zaljublivanja, svijet djece, ptica i trava, vode i zalazaka sunca (u tom najvećem klišeju od svih), svijet ukradenih pogleda mladih i uzdrhtalosti od prvih jakih osjećaja i emotivnih uznesenja. Svijet blag, praštajući i uvijek razumljiv, u kome je svaka muka podnošljiva i smisljena, a rane i povrede zarastaju brzo i ne bole mnogo. Poetski mikrokozam potpuno slavenski i srpski, srbijanski, zavičajni i starostavan, antropofilan i antropocentričan, čovjekoljubiv – onako kako je oštromni i neuporedivo precizni Milovan Danojlić našao da je u Desanke „drevno, pagansko poverenje u čoveka“.

Pjesnikinja pisala je uglavnom bez formalnih, visokih termina i tuđica,

bez intelektualizacije, čistim i „prostim“ narodnim govornim jezikom, ubacujući tek tu i tamo kakav nužan i markiran povijesni i filozofijski viši pojam ili arhaizam u inače sasvim prirodan, bazičan, lak, protočan vokabular i pjesničku sintaksu razumljive svim govornicima (i govornicama) materinjeg jezika.

Lijepa je to tradicija i malobrojna plejada kojoj je pripadala Desanka Maksimović – pjesnicima koje ljudi vole bez prisile i bez udžbenika, čije pjesme poučavaju narod dobrome i što daju verbalni i umjetnički oblik njihovom doživljaju svijeta i poezije same.

Desanka se prepoznavala i identificirala po starovremenskom, spomenarskom izrazu, kao u vjerojatno najpamćenijim i najprepisivanim stihovima po istim tim spomenarima duž čitave zemlje, generacijama, kojima su učiteljice (u Desanki je uvijek ostalo nešto od provincijske učiteljice) objašnjavale desetljećima takozvanu (i pogrešno imenovanu) „platonsku ljubav“, stihovima naravno iz pjesme „Strepnja“:

*„Ne, nemoj mi prići
Hoću izdaleka
da volim i želim tvoja oka dva.
Jer sreća je lepa samo dok se čeka,
dok od sebe samo nagoveštaj da.“¹*

Podsjetimo se na kontekst: u trenutku kad izlazi, 1925., „Strepnja“ je svojim romantičarskim tonom 19. stoljeća u okruženju u kom je Crnjanski već objavio „Liriku ltake“, Ristić predstavio nadrealistički Manifest, a Micić će godinu kasnije već ugasiti svoj avangardistički „Zenit“.

3.

Ali, prevarili bismo se ako bismo otpisali ovu starinsku poetsku riječ kao suviše jednostavnu i naivnu, isto kao što bi bila greška smjestiti poetesu u drugo, davno svršeno vrijeme u kojem je slagala svoje bezopasne stihove za mlade kojih i kakvih odavno više nema.

Desanka Maksimović ostat će ako i po čemu po svoje dvije pjesme, a obje su upravo markirane historijskim žigom, pjesme koje izlaze iz kruga ličnoga u opće, kolektivno, društveno i povijesno, štoviše ideološko. Prva i najpoznatija, „Krvava bajka“ ispjevana je nad neoprostivim njemačkim strijeljanjem gimnazijalaca u Kragujevcu 1941., pjesma koja je ušla u govor i u narodnu svijest, prvi put kao tragedijska, a kasnije nažalost dijelom farsično, u ironijskom ključu samosvjesnih generacija, načeta školskim obesmišljenim ponavljanjem. Pjesma čiji je početak znala napamet većina u zajedničkoj državi:

*„Bilo je to u nekoj zemlji seljaka
na brdovitom Balkanu,
umrla je mučeničkom smrću
četa đaka
u jednom danu.“*

Iako je to moćna i potresna, svakako jedinstvena pjesma, „Krvava bajka“

¹ Uzgred (!), u neposrednoj okolini gdje ovaj tekst izlazi i gdje se nacionalna kultura preko svojih institucija drži kao da s *onom kulturom preko* nije imala nikad ništa, iz arhiva isplivao je zaboravljen primjer Desankine popularnosti: u druga vremena, jedna od najvećih hrvatskih i međunarodnih

opernih diva, Zinka Kunc Milanov otpjevala je i snimila stihove „Strepnje“, na muziku svoga brata, skladatelja Božidara Kunca.

je recepciju pjesnikinje u najširim krugovima ponešto ograničila ili reducirala, i učinila da u čitavoj novijoj generaciji mogući kvalitetni čitatelji s mogućnošću suptilnijeg i dubljeg čitanja odustanu od toga. To je velika šteta.

Desanka Maksimović imala je inače neobično dug pjesnički život i hod duži od većine (pogotovo u nas), u više od sedamdeset godina autorskog i umjetničkog stvaranja: prvu pjesmu objavila je u časopisu „Misao“ 1920. godine, prije ravno sto godina dakle.

Objavljivala je redovito i marljivo (o čemu svjedoči velika bibliografija i ogroman broj izdanja), razvijala svoj pjesnički svijet i govor, usavršavajući svoj zanat, što se tek sad zapravo bolje vidi. Pored velikog broja zbirki i pjesama, uglavnom uspješnih, mnogih vrlo popularnih a nekih izvanrednih, poput „Nemam više vremena“, 1964. godine izašla je njena najbolja i najambicioznija poema i istoimena zbirka – „Tražim pomilovanje“.

Sto godina nakon objavljivanja njene prve pjesme, u junu 2020., taj najviši stvaralački uspon i najljepše artikulirano i materijalizirano nadahnuće nacionalne i narodne pjesnikinje u punom smislu riječi, dočekao je zapanjujući trenutak: izbacuju ga iz programa udžbenika za više razrede srednje škole u Srbiji.

Vijest o tome je glasila ovako: „U okviru izmene programa nastave predmeta Srpski jezik i književnost u gimnazijama, komisija Zavoda za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja odlučila je da iz trećeg razreda isključi izbor iz poezije Desanke Maksimović, a iz četvrtog – čuvenu zbirku velike pesnikinje „Tražim pomilovanje“.

U suludoj odluci koju su birokratski mediokriteti kasnije krenuli da pravdaju tupo, nepošteno i čitfinski ljigavo, na liniji one najgore strane mentaliteta i sa dna nemale kace srbijanskih mana koje Prečane trajno užasavaju, izbačen je upravo krajnjom ironijom njen *magnum opus*.

U prvoj vijesti o toj sramoti reklo se da su članovi komisije (kod nas obožavaju te „komisije“, svim mijenama režima i ideologija unatoč) „dugo razgovarali o najzrelijoj zbirci poezije velike pesnikinje“, i zaključili da se „vanvremenost Desanke Maksimović ne uklapa u poetičke okvire epohe, te da postoji bojazan da bi i učenici pogrešili u vrednovanju njene poezije, umanjujući njen značaj“.

„Vanvremenost“ se dakle ne uklapa u „poetičke okvire epohe“, u smušenoj i logički naopakoj konstrukciji, što prevedeno sa štreberskog tehničkog jezika (kao paravana) na prost jezik valjda znači da bi je djeca krivo shvatila valjda. Teško je tu uopće išta reći, dokazivati *nišćima duhom* koliko su siromašni i grešni, no pravilo je jedno: kad god neko ovdje krene da djecu čuva tako da im uzima literaturu, znamo da su na stvari udružena ludost i tajne računice nakaradnih ideologija. Izbio je međutim skandal u takozvanoj javnosti, ionako izluđenoj od bezbroj stvari pa su „članovi komisije“ krenuli da se pravdaju onako kako se to kod nas radi – da napadaju agresivno, izokreću i šmiraju, naduti i bahati, dok su im sekundirali jednako neki s vlasti i, najgore (i najgori), oni u lažnoj opoziciji. Svi jednako prazni, površni i s lošim namjerama, nesposobni da uvide vrijeme, moment, sebe u ovome svemu, a književnost naravno najmanje.

Ako je išta u tome očaju moglo eventualno ispasti dobro (!), jest to da je

poneko možda uzeo ponovo ili prvi put tu zbirku i uopće pjesme Desankine da ih takve, „zastarjele“ i van moda otvrdnulog neposrednog svijeta koji je sve teže prepoznati, pročita kako valja ili kako može, i dade svoj sud, sud vlastite duše i sposobnosti čitanja i razumijevanja. To nije ni lako. Štoviše, to je najteže, tu se najviše griješi. Ali kad se griješi, neka se i popravlja.²

4.

A dobro onda, kakva je to *pjesma* i zbirka, kakvo je to „Pomilovanje“ oko koga se digla Srbija ovih dana, i pozvani i nepozvani, neočekivano i gorko, neobičnom silinom?

Bilo da se čita iznova ili prvi put, baš sada, u ovom trenutku, to je začudan, neočekivan i zadivljujući poetski dragi kamen, obrađen naizgled jednostavno i starinski. Nastao ne „po sebi“, nego u suodnosu baš s (doslovno) kanonskim tekstom nacionalne pisane riječi i historije – „Pomilovanje“ je blagorodni i organski pjesnički rad, a ključni poetički i misaoni iskorak pjesnikinje. Primjer kako se bez pompoznosti, lako i nadahnuto moglo raditi u visokom književnom i kulturalnom konceptu intertekstualnosti (nek se oprosti na pretenziji pojma, ali djeci bi koristilo i na tom planu da preko ove pjesme razumiju termin) – teksta dakle koji ne stoji sam nego je pisan u direktnom, neposrednom razgovoru s predložkom. Ili prostije, za čije je razumijevanje bitno poznavanje drugog i ranijeg djela. Neobičan tada, a danas, kulturalno i ako hoćemo i ideološki, na liniji ponovo osviještenog razumijevanja vlastite nacije, napokon tako jasan i logičan, predložak za Desankinu poemu nije bio literarni ili poetski, kako bi se očekivalo. Uzevši sam temelj, pjesnički subjekt, neobično, razgovara i vodi *polemiku* sa „Dušanovim zakonikom“ – s najvišim zakonskim aktom stare Srbije, one srednjovjekovne. U izmjeni narativnih glasova, prvo govori „Dušan“, onako kako Cara i njegove odredbe poetski prepričava i (silno nadahnuto, blago i duboko) tumači pjesnikinja, a onda se ona sama obraća i razgovara s tvorcem Zakonika, s tim surovim medijevalnim vladarem – slavljenim (ali nekanoniziranim!) upravo i s takve okrutnosti i tiranstva, i slavljenim u naciji u Novom vijeku.

U tom iskoraku iz sentimentalnog ljubavno-nostalgicnog žanra, Desanka pravi najveći iskorak i u vlastitom pisanju i pjevanju. Pjesnikinja pita za „pomilovanje“, *traži* a ne moli, retorskom pjesničkom gestom i metaforičkim hodom kroz ranu i davnu nacionalnu historiju, no viđenu i reminisciranu ne kao inače, preko careva, velikaša i plemstva, nego preko najnižih, preko potlačenih – kroz milost, suosjećanje i jasnu, no suptilno impliciranu *socijalnu* gestu: milost za sve izbačene, za izmučene, za različite, one s dna i sa ruba, za roba i „sebra“, „za svakoga ko je pao nemilosti“, „za svrgnute“, „za vojnika“, „za čoveka koji zalud očekuje“, „za neshvaćene“... na kraju, „za pastvu srca“, i „za zemlju ubogu“, za dobre i za loše – „za svakoga tražim pomilovanje“, pomilovanje za čitav narod u njegovom mučnom putu kroz vrijeme i epohe.

Još nešto neočekivano i važno sakrilo se tu također. Feministička teoretičarka Vera Kopić upravo je za vrijeme ovoga skandala ukazala na socijalni i emancipatorski element zbirke, osvjetliviši neke dodatne neočekivane i nepoznate činjenice. Sasvim kontraintuitivno u odnosu na kasniju našu kolektivnu recepciju i percepciju pjesnikinje kao „konzervativne“ pojave, pod-

² Ovdje se autor ovih redova ne izuzima i želi napomenuti da je i sam, skoro dvije decenije unazad, napisao jedan nedostojan i površan tekst o pjesnikinji.

sjetila je da je Desanka Maksimović u Kraljevini Jugoslaviji bila jedna od osnivačica Ženske stranke, „čije su članice posle izbora 1928. upale u Skupštinu sa deklaracijom o ženskom pravu glasa“. Kopiclova upućuje i na mnoge druge fakte, kako kaže, „izostavljene iz zvaničnih biografija“, poentirajući na kraju prevrijednim podsjećanjem na dio iz „Pomilovanja“, u razarajućem pjevanju podnaslovljenom „Za nerotkinje“:

*„Blagorazumevanje tražim
za žene koje nisu dale
bogu božije ni caru carevo
...
Tražim pomilovanje, dragi care,
za one koje su od mladosti rane,
privolele se carstvu poezije,
koje trepere vazdan kao breze,
i mesečinom se zanose kao barka,
za Jefimije,
za svete Tereze,
za svaku Safo
i Jovanku od Arka
za sve zanete i nedovršene,
i za mene“*

Desanka je stvarala jedan svijet u koji je bilo lijepo vjerovati: svijet ranih i nevinih zaljublivanja, svijet djece, ptica i trava, vode i zalazaka sunca (u tom najvećem klišeju od svih), svijet ukradenih pogleda mladih i uzdrhtalosti od prvih jakih osjećaja i emotivnih uznesenja

Kako je bolno, a stihovno virtuosno izveden ovaj kraj i poanta, to neočekivano, potresno dovršenje i finale – rima na kraju što je kao udarac, kao nasmiješena ubojita munja koja stigne bez najave negdje iz daljine i udari i zatrese zemlju.

Zato, kad poeziju već ne znaju, pa zar tu baš da zakažu novi „vaspitači“, s njihovim pomodarskim školama i papagajskim ponavljanjima o rodnoj i spolnoj autonomiji, brzopoteznim kursevima i lažnim studijama uvezenim izvana od novih gospodara? Zar nisu ovako, makar na razini sadržaja, mogli pročitati šta poručuje davna, „zastarjela“ narodna pjesnikinja?

Jedno od pjevanja u zbirci, a nije ga moglo ne biti, naslovljeno je „Za pesme“. Kao da se, kao i kod svih velikih glasova poetskih, i tu proročanski javlja glas preko groba što je na vrijeme uvidio da pjesma nikad nije gotova, takva krhka jer ovisna o svom budućem i svakom čitaču, kao i kamo bi u zlo doba sve moglo da ode. I ponovo traži pomilovanje:

*„Za pesme što u tankim lirskim košuljicama
iziđu na posmrtnu kritike ciču,
kad svaki žudan kamenovanja
kamenom se na njih bacati stane,
kad hajkači na stare slave
ledenome podvrgnu biču
pesnikove stihove nedopevane.“*

Kad se pokušamo prebaciti u vrijeme, u kulturni i društveni kontekst kad je zbirka objavljena, udivljujuće je i još uzbudi pročitati kada i kako Desanka kaže „ja znam ko sam“, u anafori iz pjevanja naslovljenog „O poreklu“. A onda odmah, nakon uzleta unutarnjeg, stuži se čovjek i zagorči kad se čas kasnije vrati u današnjicu i sjeti se ponovo kamo je stigla ovakva, zlatna, sačuvana riječ i vjera u vlastito ime i pripadnost, i kako s time danas postupaju nedostojnici.

5.

Za Desankinu poeziju govorilo se uvijek da je „romantičarska“, onako kako se to kod nas kolokvijalno shvaća – čime se htjelo reći da je emotivna, da ima uzvišene osjećaje.

Ali i u smislu glavnih osobina i karakteristika povijesnog stila i pravca, ona je zaista pripadala tome osjećaju, senzibilitetu i nazorima, u dobrom i u lošem. Romantizam ima naročitu i istaknutu, mnogo i često kritiziranu crtu: kroz nacionalno-povijesne teme, napetost između historicizma i ličnog doživljaja, odnosno potrebe individualne slobode, ima nužno – idealizaciju vlastitog naroda i njegove historijske i svake druge posebnosti. „Tražim pomilovanje“ gotovo u cijelosti jedna je velika metafora toga osjećaja i uvjerenja, oda jedva spašenoj historiji i idealu pripadnosti.

U jednom pjevanju, sasvim anakronično spram imena njene Brankovine – govoreći dakle caru Dušanu o selu koje u njegovo doba još ne postoji – pjesnikinja, ukруг, što jedino ima smisla, gdje je kraj i početak, traži pomilovanje i za svoje drago mjesto i njegove ljude:

*„Za seljake brankovinske,
za njihove psovke,
za kritiku njinu
koja ne bira gde će pasti,
koja zvezde i sunca s neba skine,
koja razveje oreole
sa svetaca i vlasti;...“*

Na pitanje o takvome svome „romantizmu“ u jednom intervjuu, Desanka Maksimović, uvijek sentenciozna, narodski jednostavna i precizna u izrazu, odgovorila je tonom trezvenim i sa sviješću o tome što govori: „... ja mislim da je moj narod možda bolji nego što jeste“.

Pomilovanje tražimo za Desanku, za sve nas.

ИЗ ПЛАШЧАНСКЕ ПИСМОХРАНЕ

МАРИЈА И ВЛАДИМИР

пише: Чедомир Вишњић

Породичну духовну попудбину Владимир је пронио кроз Први свјетски рат и биће један од бројних младих, нарочито Срба пречана, који ће тврдо вјеровати да је 1918. година најавила не само слободу, него и новог човјека. По том непоколебљивом увјерењу, без обзира на све мијене на политичкој површини, млади Јанковић је био и остао Србин из Хрватске и Славоније

Занимљива је чињеница да бројни и разведени свијет карловачке Митрополије, напет у сталној самоизградњи, није дао значајнијег књижевног имена, у модерном смислу, ни међу свештеничким потомством, уз свега један крупан изузетак, о којем желимо нешто рећи. Остаће трајно занимљиво питање, да ли је такво, друштвено егзотично поријекло, и у којој мјери, условило једну од тежих и до данас недовољно освјетљених биографија у српској књижевности.

Кренимо од предака тог шпанског психијатра и психотерапеута. Никола Радека, који је пред Први свјетски рат био са службом у Клањцу, сјећа се вараждинског пароха Велимира Јанковића, рођеног 1868. године у Пожеги, свршеног карловачког богослова, рукоположеног од владике Мирона Николића, пароха најприје у Чаглићу, потом у Вараждину. Никола Радека о ником тако лијепо не пише као о овом загорском „бишкupu“: „Он је био врло згодан и угледан свештеник. Лијеп, висок, имао је лијепу браду, увијек лијепо одјевен. Осим црвеног паса, којим је био одликован, имао је и горњу мантију са црвеном поставом, па су га Клањчани назвали бишкупом. Уживао је у Клањцу велики углед.“ Пише још Никола да је прота био велики весељак и шаливџија и к тому, политички, „велики коалиционаш“. Није увијек све било идеално ни у политички мирном Вараждину. У септембру 1903. „Нови Србобран“ јавља о смрти оца свештениковог,

умировљеног котарског предстојника Ђоке Јанковића и огорчено коментира чињеницу да је надбискуп загребачки, Јурај Посиловић, забранио тамошњем католичком жупнику да звони у својој цркви тим поводом, иако га је православни колега то замолио. Али и то је коментарирано у контексту иначе добрих међунационалних односа. Велимир је био, како то помало у шали каже и стари Радека, православни „бишкуп“ цијелог Хрватског загорја, угледан и свуда радо приман, али лако се досјетити, да му примања на таквом терену нису могла бити нарочито висока.

Марија је била из рода Матијевића. Њен отац Стеван, дугогодишњи протопресвитер костајнички, рођен је 1841. године у Јаворњу, код Двора на Уни. Земљак је Прибићевића, са којима се политички неће слагати и биће један од ослонаца свом епископу Грујићу у сукобима са тадашњом српском политиком. Уосталом, и владика Грујић је са Баније, рођен у Краљевчанима у породици сеоског учитеља. Сви припадају доњем слоју елите крајишког друштва тог времена.

Велимиру и Марији једини син Владимир, родио се у Чаглићу 1895. године. Подацима које сазнајемо о њему из мајчиног писма, треба додати и уломак из писма Стефана Матијевића од 20. децембра те 1913. упућеног исто епископу Грујићу. Прота костајнички моли да му владика подијели допуст: „Радо би походити зета Велимира Јанковића пароха у Вараждину, ћер Марију и унука Владимира, који ће такођер тада доћи из Будим – Пеште, ће учи права а има у Текелијануму сву опскрбу, коју је добио заиста Вашом препоруком“. Немамо разлога сумњати у протине ријечи, он је до тада заиста задужио свог Високопреосвештеног.

Породичну духовну попудбину Владимир је пронио кроз Први свјетски рат и биће један од бројних младих, нарочито Срба пречана, који ће тврдо вјеровати да је 1918. година омогућила и најавила на овим просторима не само слободу, него и новог човјека, његову културу, па и нову духовност. По том непоколебљивом увјерењу, без обзира на све мијене на политичкој површини, млади Јанковић је био и остао Србин из Хрватске и Славоније.

А тих 20-их година, након кратког осврта на нову наду уморног човјечанства; „али гле, већ се са истока приближује нова зубља ... људи пространог мог суплемена навештају бој за препород патње“ (1919), он се брзо окреће класичним вриједностима. Чврсто вјерује

Делашка, 8. / v. чрн.
 др. 501. / 4. / 9. септ.

Пресветли господине!

Молим највише, да ми обростите
 мојој слободи да се са мојом скромном мол-
 бом у окриље Ваше Пресветлости.

Из мојег дјетинства, остала ми је
 света успомена, на Ваш племенити
 родитељски дом, те на Вашу узвиш-
 ену особу, која ме је увјек љубазношћу
 добротом обасипала.

Па и помисао на мога изнемоглог
 старог оца, високо цјеним Вашу накло-
 ност и доброту према његовој особи.

И кад то све знам, и осјећам, осмјелих
 се и у овом најодлучнијем моменту, об-

у посебне моралне вриједности традиционалне српске културе, а естетички залаже се већ тада за прагматичан приступ и умјетност као утјеху, „дакле у основи својој религиозно са иманентним признањем да је Душа њена истина, а не спољашња еволуција материјалистичке културе, позната као извор среће и циљ достојанства човековог.“ (1923)

Наставак његове биографије нема смисла овдје препричавати. Тек толико, да су његови увиди и дилеме проистекле из до тада пређеног пута, свој врхунски облик нашле у књизи „Поглед с Калемегдана“, антологијској апологији и критици Београда, града обољелог од „безнапорног живота“, а из пера пречанског Србина.

Биографију, какву је без роптања кроз 20. вијек пронио Владимир Јанковић, могао је изнијети само неко чврсто укупан у моћним темељима карловачке Митрополије.

***

МАРИЈА ЈАНКОВИЋ, РОЂ. МАТИЈЕВИЋ

Пресветли господине!

Молим најљепше, да ми опростите мојој слободи да се са мојом скромном молбом утичем у окриље Ваше Пресветлости.

Из мојег дјетинства остала ми је света успомена на Ваш племенити родитељски дом, те на Вашу узвишену особу, која ме је увјек љубазношћу и добротом обасипала.

Па и помисао на мога изнемоглог старог оца, високо цјеним Вашу наклоност и доброту према његовој особи. И кад то све знам, и осјећам, осмјелих се и у овом најодлучнијем моменту обратити, на Вашу Пресветлост и скромно за исто умолити.

Наш син Владимир, као одличан ђак у Вараждину на нижим школама, па као такав и у гимназији, наставио је даље гимназију у Пешти, да се усаврши у Мађарском језику.

Као одликаш, и својим добрим владањем, стекао је високу наклоност преузвишеног госп. Министра Јосиповића, кога је имао особно умолити за милостиво подјелење штипендије на Хрв. Слав. интернату у Пешти. Исту годину, и то још прво пољеће (?), те и ако све у мађарском језику, добио је изнимно свједочбу (јер су та дјеца за прву годину полугодишта опрштени ради језика од свједочбе) и то још са одликом, а тако и друго пољеће те одма добио својим трудом бесплатно мјесто у горе споменутом интернату, коју је уживао све до матуре.

С овом годином он свршава гимназију, то јест матурира, те нам се је сад побринути за даљни штипендиј за студирање права, јер га од својих премалих средстава неможемо сами школати, а особито у већој вароши.

Он је кроз све разреде пролазио са врло добрим успјехом, што ће и његове свједочбе показати. Владање му је било узорно како у школи тако и у заводу што ће и г. Равнатељ интерната посвједочити.

Марљив, и амбициозан, но само нам је кроз велико напрезање доста слаб, те морамо више пажње на његово здравствено стање полагати, па нам је зато и мало тешко с њим. Пошто се је сасма усавршио у мађарском језику, то тежи да се сад изобрази посвема и у њемачкоме, те би сада волео наставити студије у Бечу.

Стога би Вас Пресветли господине умолили за упутства, које би штипендије могли потражити код Срп. Нар. Фондова, те да би се Ваша Пресветлост својим моћним упливом заузела за исхођење исте. С тиме би усређили једну младу душу, која ће се трсити бити достојна тако високе препоруке, а усређили би и родитеље који стрепе над својим јединцем, који је заиста од мале ноге њихов понос и дика.

Мој супруг се налази у лечилишту Липик, те ми је јавио да је Ваша Пресветлост у Ср. Карловцима, те мислим да би се сад могло у овом погледу учинити. Молећи најскромније Пресветлост Вашу да саслуша молбу мајке, којој живот њеног јединца једина њена срећа и устјеха у животу.

Љубећи свету десницу

Јесам са особитом захвалности

Покорна

Марија Јанковић, рођ. Матијевић

У Вараждину, 3. V 1913.

ПАРТИЗАНСКЕ ПРИЧЕ

КАЖ'ТЕ НАМА НАША БРАЋО МИЛА, ЋЕ СУ НАША СА КОРДУНА КРИЛА ...

пише: Жељко Кресојевић

Нијемци надиру, а Кордунаши бране косу као праг свог дома. Двадесет три дана путовали, двадесет три дана несанице, боли сваки мишић, прва им је битка, али их Нијемци с мјеста не помакоше. Два дана и двије ноћи смо се борили. Гинули су Кордунаши али нијесу напуштали положај

Хучи Сутјеска данас. Једнако дивља и зелена.

Унаточ свему помиње се ово име, памти се.

Говори се о онима који падоше, који се не вратише.

Чули смо сви за топониме: Вучево, Макљен, Волујак,

Милинкладе.

Доње Баре, Миљевине, Драгош Седло, Љубин гроб...

Није се никад о том пуно говорило.

Баш Љубин гроб је међу осталима бранила кордунашка младост.

Друга чета, трећег батаљона, 4. Црногорске бригаде шаље ону чувену поруку:

“Догод будете чули на Љубином гробу пуцање наших пушака, Нијемци неће проћи. А кад тога не буде, знајте да на њему нема више живих пролетера.”

Средином “онога” рата пјевала се на Кордуну пјесма:

“ Каж'те нама наша браћо мила,

Ће су наша са Кордуна крила...”

Пјесма жалобна, као многе кордунашке.

Посвећена изгинулој кордунашкој младости на Сутјесци.

Онима који су како су знали рећи наши стари “отишли за Црну Гору”.

Онима што су оставили своје кости у беспућима, необиљежена гроба.

Павао (Ђурђа) Петровић “Пајо” из села Кнежевић Коса, један је од ријетких преосталих бораца из нашег краја од ког се има доста тога чути о том времену страдања. Са непуних шеснаест година ступио је у борбу.

Каже нам да је Кордун дао укупно 14 омладинских чета које су попуњавале кордунашке бригаде, али и многе друге партизанске јединице: црногорске, банијске, крајишке ...

Четврта по реду омладинска чета формирана је 15. аугуста 1942. године и обучавана у селу Дуњак.

Све касније омладинске чете су пролазиле обуку у Горњем Будачком где је била формирана и Официрска школа.

Пријавило се око 120 омладинаца са Кордуна и Баније.

Селекцију и обуку није прошла скоро трећина пријављених тако да је на пут према Босни, односно Црној Гори кренуло око осамдесет бираних омладинаца.

Међу њима је било педесетак Кордунаша.

Двадесет и три дана трајао је њихов марш до крајњег одредишта.

Преко личких планина дошли су до Дрвара.

У Купресу су се први пут срели са пролетерима, те су ту упућени за Јајце и попунили редове 4. Црногорске пролетерске бригаде.

Током дугог марша разбољело се десетак омладинаца, тако да их је око 70 појачало бригаду.

Након што су ова дјеца у Дуњаку у каквој долини испалили по који бојевни метак и осјетили удар кундака карабина у раме, дошло је вријеме за ватрено крштење.

Увијек је тешко говорити о самом себи, дати суд.

Треба прочитати како вас други виде и што говоре о вама.

У књизи посвећеној 4. Црногорској пролетерској бригади на 237. страници пише:

“Њима је попуњен наш први и трећи батаљон.

Весели и здрави Кордунаши унијели су у јединицу жар своје снажне пјесме и своју горштакчу ведрину.

Почели су да уче “Дурмиторе висока планино”, и милије им је било да пјевају “ Ој Четврта црногорска, поносита и херојска” него “На Кордуну гроб до гроба”.

Јача је у њима била воља и жеља да се науче животу и постојећем реду у бригади, него да сачувају навике стечене до тада.

Имена бораца и боркиња са фотографије налазе се на документу на идућој страници

Велика борба са Нијемцима.
 Јаце је наше.
 Пред јуриш пролетера падоше нових 45 великих утврђења.
 Наш 1. батаљон затвара правац према Доњем Вакуфу и спречава долазак појачања.
 Нијемци наваљују да отму Јаце.
 Данас ће се Кордунаши први пут срести са Нијемцима, почетници са искусним борцима.
 Спаран је био дан.
 На коси изнад комуникације чека батаљон у засједи.
 Ето Нијемаца низ пољану: сиве дуге колоне а за њима прашина и тенкови. Изнад њих поврх босанских шума, круже авиони.
 Сада ће борба почети.
 Сада ће се и Кордунаши ухватити у крвави огњени коштац.
 Прве гранате падоше, па онда митраљеска паљба.
 Авиони ниско лете, тако ниско да човјек има осјећај да ће га пригњечити точковима или закачити репом.
 Нијемци надиру, а Кордунаши бране косу као праг свог дома.
 Двадесет три дана путовали, двадесет три дана несанице, боли сваки мишић, прва им је битка, али их Нијемци с мјеста не помакоше.
 Два дана и двије ноћи смо се борили.
 Гинули су Кордунаши али нијесу напуштали положај.

Јаце је ипак пало у руке непријатељу и наше се јединице повлаче према Мркоњић граду.
 Уколони два стара борца из Црне Горе разговарају о новајлијама:
 - Јеси ли видио како се бију Кордунаши?
 - И то још у првој борби.
 Шта ли ће чинити у десетој?"
 Младост сама по себи као свака младост, бунтовна, пркосна и наивна.
 Отишли су далеко од завичаја, у непознат далек крај.
 Неки од њих једва да су до тад отишли на какав збор у оближње село или на сајам у Карловац, Слуњ, Велику Кладушу или Глину. Кад се голобради Кордунаши и Банијци дочепају пушака и бомби, и уз то још ступе у пролетерске редове.
 Нитко им раван. Још кад их црногорске борчине мало "поштркљају".
 4. Црногорска пролетерска бригада је до тада, неуспјешно у два маха нападала Купрес, јако и добро утврђено усташко упориште.
 Ту их је разбио извјесни усташки пуковник Шимић.
 Бригада је десеткована и претрпјела је велике губитке.
 Кордунаши су дошли као свјежа крв, младо топовско месо.
 Готово су сви изгинули, оставивши своје кости на Сутјесци и другим ратиштима.

Inv.br.9252

Grupa boraca 1.čete 3.bataljona 4.proleterske crnogorske brigade u s.Sajković-Livno,novembra 1942.g
S leva na desno:stoje u poslednjem redu.Simo Mraović s.Čremušnica,Vrginmost;LJubo Mraović,s.Čremušnica,Vrginmost;Dragan Krneta s.Maljevac,Vojnić;Jovan Pjevac s.G.Primišlje,Slunj;Dušan Radaković s.Stara Kršlja,Slunj;Dušan Miranović s.Balabane-Zeta,Titograd i

Sede:U srednjem redu.Miladin Kotur s.Stara Kršlja,Slunj;Nikola Praščević s.Slatina,Danilovgrad; Mihailo-Bebo Brajović s.Kosić,Danilovgrad;Vukosava-Vuka Šaranović s.Potkraj,Danilovgrad

U prvom redu:Jelka Šaranović s.Potkraj,Danilovgrad;Ašambegović Fatima iz okoline Prozora i

Inv.br. 9252
a Trećeg bataljona IV
de, 1942.
952/21.

Мало их је имало прилику у повратку са Капеле поново бацити поглед на родни Кордун.

Умирили су а да рат још није завршио.

Од непрележаних рана, гелера што су шетали по тијелу, тифуса, промрзлина...

Мало тко да је дочекао старост.

Идем тако по гробљу у Славском Пољу, горе под Вршчићем.

У крају гробља, уз саму шуму лежи Мамула (Игњатије) Теодор "Тешо".

Са Кордуна је отишао са том омладинском четом која је попуњавала Црногорце.

Вратио се рањен кући после тих силних борби.

Обзиром да више није био за јединицу, распоређен је у Команду мјеста Топуско, које је 1944. године био један од центара партизанске "државе".

Приликом напада на Топуско којег је пратила и авијација био је принуђен да се склони у хладан поток у зимско доба.

Измучен од старих рана и прехладе издахнуо је "Тешо" убрзо.

У средини гробља је гробница у којој лежи Габрић (Раде) Илија. Сутјеску је прошао са 7. Банијском дивизијом.

На поклопцу гробнице исписан текст Титове наредбе да се Сутјеска мора прећи.

По селу је кружила прича о њему како је у вријеме кратког предаха између борби набрао шумских јагода.

Како је туда баш пролазио Тито са Врховним штабом, неко му рече да мора дати јагода врховном команданту.

Веле да је Илија рекао:

– Нек он себи сам набере!

5. октобра 1967. године стајат ће Илија Габрић у Вргинмосту међу постројеним борцима чекајући Тита.

Међу осталима, Тито се поручио и са Илијом Габрићем.

Враг зна је ли га Тито приупитао за оне јагоде?

Памтит ће Сутјеска наше Кордунаше.

Памтит ће Павла Јакшића на челу 7. Банијске дивизије.

Преко пет хиљада бораца је прошло кроз ову јединицу.

Са Сутјеске је на Банију довео нешто више од 700 бораца!???

Дало би се о том свему много причати.

О том "жртвовању", страдавању, Титовом "командовању", губитцима...

Уз њега свакако треба споменути и др Гојка Николиша, начелника Централне болнице који је поднио велик терет у тој тешкој и одлучујућој битци.

Остат ће приче, сећања...

Причао нам један наш кордунашки старина о тим данима.

Добрано познају ожиљци на лијевој страни његовог лица.

Храмље отад на лијеву ногу.

Био је борац друге чете, трећег батаљона у 4. Црногорској бригади.

И данас зажалим што то нисам записивао.

Да им барем имена знамо.

Знам једино да је био родом из села повише Слуња, баш као и митраљезац ком је био помоћник.

Одсутно бранећи Љубин гроб, ранила их је обојицу минобацачка граната.

Он је био теже рањен, и другови га успијевају довући у заклон иза камена.

Његов митраљезац, стасит момак (а какав би другач митраљезац био), ножом пара рукав са блузе и сам себи преврива крваву десну шаку. Увлачи нови реденик у "шарца", диже у вис завијену руку на којој се види да су читави палац и кажипрст.

– Ма јеба га ти.

Главна да је овај цијел...

Да морем обарач потезати!

УЗ СУДБИНУ ЈЕДНЕ КЊИГЕ

КРАТКА ПОВИЈЕСТ ЈЕДНОГ ЈЕВАНЂЕЉА

ПИШЕ: Чедомир Вишњић

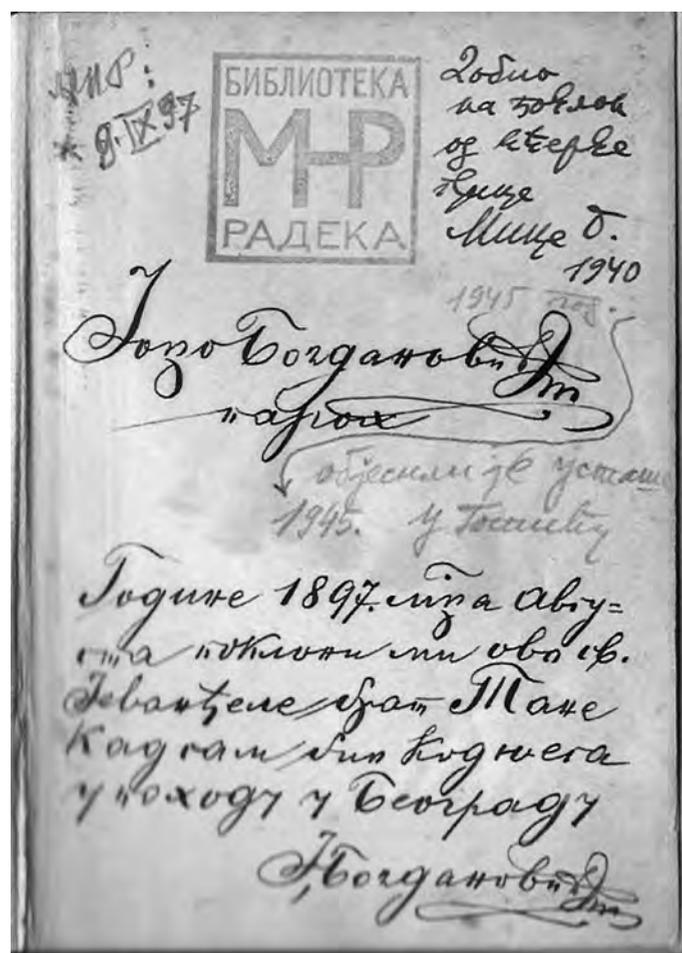
Не знамо како је књижица dospjela у Београд, али знамо да тамо није дуго боравила. Заправо, не знамо како је њен власник постао Танасије – Тане Богдановић, али када му је 1897 године у посјету дошао брат Јован – Јоцо Богдановић, парох у селу Дивоселу у Лици, Тане му је, тако записује Јоцо на предлисту, аугуста мјесеца поклатио Јеванђеље

И у духу и у садржају ове кратке повијести има нешто снажно руско, и то класично руско деветнаествијековно, нешто што се не темељи на зимским пејсажима руским и личким, иако се радња врло брзо након московског почетка сели на наше стране и већим се дијелом одвија у XX вијеку. Књижица формата 7 x 11 цм већ на свом предлисту крије све станице свог тебног путештвија до „Просвјетине“ библиотеке у Загребу. Ради се о низу записа насталих на простору од Москве и Санкт Петербурга до Дивосела и Госпића и на крају Загреба, у временском распону од више од једног вијека.

Мало путно Јеванђеље штампано је у Москви у Синодалној типографији 1893. године. Недего послје изласка из штампе „непознати Рус“ је дао да се на прву предстраницу књижице, вјероватно штампане у великом броју примјерака, залијепи посебно отиснут летак са пригодним текстом:

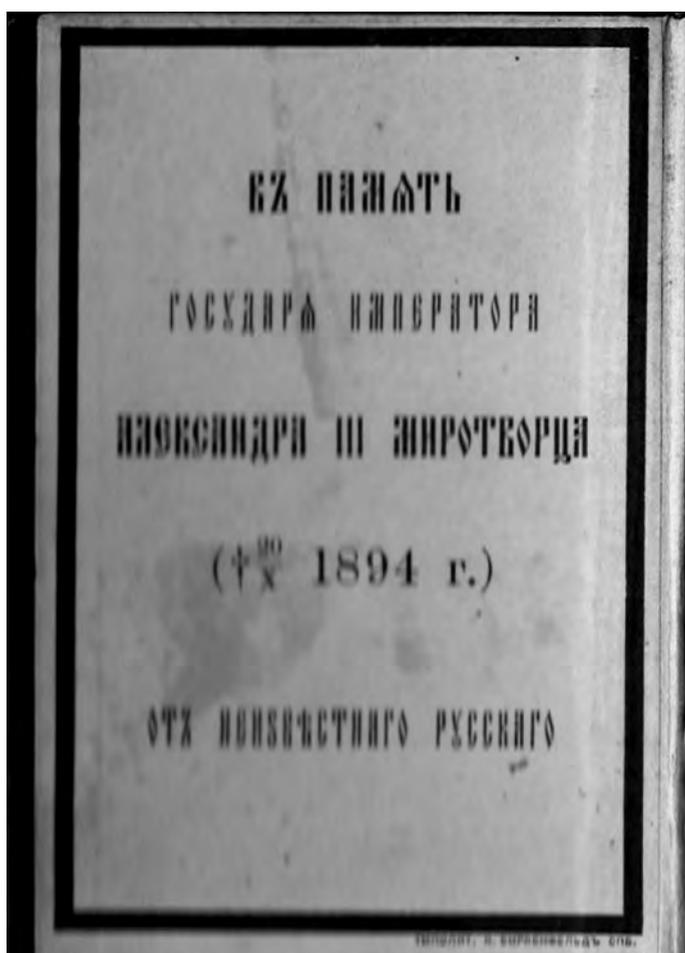
„У сјећање на
Господара Императора
Александра III Миротворца
(+ 20 X 1984 г)
Од непознатог Руса“

Александар III је био задњи Романов који је умро у кревету, а на пријестољу је већ био његов син Николај, чија ће смрт у кући Ипатијева дубоко уздрмати свијет, па и онај у околици Госпића. Важан корак у овој

причи остао нам је нерасвијетљен, не знамо како је књижица dospjela у Београд, али знамо да тамо није дуго боравила. Заправо, не знамо како је њен власник постао Танасије – Тане Богдановић, али када му је 1897. године у посјету дошао брат Јован – Јоцо Богдановић, парох у селу Дивоселу у Лици, Тане му је, тако записује Јоцо на предлисту, аугуста мјесеца поклатио Јеванђеље. Тако је Јоцо постао, ако не главни, а оно централни лик у овој причи. Данас само најбоље упућени знају да је овај православни српски свештеник имао своје име и мјесто на културној мапи оног времена и да га је поштено заслужио својим радом. Ова ће нам књижица послужити да подсетимо на њега.

У једном писму владици Теофану Живковићу од 8. априла 1877. у којем га моли да му чува вребачку парохију, послје очеве смрти, јер он још не може да се кандидује за њу, Јоцо је укратко испричао историјат своје свештеничке куће. Било је то вријеме правих свештеничких династија у Лици; Трбојевића, Мандића, Дошена, Кокотовића, Косановића, готово сваки свештеник је настојао да му барем један син обуче мантију, и прича Богдановића је прије правило него изузетак, правило које нам говори нешто о Лици у она давна времена. Јоцо пише: „Рођено мјесто моје свештене куће јест Вребац и с бокове стране води своје поријекло од Архиепископске лозе: Темишварског владике почившег Николаја Димитријевића – кога се Архиепископски доста лијепи и прилично драгоцјени ручни крст и данас у мојој свештеној кући налази – рођена сестра родила Саву Богдановића рукоположеног од Архиепископа Јакшића у дијецезалном мјесту Медку и од истог постављен за пароха вребачког

године 1757; а од Архиепископа Геннадие (Димовића) рукопроизведен за протопресвитера личног 1795; по смрти Саве 1797 у Вребцу сlijедио је одмах му син Атанасије као парох до године 1836, по смрти Атанасије сlijедио му је одма као парох син Георгије до године 1840 од Архиепископа Миоковића одликован са црвеним ћелепушом да га доживотно носи; потље смрти Георгија на двије године 1842 рукоположен му би син Лука, мој отац...”

И поред настојања да добије најприје родни Вребац, па потом и Госпић, за којег су сви лички свештеници радо „компетовали“ ради школовања дјеце, Јоцо Богдановић је остао везан за Дивосело, да говори тог народа подигне својеврсни рукописни споменик. На Св. Саву 1878. године њему и осталом подручном свештенству обратио се дописом владика Теофан, а на молбу Даничићеву, да помогну у скупљању грађе за Академијин Рјечник. Теофан им пише да је и сам у народу нашао lijепих ријечи којих нема у до тада штампаним рјечницима, прије свега у оном Вуковом, и додаје; „та околност судим да нашем свештенству још боље мора бити позната, које се родило, узрасло и остало у свом народу...” И нехотице је тиме Преосвештени Теофан указао на главно врело снаге тадашње своје Цркве и њеног свештенства. Принцип је дакле био да се скупљају ријечи којих нема код Вука. На рукописном примјерку који се данас налази у Архиву ХАЗУ стоји парохова рукописна биљешка: „Године 1879 мјесеца марта почео ове ријечи из народа и у народу сабирати и до конца фебруара 1893 сабрао ево ову збирку састојећу се из двадесет хиљада тристодеведесет и седам ријечи (20397).“

Богдановић је водио прецизну евиденцију свог посла и тачно

биљежио кад је и што послао Даничићу. На примјер: „На дне 4/16 марта 1882 оправи Даничићу племена цијеле Лике и Крбаве, затијем имена: врела, потока, брда и главица све Лике а мјестимице и Крбаве“, укупно 1823 ријечи. Или, нешто раније: „На дне 8/20 јулија 1881 оправи Даничићу имена домаћијех животиња у своти 609 (број ријечи)“. Каже, да је за тај свој посао добио од Југославенске академије 1253 форинте, „а од владе опе добио сам 200 форинти“, што је за оно вријеме у Лици био значајан износ.

И поред настојања да добије најприје родни Вребац, па потом и Госпић, за којег су сви лички свештеници радо „компетовали“ ради школовања дјеце, Јоцо Богдановић је остао везан за Дивосело, да говори тог народа подигне својеврсни рукописни споменик

Из сачуваног примјерка у Архиву ХАЗУ није сасвим јасно колико је на концу ријечи успио скупити парох дивоселски, јер се чини да је он своју грађу преписивао више пута, али то нам данас, као апсолутни број, није ни важно. Чињеница је свакако да је његово дјело најзначајнији појединачни допринос са крајишког терена у великом подухвату Даничића и његових насљедника, а рукописни примјерак сачуван до данас као посебан архивски фонд, споменик је културе села и свијета који више не постоје. Из још једне попутне биљешке јасно је да то није грађа коју је он слао у Загреб и која је вјероватно оперативно кориштена у раду на Рјечнику, већ примјерак којег је он направио за себе и чувао код куће. Та службена биљешка гласи: „Милица Богдановић из Госпића поклања (слиједи опис преданих свезака). Примљено 3. X 40. Захваљено. М. Богутовац“

Тако смо најзад стигли до личности која нас занима у овој причи. Милица – Мица Богдановић је уочи новог рата рјешавала очеву заоставштину, поштујући његове путеве и оријентације, па је поред осталог, и ово мало Јеванђеље поклонила земљаку Милану Радеки, човјеку за којег је с правом могла вјеровати да је достојан очев насљедник. Радека биљежи крај свог *ex librisa*: „добио на поклон од кћерке гђице Мице Б. 1940.“ И додаје графитном оловком, послје рата, „објесили је усташе 1945 у Госпићу.“ Као подсетник да су вјешали жене и 1945 и као типичан завршетак у свим нашим причама о нестанку старог свијета и крхотинама које још и данас стижу до нас.

Мало руско Јеванђеље спада у збирку углавном богослужбених књига које је у задњем наврату библиотеци „Просвјете“ поклонила кћерка Милана Радеке, гђа Невена. Нека овај мали запис послужи као спомен на родољубно и домољубно лично православно свештенство чије су бројне заслуге данас неоправдано заборављене.

СВЕЛИ СМО СЕ НА ЛИТУРГИЈЕ И САХРАНЕ

ДАНИЛО ЉУБОТИНА, СВЕШТЕНИК СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ

Данас као Црква таворимо у Загребу. Дошли смо с митрополитом ту прије 6 година и, иако се митрополит Порфирије јако потрудио да ослободи тај дух и да се покаже као човјек од високе културе и без негативних намјера, то је слабо успјело. У неким круговима можда и јесте, али наша црквена дјелатност свела се на литургијски живот и велики број сахрана, преко сто годишње, двадесетак крштења и, углавном, ниједног вјенчања. Ето, то је наша нека реалност

РАЗГОВАРАЛА: Маша Самарџија

ФОТОГРАФИЈА: Јовица Дробњак

Свештеник Српске православне цркве, Данило Љуботина, на јесен ће обиљежити 50 година свештеничке службе. Тим поводом разговарали смо с њим и покушали направити пресјек његовог богатог свештеничког дјеловања и искуства. За Просвјету открива занимљиве цртице из живота које пуно говоре и о судбинама људи на овим просторима.

Рођени сте у Пероју, малом мјесту у Истри. Какав је био Перој вашег дјетињства?

Данило Љуботина: Рођен сам у Пероју 1948. године. То је још увијек био неизвјестан период за Истру. Ми смо били тек двије, три године у саставу Југославије, све је још било свјеже. Никада раније нисмо били у саставу нити једне јужнословенске земље. Истра је увијек била специфична. Замислите нас као једну оазу и формирано село у којем 400 година живе православни Срби. Живимо у једном потпуно друкчијем окружењу које није православно, није чак ни словенско. Ми смо претходно промијенили неколико држава, малих и великих, али Црква нас је задржала.

Имате ли сазнања како су ваши преци доспјели на тај простор?

Данило Љуботина: Највјеројатније су дошли из садашњих простора

Црне Горе 1657. Године. Довео их је мој предак, свештеник, Михаило Љуботина. То су били борбени људи, сачували су своју вјеру, успјели су да сазидају цркву, да имају своју православну вјеру и да се изборе за неку своју минималну културну аутономију говора. Црква је била центар нашег духовног, културног и националног кретања и збивања. Другачије није могло бити.

Колико је вама Црква била важна током одрастања?

Данило Љуботина: Иако је 1948. година била година превирања и комунизма и иако је мој отац био официр у југословенској војсци, традиција наше куће, али и цијелог села, била је јако црквена. Нас још нису успјели да преваспитају у сувремене форме титоизма. У нашем селу није било некрштених и неписмених, а целокупни живот збивао се око наше цркве. Преко Цркве смо добивали штампу и били смо повезани са свим центрима православне просвијећености. Ја сам се родио у том озрачу и крштен у тој цркви. Мој дјед и отац били су предсједници Црквене општине. Код нас у кућу су долазили свештеници и ја сам их увијек пажљиво слушао. Већ као мали имао сам велику привлачност према црквеном и духовном животу. Када сам завршио осми разред основне школе, тадашњи парох одвео ме је у Београд у богословију.

Прва ваша парохија била је на Кордуну. Каква су сјећања на то раздобље и тај крај?

Данило Љуботина: Тако је, након што сам завршио петоразредну богословију у Београду и одслужио војни рок, тадашњи владика горњокарловачки, Симеон, шаље ме на Кордун, у мјесто Радовица, гдје ја као млади Истријан долазим 1971. године. Долазим на неколико парохија чији су свештеници и попадије претходно убијени у Другом свјетском рату. Слушао сам језиве приче о покољу и тек тада сам схватио ону чувену народну прјесму „На Кордуну гроб до гроба“. Док то човјек не види, не може имати представу о томе. Није било куће у којој неко није страдао, а сусједи су ми били старији људи који су знали приче и из Првог свјетског рата.

Замислите Перој као једну оазу и формирано село у којем 400 година живе православни Срби. Живимо у једном потпуно друкчијем окружењу које није православно, није чак ни словенско. Ми смо претходно промијенили неколико држава, малих и великих, али Црква нас је задржала

Затекли сте дубоко трауматизирани људе?

Данило Љуботина: Па они су ... тешко је то рећи ... то је посебан народ. Они су по животу војници. Такође су и радници, сточари и пољопривредници. Људи који живе без страха. Они су изашли из тог катастрофалног рата гдје је њима говорено да Бог не постоји јер да постоји, не би тако пострадали. Кордун је у то вријеме изгубио цркве које су биле спаљене. Само једна црква у цијелом том крају је остала. Када сам ја дошао, они су већ били обновили живот, било је дјеце и ја сам први који је увео вјеронаук у цркви, имао сам до четрдесет дјеце основношколског узраста, организовао сам светосавске академије. То је јако бистар народ, брзо уче и памте. Једне године сам на Петровдан крстио преко четрдесет дјеце на отвореном. Као неком ко је дошао из, такорећи, другог свијета, мени је то било јако дирљиво. С толико симпатија ме тај народ прихватио. Доживио сам несрећу и због здравствене ситуације морао сам напустити тај крај, али да није тога било, сигурно бих остао.

Када се поново враћате у родни Перој и како тада доживљавате ваш родни крај?

Данило Љуботина: Након што сам позавршавао школе по Европи,

владика горњокарловачки послао ме назад у Перој, јер је наш стари отац Душан Костић изнемогао. Враћам се тамо 1984. и за мене, који сам прошао куле и градове, то је била периферија, Ту сам морао да покажем једну другу динамику. Поново сам почео подучавати вјеронауку, а успјели смо и повратити црквену имовину. Формирао сам и новине које су се звале Слово, глас православља у Истри. Новине су доносиле вијести из стране црквене штампе што је за то подручје било врло шокантно и пикантно. Новине су биле првенствено информативног карактера, а излазиле су до почетка рата деведесетих. Тада сам сматрао да је превише ризикантно да наставе излазити.

Иако је 1948. година била година превирања и комунизма и иако је мој отац био официр у југословенској војсци, традиција наше куће, али и цијелог села, била је јако црквена. Нас још нису успјели да преваспитају у сувремене форме титоизма. У нашем селу није било некрштених и неписмених, а целокупни живот збивао се око наше цркве

Ту дочекујете и рат деведесетих. Каква је тада била ситуација у Истри?

Данило Љуботина: Крајем осамдесетих дошло је до распада Југославије на врху. Код нас у Истри се то друкчије осјећало. Ми смо увијек били у некој регуларној држави па су људи знали да рат воде војске, а не народ. Будући да сам ја у то вријеме био у Истри, почетак рата и цијела та психоза навела нас је да оформимо једно удружење које се звало Заједница Срба за Ријеку, Истру и Горски котар како бисмо се заштитили од нестанка. Године 1991. имали смо велику прославу Светог Саве у Истарском народном казалишту у Пули гдје смо имали 750 узваника, а прослави су присуствовали и тадашњи бискуп и градоначелник. Гостовали су најбољи глумци југословенског драмског глумишта као што су Милена Дравић и Љубиша Самарџић те многи други. Нисмо користили никаква национална обиљежја, а као декорацију смо имали славски колач, свијећу и жито те једну велику графику Светог Саве. Наш цијели програм био је духовног садржаја и на крају смо имали фолклор. Ми смо за вријеме цијелог рата, када је то било незамисливо, одржавали светосавску академију. Ја сам био против рата и цијело вријеме сам говорио како је рат за Цркву неприхватљив и да се све може ријешити мирним путем, договорима и преговорима.

Можда сам био наиван... Кад су дошли први вишестраначки избори у Истри је првог момента СДП дошао на власт, а он је убрзо прешао у ИДС. Истријани су осјећали да не припадају тој страни која ће се сукобити без реда и поретка. Иако у Истри није било отворених сукоба, ипак је било појединих убистава Срба.

Долазим на неколико парохија чији су свештеници и попадије претходно убијени у Другом свјетском рату. Слушао сам језиве приче о покољу и тек тада сам схватио ону чувену народну пјесму „На Кордуну гроб до гроба“. Док то човјек не види, не може имати представу о томе. Није било куће у којој неко није страдао

Ипак сте одлучили остати у Истри за вријеме рата?

Данило Љуботина: Ја сам чврсто одлучио да не бјежим, нарочито сам одлучио да нећу ићи према Србији. Гдје бих ја из Истре ишао тамо? Сјећам се да сам рекао тадашњем талијанском конзулу у Пули да ми нећемо бјежати, а ако треба да бјежимо, ићи ћемо према Италији. Иако су ми нудили талијански пасош, одбио сам га јер нисам сматрао да је исправно да узмем пасош неке друге државе, а истовремено да будем пастир људима који су ту. Морам признати да нам није било лако. Нама су обили цркву у Пули и покрали све што је било важно, цијели један ред икона и све важне црквене предмете који никад нису пронађени. Недуго након тога бачена је бомба у цркву у Пероју.

Састали сте се и с тадашњим предсједником Туђманом. О чему сте разговарали?

Данило Љуботина: Мене је Туђман позвао у Сабор на састанак након што је Хрватска потврђена као самостална држава. Он је био одушевљен нашим сусретом и рекао је да би наша историја била друкчија да смо се прије нашли. А будући да сам ја ишао и код Милошевића, он ми је рекао да Туђман не говори истину. Све су се унапријед договорили.

То вам је стварно Милошевић рекао?

Данило Љуботина: Није он мени рекао тако, али је рекао да идем и да ће ми Булатовић све објаснити шта треба да знам те да ја немам шта да размишљам јер је све јасно и ријешено.

Што је значило...?

Данило Љуботина: Значило је да су они стално у контакту и да постоји неки договор. Ја сам се још на једном пријему састао с Туђманом и држао му један мали говор. Рекао сам му да ова држава треба да нас поштује онолико колико то нама историјски припада. У Београду су онда помислили да сам издајица. Ја сам остао у Хрватској цијело то вријеме рата.

Како сада гледате на то раздобље?

Данило Љуботина: Тај рат је уништио многе животе. Ја сам говорио како су истјерани људи који су били сељаци, они нису бјежали на тенковима него на тракторима. Истјерани су Срби који су и Карловац и Загреб опскрбљивали млијеком, месом и разним другим производима. Истјерали су људе који нису ни за шта били криви, ни те баке, ни та дјеца ни сви они људи које сам ја упознао док сам био свештеник на Кордуну. Тај народ је тек починуо од трагедија Другог свјетског рата. А мислим да су се у рат деведесетих уплели велики свјетски центри како би српски народ нестао с простора на којем је живио вјековима. Такође, мислим и да су „наши“ правили велике грешке. Радиле су потезе који нису ничему водили. Свима је сметало што је бивша држава имала своје „ја“ и што је имала мјесто у Европи и свијету. Пострадао је најневинији дио народа.

Имали сте прилику и у Бриселу представљати Српску православну цркву.

Данило Љуботина: Послије завршетка рата био сам у Бриселу као посланик у Европској унији јер ми је ондашњи дужносник за питање вјера у ЕУ рекао да дођем јер, како он види, Срби ће касно ући у Европску унију. Ми смо били црна овца у европској стварности оног времена и било је пожељно да неко дође и разбије те предрасуде. Био сам тамо релативно кратко вријеме.

Како су вас тамо примили?

Данило Љуботина: Није било једноставно, нисам баш имао симпатије од осталих, али сам имао прилику да говорим с неким важним људима. Да ли је то имало неког утицаја, не знам, али ипак када живи човјек нешто каже и посвједочи, то има неку тежину на другог човјека. Сјећам се када смо као православни, католички, муслимански и јеврејски представници дошли да посетимо европске институције, онда је због нас дошао представник НАТО пакта. Он је хтио да нам објасни како је бомбардовање Србије била искључиво акција против војске, а не цивила, како бисмо се увјерили како они немају ништа против нас и како су добронамјерни. Ја сам се послје Брисела вратио у Београд и био сам постављен за духовника и тумача Храма светог Саве. Када је изабран митрополит Порфирије за митрополита загребачког, он ме је позвао да дођем ту јер он није познавао ситуацију овдје.

Колико су Срби важни за Загреб и колико је Загреб важан Србима?

Данило Љуботина: Загреб је специфичан град за нас. Загреб је у историји имао велике српске интелектуалце и круг интелигенције која

је давала велики допринос овом граду и овој средини. Они су били овдје врло утјецајни, имали су своја удружења, банке, библиотеке и дали огроман допринос граду, а то се сада види само на Мирогоју, то је оно што је остало од тога сјаја. Данас ми као Црква овдје таворимо. Ми смо дошли с митрополитом ту прије 6 година и, иако се митрополит Порфирије јако потрудио да ослободи тај дух и да се покаже као човек од високе културе и без негативних намјера, то је слабо успјело. У неким круговима можда и јесте, али наша црквена дјелатност свела се на литургички живот и велики број сахрана, преко сто годишње, двадесетак крштења и, углавном, ниједног вјенчања. Ето, то је наша нека реалност.

Године 1991. имали смо велику прославу Светог Саве у Истарском народном казалишту у Пули гдје смо имали 750 узваника, а прослави су присуствовали и тадашњи бискуп и градоначелник. Гостовали су најбољи глумци југословенског драмског глумишта као што су Милена Дравић и Љубиша Самарџић

Је ли узрок тога мали број Срба, а посебно вјерника или страх?

Данило Љуботина: Мени говоре људи који су из српских кругова и удружења да су Срби у Загребу увијек били љевичарски расположени. Српска интелигенција је углавном овдје била лијева интелигенција. То мени ништа не значи јер Црква није ни лијева ни десна. Црква има своју мисао и своју унутарњу динамику. Наша Црква није ексклузивно масовна манифестација духовности него трагање за унутарњим духовним стабилностима и потребама људске личности. Сигурно да постоји и страх од уласка у православну цркву у Загребу, али ја на то немам уобичајен поглед. Ја мислим да је то оправдање неоправданог и мислим да је то нецрквеност у основи. Иако знам да то није једноставно и да су страдања Срба у Загребу за вријеме рата утјецала на овдашње људе.

Је ли Православној цркви у Хрватској теже данас или за вријеме Југославије?

Данило Љуботина: Данас имамо све могућности, али немамо потенцијала и капацитета људи. Ми имамо могућност да живимо сасвим друкчије и то се не може успоредити с временом комунизма и социјализма Југославије. Али коме све то данас? Наша села су празна, у градовима гдје су Срби живјели у великом броју, данас их је сваким даном све мање...

Какво је искуство Српске православне гимназије у Загребу?

Данило Љуботина: Та гимназија дјеци пружа основне претпоставке за даљње школовање, даје им могућност да виде један већи центар. То су ђаци који долазе углавном из руралних средина и мислим да у гимназији јако пуно добију. Неки наши бивши ученици су најбољи студенти на својим факултетима. Гимназија, нажалост, има све мање ђака и требало би истражити зашто је то тако, је ли разлог то што је све мање дјеце или неки страх... А што се тиче тих страхова, субјективних или објективних, они ће, ја мислим, ускоро нестати. Ти страхови ће бити преварени у овој европској заједници, истопит ће се у европској маси. Надам се!

Морам признати да нам није било лако. Нама су обили цркву у Пули и покрали све што је било важно, цијели један ред икона и све важне црквене предмете који никад нису пронађени. Недуго након тога бачена је бомба у цркву у Пероју

Како онда видите будућност Српске православне цркве у Хрватској?

Данило Љуботина: Православна црква има свој историјски ход. Морате знати да Православна црква има своју духовну мисију и гдје год се налазила, она има своју улогу дубинске духовне јеванђелске назнаке, дакле, настојања преображења друштва набоље. Она ће увијек бити таква и зависит ће од квалитета оних који проповиједају.

Можете ли се, за крај, осврнути на тренутну ситуацију са Српском православном црквом у Црној Гори?

Данило Љуботина: Осамдесетих година Црна Гора је духовно била јако тужна. Ја сам тада био тамо с митрополитом Амфилохијем који је онда био професор на факултету у Београду. Људи су се заиста чудили нама који идемо као свештеници у мантијама по градовима. Они су гледали на Цркву као на рудимент нечега што је прошло и што ће с временом потпуно нестати. И такво њихово стање је трајало јако дуго, могу рећи до прошле године. Дошло је до презасићености опресије према Цркви, а нарочито се то видјело након оног страшног закона о доказивању имовине Српске православне цркве која је тамо више од 800 година. И сада се десио тај заокрет и покрет духовног дубинског отржењења и схваћања дубинске поруке јеванђелске. То је један свјетски феномен. Ту има развој бунта и незадовољства, али у основи свега, то су мирни дубинско духовни покрети моралне обнове свијести народа у Црној Гори.

NEP / NOVA EVROPA: KUNST IST ZEITLOS •
EUROPA ENDLOS / HDD, 19.6. – 3.7.2020.

ZA ONE KOJI DOLAZE

PIŠE: Željko Luketić

Čak i kad je potpisivao stvari, Kršić je uspijevao učiniti ih neautorskima, manevrirajući brojne motive stoljeća u naizgled nemogućim odnosima: radnička prava i modu, ozbiljnu teoriju i reklame i naravno, manifestno pisanje kao ultimativni način komunikacije s javnošću

„Umjetnost je bezvremenska, Europa je beskrajna“ tek je jedan od ne slučajno odabranih termina vezanih uz kolektiv NEP ili Nova Evropa čija je skoro pa retrospektivna izložba u galeriji Hrvatskog dizajnerskog društva otvorena jednom, ali produžila se već nekoliko puta. Uz formalni datum produženja, artefakti Nove Evrope ostali su u prostoru u Boškovićevoj još nekoliko dana. Pitavši kustosa izložbe Marka Goluba je li već skinuta, pospremljena u arhiv i otpremljena na neku staru/novu adresu, odgovorio je kako su se „još neki ljudi najavili doći“, pa se sa pospremanjem ne žuri. Ovo, naravno, ne govori o tome koliko u HDD-u brinu o zadatosti datuma, nego koliko su spremni izaći u susret štovateljima umjetnosti, puštajući ih i u ova zloguka vremena otkazanih i/ili pomaknutih izložbi da još jednom ili premijerno neki na nju bace oko ili tek ponove gradivo. Interes, koliko god epidemiološkim mjerama bio nužno ograničen, ne jenjava i neće jenjavati, jer je NEP jedan od rijetkih kolektiva 80-tih godina bivše države koji, ne samo da na neki način još postoji, nego se njegovi ključni članovi još uvijek slažu i nisu se počupali oko autorstva pojedinih radova, odnosno dogovora o tome tko će i kako potpisati produkte zanosa kreativne mladosti. Vrijedi to za jedan slavni slovenski kolektiv koji je danas predmet brakorazvodne parnice (ne Laibach, dakako), dok je drugi zagrebački kolektivni duo, estetski sličan svemu spomenutom, netragom nestao u tvrdnjama tko je radio što i tko to sada i pod čijim imenom pokazuje.

Naslovna stranica fanzina *Nova Evropa*, Xerox, sredina 1980-ih

Dejan Kršić, danas profesor dizajna na UMAS-u, nekoć tvorac Arkzina i antiratni aktivist, poput prave je warholovske zvijezde krenuo prvo kao model za Mirka Ilića, a potom i kao jezičav neslužbeni povjesničar umjetnosti koji je i sam, poput svih povijesnih avangardi, želio srušiti upravo tu dosadnu, figurativnu i ekonomski ovisnu povijest. Kršić je prateći teorije Waltera Benjamina i doslovno živeći svoju umjetnost u doba mehaničke reprodukcije, prvo stekao zanat, od pisanja, dizajna, grafičkog posla, pa sve i do glazbe, upravo vlastitim rukama, uživajući u slobodi novih zaobilaznih strategija i cut-up tehnika kakve su već prakticirali njegovi heroji poput Briana Enoa i Davida Bowiea. Umjetnost je tu bila doživljena kao široki, ne-elitistički ključ interesa kojom bi se mogao baviti svatko, što je u tadašnje vrijeme omogućavao Xerox, jeftini magnetofoni i glazbena oprema, nešto ljepila, škare i gomila časopisa u kojima je Kršić ne samo radio, nego ih je gledao i kao dizajnerski element provokacije. Ono primarno, zašto NEP unatoč svim godinama sa svim svojim članovima još uvijek razgovara, jest ideja anonimnosti i beznačajnosti autora, ali i Kršićev odabir suradnika koji su u akcijama spremno odradili dio posla, primjerice za vrijeme njegovog služenja vojnog roka, no ipak nisu pokleknuli pod čarima vlastite galerijske (samo)reprezentacije. Gordana Brzović, jedna od prvih, danas je etablirana redateljica i video-umjetnica, Jane Štravs fotograf je potpune realizacije, a episkop Jovan Ćulibrk, tada pod svjetovnim imenom Neven, s radošću će prokomentirati NEP, a u slučaju novijeg reizdanja „Decadance“, čak ga i blagosloviti.

Test Department / Radnik,, xerox, 1984.

Kršić je prateći teorije Waltera Benjamina i doslovno živeći svoju umjetnost u doba mehaničke reprodukcije, prvo stekao zanat, od pisanja, dizajna, grafičkog posla, pa sve i do glazbe, upravo vlastitim rukama, uživajući u slobodi novih zaobilaznih strategija

Dio izložbe upravo su Kršićeve trake, odnosno snimke i samoupravljački samizdati, od kojih je dio Cheshire serije glazbenih eksperimenata u eksperimentalnoj glazbi, ambijentalnim snimcima, ali i pravim pop nastojanjima kakva je bila suradnja sa Goranom Vejvodom ili Anjom Rupel iz Videosexu.

Dio je objavljen na legendarnoj kompilaciji Gorana Lišnjića The Cassette Played Poptones, a dio koji je trebao postati pravi hit, nažalost je zaustavio rat 90-tih. Kršić je i tada, slijedeći koncepte Kraftwerka, ali i Laibacha o doki-danju klasične rock-postave, išao u istom smjeru i angažirao studio i glazbenike da NEP dovedu u nove visine, kako je i jest nastala obrada Trancendance (zapravo Trans Europe Express kojega je češirski mačak doživio kao „The Way Of Life), znajući već tada da Kraftwerk na svoju pozornicu iznose robote koji sviraju umjesto njih, a također znajući i kako će najslavniji slovenski glazbeni proizvod u budućnosti postati kolektiv unajmljenih profesionalnih svirača i pjevača. Ono što ih objedinjuje, a to objedinjuje i Novu Evropu, jest misao da pop-kultura, pop-glazba ili pop-dizajn mogu biti posve neautorski, odriješeni ega, ali potpisani stilskim žigom, u ovom slučaju NEP-a, ne samo kao časopisa s početka prošlog stoljeća, ne samo kao Nove ekonomske politike, nego vizualni i kao Nitzer Ebb Produkta, čiji je minimalistički dizajn godina-ma krasio omotnice Mute Records ploča istoimenog benda. Zato je NEP u jednom momentu postao i Traumfabrik, Tvornica snova i video također izložen u HDD-u, kojega je kasnije Gordana Brzović (auto)semplirala u kulturnoj kulturnoj emisiji Radar. Ta, nazovimo je reciklaža, iako je posrijedi daleko točniji izraz remix vlastitih radova, povjesničarima će u slučaju NEP-a zadati dosta glavobolje. Istoimeni fanzini, često vezani kao i katalogi NEP izložbi, postoje u brojnim verzijama, baš kao i Cheshire trake, jer je svaka autentično doradivana, dorezivana, remixirana ili priređena za posebnu priliku. Xerox

Radovi iz mape *Kunst ist zeitlos • Europa endlos*, 2020Omot kazete *Left wings over Europe*, NEP & Metropole Trans, 1990.

kao moćan medij mehaničke replikacije, a pri tome demokratičan i jeftin, omogućavao je svima da budu umjetnici, a to je Kršiću omogućavao i radio, magnetofon, polaroid i sve ostale mogućnosti pristupa izražavanju. Pritom je poput jednog od svojih uzora Mangelosa, koristio sve što mu je došlo pod ruku i u to intervenirao, bilo grafikom, bilo zvukom, proizvevši tako i nevjerojatno duhovite asemblaže značenja. Na izložbi nažalost nije pokazan serijal Kršićevih traka, gdje je na službeno izdane propagandne vrpce tada novo-

osnovanog HDZ-a, nasnimavao vlastite radove. U eksperimentima je išao u krajnju mehaničku repeticiju i minimalan rez, tvoreći tako nadrealne snimke vođenja kroz (imaginarnu izložbu) na kojima današnja stroga birokratkinja Ministarstva kulture Nevena Tudor, sat vremena izgovara riječi „Andy Warhol“. Cheshire traka Serbo-Croatian Electric Foundation, duhovita je naznaka neke (Nove) budućnosti (Evrope), dok će gotovo nikad ozbiljni Kršić u jednome od fanzina „za novu svijest“, osim ozbiljnih tekstova s lakoćom uložiti

NOVA EVROPA

VIDEO: FROM STATION TO STATION 1917 - 1937 - 1977 - 1987

Ovo je upućeno ljudima koji imaju namjeru da rade i jasno, ako je upućeno tim ljudima, namjera je da bude prihvaćeno i da se po ovome djeluje mišljenje je da bude prihvaćeno kao način života

STARI EVROPAJCI ne mogu zamisliti planetarni grad jer nastavljaju stare gradove previše dugo da bi bili sposobni da paze nove prostore stvorene novim medijima

svi smo danas -futuristi više nego što su futuristi mislili da ćemo ikada biti- ali poput riba u vodi mnogi ne vide taj fluid koji nas okružuje - i bez kojeg više ne bismo znali živjeti- većina ljudi još uvijek živi u svojim feudalnim okvirima, nesvjesni novih mogućnosti mentalno žive u prošlosti jer misle u terminima prošlosti, kreću se prostorima budućnosti ali ih ne vide i ne osjećaju

kao što je na početku moderne epohe renesansni građanin-trgovac srušio i preokratio zidine srednjovjekovnog grada, tako je sad, na početku nove epohe, došlo vrijeme da novi umjetnik napusti okove države, nacije, radi stvaranja planetarne kulture

nema više fizičke avanture, putovanja da bi se otkrili i osvojili novi krajevi - danas je potrebno osluškivati kratke valove, hvatati poruke nepoznatih prijatelja, satelitske signale, tražiti slike, misliti traže...

mediji su našli tjelesni proizvođač, novi organi, nova osjetila, naša tijela tako više nisu zatvorena, smještena u koordinatno-scenskog-geografskog prostora, nema više oštrih i nepokretnih granica - države, tekste, tijela - tijela nacije, tijela države, tijela teksta, kao što više nema niti podjele na život i umjetnost, danas se spajaju dubine prošlog i budućeg - prirodno i umjetno, organsko i anorgansko, tijelo i mašina...

... nestaju granice visokog i niskog prirode i tehnike, umjetnosti i industrije, individualnog i kolektivnog, oblici, tekstovi, se razdaju jedni iz drugih, prelaze i preljevaju jedni u druge, sve je sad

gestalno, fleksibilno i fluidno, novo, divna mješavina jezika, glasova, stavova, stilova, naroda... nema jedne norme, jednog pravila, jednog načina, jednog sigurnog ključa za čitanje, kao što ne postoji niti samo jedan ključ za razumijevanje svijeta

ni govornog o budućnosti videći je u prošlosti, ni govornog o sadašnjosti videći je u budućnosti, cjelokupna baština svijeta, svih zemalja i vremena predstavlja sad katalog ideja, ali povijest umjetnosti nije samo katalog ideja već i katalog ideologija

NOVA EVROPA ulazi u skladište povijesti i odbacene igrčke ponovo stavlja u pokret

NOVA EVROPA aktivira miliona zamrznutih kamata odaslijuci mocan elektricni sok kroz nrtve stvaraju krugove univerzuma u samoci svog studija operator NOVE EVROPE pred montaznim stolom, za Xerox masinom, ogledale i komadice sate

umozave u sliku, u magnetski zapis na traci, ocaknjaci brzoci prijem na nekom nepoznatom stranu u silikatsima nepoznatog prijatelja

fotografija: jano stravs the model: nada v. oblikovanje: dejan kršić

originalna grafika iz serije "die mechanische matera" stampare u cfsai tehnici i visokom tirazu

otvori muzičku kutiju

kriza je potreba za promjenom

dijaloška forma

uživaj u putovanju a ne misli na cilj

koristi industrijski oblik

opijeci veliku sličnost s hazardom

transmutacija na mjestu transmisije

ritam je okoliš a ne temelj

glava umjetnika kao radar

matematika komunikacije je umjetnost stvaranja

U brutalni elektronski intimizam NOVE EVROPE, uključeni su svi (i oni koji toga nisu svjesni!)

Duplerica Station to Station, Polet, 1986.

i popis stvari koje su in, ili koje su out. Tako ćete u Novoj Evropi (Knjiga 2, Broj 6), moći saznati što se nosi, a što ne, primjerice, Šušakvić da, Armanijeve jakne ne. Racionalizirana opskrba je in, potrošački mentalitet out. Sve potpisano kao: „Za one koji dolaze, Dejan Kršić“.

Čak i kad je potpisivao stvari, Kršić je uspijevao učiniti ih neautorskima, manevrirajući brojne motive stoljeća u naizgled nemogućim odnosima: radnička prava i modu, ozbiljnu teoriju i reklame i naravno, manifestno pisanje kao ultimativni način komunikacije s javnošću. Jezik jednostavnih kolaža, grubo i ručno rezanih, lijepljenih i fotokopiranih tako da postanu sljubljeni raster crnog i bijeg, ponekad su naknadno kolorirani i poput svih post-avangardi podložni mijenjanju i naknadnim intervencijama. Zato je dio izložbe, Kršić kao NEP dodijelio nizu dizajnera, od Irwina pa do mlađarije koja obećava, da sami (re)interpretiraju ili remixiraju grafički i kontekstualno, sa boljim ili lošijim rezultatima, izloženi u formatu omota vinilne ploče. Spomenuto je kako smo svi mi NEP, a da to možda i ne znamo, kao što NEP zapravo još uvijek živi u digitalnim polaroidima koje Kršić prvo prezentira online, kao vizualni ali i rječiti komentator društva, politike i kulture, a potom im dajući i „print“, fizički oblik, protiv kakvog se nekoć avangarda i bunila, žudeći 90-tih da svoj život u duhovitom žbunu pretvori u jedinice i nule i posloži na dobar Western Digital disk. Ipak, i diskovi propadaju, a miris papira, tinte i tiska, umjetnički je opojan i zaista djelu daje sasvim novi okvir. Zato izložba NEP-a

u HDD-u djeluje vjerojatno najšređnije ikad, fotokopije više ne vise i nisu nemarno zakucane na zid, nego im se u okvirima tipičnima za muzeje daje dodatna ozbiljnost, što je, ajmo biti iskreni, vrhunac NEP-ovih nastojanja – da fotokopirani, demokratski i dostupno složeni komad grafike, prezentira kao najskuplji art.

Cijelo stoljeće umjetnika-prevratnika to je svojim avangardama dokazivalo: da sve jest umjetnost, da umjetnost može biti i ništa i da je, najvažnije, umjetnost zapravo proces koji je dostupan svima. Kršić i NEP zato će s lakoćom u svoje kolaže i manipulacije umetnuti svoja politička uvjerenja, ponuditi ih ogoljene u sukob s propagandom, a ponegdje čak gledajući propagandnu, odnosno agitprop kao format umjetnosti. Vidljivo je to iz grafičkog ali i simboličkog jezika svih naručenih plakata, omota ploča ili naslovnica književnih časopisa kojima je Kršić odlučio dati potpis NEP-a, inzistirajući uvijek na čistom vizualu i analognom šumu tiska, tinte, rastera, ili jarko kontrastiranih kolora. Naći će se tu mjesta i za Lou Reeda, Laurie Anderson, Test Department, Lenjina, Kraftwerk, a ponekad čak i za nekog mladog dandyja koji prodaje nove brojeve Poleta na davnašnjem zagrebačkom glavnom trgu. Retrospektiva je ovo koja zaista najpotpunije, ako je to uopće i moguće, provlači potez kroz fenomen Nove Evrope, za koju treba vremena da se detaljnije promotri i iščita, čak i u ranim ćirilničnim verzijama logotipa, koje su danas, ni krive ni dužne, aktualnije nego ikad.

TRIDESETA OBLJETNICA KAZALIŠNOG
PRODUKCIJSKOG POGONA MONTAŽSTROJ

LIJEČI LI MONTAŽSTROJ?

PIŠE: Igor Ružić

Povijest neizgrađene zagrebačke bolnice u Blatu više-manje je poznata, barem onaj njezin službeni dio, ali je svejedno oku skrivena zelenilom koje je trebalo biti njezin forte a postala je njezina kulisa. Upravo je ta ruševina koja to možda ipak nije, megalomanski projekt zapeo u blatu povijest tranzicije, makinacija, presjeka skupova socijalističkih i kapitalističkih, ali i nacionalnih zabluda, tema kojom je Montažstroj posvetio svoju tridesetu obljetnicu

Uvodni kadrovi „Novina“, ali i mnogi provodni, prikazuju Rijeku u svjetlu koje, priznaju čak i oni koji ne vole tu dramsku seriju, taj grad nikad nije dobio. Na sličan način, i Zagreb je na početku „Posljednjeg Srbina u Hrvatskoj“ snimljen gotovo kao razglednica. Obje „reklame“ prikazuju svoje protagoniste kao postindustrijske gradove s naglaskom na post, Rijeka ima malo više ruzine, Zagreb, sukladno različitim autorskim poetikama i namjerama Dalibora Matanića i Predraga Ličine, sjaj novoupregnutog čelika. Oba grada u tome se čine kao da im je tranzicija dobro došla, a li to je varka, jer iako je Rijeka napokon dobila obilaznicu i nekoliko standardiziranih mallova, a Zagreb nekoliko blještavih tornjeva i polutornjeva, ono što ih i dalje karakterizira su velike povijesne zgrade, poput onih Hrvatskog narodnog kazališta, palača Drašković ili Modello, Korza ili Zrinjevca. Sve to ucrtno je u urbano tkivo i izgrađeno puno ranije, podržano industrijskim i gospodarskim, pa onda i svakim drugim razvojem. A on je pak, u ovim primjerima vidljiviji iz riječke nego zagrebačke vizure, nastao zahvaljujući osloncu koji je imao u nešto manje reprezentativnim, ali jednako urbanim i impresivnim zgradama Torpeda, Hartere, Paromlina, Gredelja ili Badela. Sve one, među-

tim, u postindustrijsku obnovu ne idu nego se čeka njihov prirodni „odrast“, čega je posebno efektivna ilustracija ono metonimijsko stablo koje je najprije naraslo na krovu Badela kao zalog možda bolje budućnosti industrijske arhitektonske baštine, da bi na koncu i samo odustalo, zajedno s posljednjim krovnim gredama.

U istu skupinu, s tek naizgled malo boljim startnim pozicijama, ulazi i ona neizgrađena zagrebačka bolnica u Blatu. Njezina je povijest više-manje poznata, barem onaj njezin službeni dio, ali je svejedno oku skrivena zelenilom koje je trebalo biti njezin forte a postala je njezina kulisa. Upravo je ta ruševina koja to možda ipak nije, megalomanski projekt zapeo u blatu povijest tranzicije, makinacija, presjeka skupova socijalističkih i kapitalističkih, ali i nacionalnih zabluda, tema kojom je kazališni produkcijski pogon Montažstroj posvetio svoju tridesetu obljetnicu. Šestosatnim performansom „Zona“, koji je publiku rođendanske proslave iskoristio i za snimanje poludokumentarnog filma o Bolnici, nekadašnja grupa a danas brend pod kojim institucionalno, izvaninstitucionalno i svugdje između stvara Borut Šeparović, 22. prosinca 2019. proslavio je tri desetljeća postojanja. I možda je zaista teško zamisliti bolji, inspirativniji, sadržajniji i kompleksniji okidač.

U svojoj mnogostrukoj povijesti Montažstroj je stisnuo impresivnu količinu rada na materijalima koji naizgled nisu bili podatni za scensku interpretaciju. Od prvih, radikalnim i radikaliziranim plesom zadojenih performansa, nastalih iz inspiracije kako povijesnim avangardama tako i propulzivnom scenom osamdesetih koja je zahvaljujući festivalima poput Tjedna suvremenog plesa i Eurokaza palila ovdašnju publiku i gotovo instantno punila redove umjetničkih aspiranata novim entuzijastičnim kadrom spremnim plesati i glumiti u novim registrima, Montažstroj je pod Šeparovićevim vodstvom želio umjetnost koja je istodobno elitna i masovna, eluzivna i konkretna, intelektualna (ili intelektualistička) i nogometna. Ako je prvih par akcija i produkcija još bilo ispipavanje terena izvedbenosti, neminovnog ratnog sukoba svjesna „Rap Opera 101“ već je jasno pokazala da će Montažstrojev angažman biti ovdašnji i sadašnji. To je gotovo i jedina konstanta u Šeparovićevom radu, prisutna čak i u manje ambicioznim,

naizgled sentimentalnim, strogo konceptualnim ili gotovo slučajnim, ali nikad nevažnim projektima. Sve drugo bilo je, i ostalo, podložno promjeni: od žanra do stila, od suradnika do produkcijskih okvira, od medija do promotivnih strategija.

Šestosatnim performansom „Zona“, koji je publiku rođendanske proslave iskoristio i za snimanje poludokumentarnog filma o Bolnici, nekadašnja grupa a danas brend pod kojim institucionalno, izvaninstitucionalno i svugdje između stvara Borut Šeparović, 22. prosinca 2019. proslavio je obljetnicu

Naravno, konstanta je i uvijek velika tema, aktualna ili vječna, ali konkretnim zbiljskim primjerom privučena, a nerijetko i bitnim književnim predloškom oprimjerena. Predug bi bio popis nabrajati svaku od Montažstrojevih produkcija, ali za primjer ovog posljednjeg neće nimalo smetati postaviti li se barem okvirno raster autora čijim tekstovima se Šeparović, s cijelim nizom dramaturga, služio u proteklih trideset godina, samo kao uvod u referentnost polja i polje referencija u kojima taj opus funkcionira. Riječ

je o impresivnom popisu na kojem su, između ostalih, Heiner Müller, Ödön von Horváth, Georg Büchner, Sylvia Plath, Paul Auster, Sarah Kane, Friedrich Wolf i Danilo Kiš. Pridoda li se tome i cijeli niz izvan ili rubno književnih i filozofskih inspiracija, uz one iz svijeta likovnosti, arhitekture, visoke tehnologije, teorije igara, nogometa, sociologije i antropologije, kao i neizbježnu inficiranost pop kulturom s jedne i jezikom medija s druge strane, polje odrađenih „okidača“ bilo bi ponovno tek djelomično popunjeno. Međutim, ono što ipak jest glavni, temeljni pokretač akcije i Montažstroja i Boruta Šeparovića jest zbilja: od fenomena adolescentskih masovnih ubojica, preko beskućnika i nezaposlenih žena, umirovljenika i dužnika u pogrešnoj valuti, do državne kontrole reproduktivnih prava.

Široko shvaćeno, u pokušaju da se sve navedeno, što je tek dio konačnog popisa, sagleda u jednoj ravnini, i ako je fokus Šeparovićevog multimedijskog nišana, najjednostavnije rečeno, ovdje i sada, onda su nešto „uže“ mete dva prilično široka pojma: država i kapitalizam. I njihova sprega, u svim zamislivim, vidljivim i nevidljivim relacijama, a to je oprimjereno u Montažstrojevim produkcijama na ponekad zaista nevjerovatno inventivan način. U „Timbuktuu“ je pas iz Austerovog romana postao domaći opipljivi beskućnik, a žrtve pogrešnog američkog sna su umalo postali i svi s problemom „u švicarcima“ iz „Crne knjige“. Nogometna reprezentacija kao najprihvaćeniji identifikacijski simbol nacije i države u nacionalnom kazalištu igrale su nezaposlene i nezapošljive žene u predstavi „Srce moje kuca za nju“, a umirovljenici glas i svijest cijelog društva u parlamentarnoj fikciji „55+“. Filoktet se kao Kalašnjikov pitao treba li žaliti zbog svog izuma u trenutku kad je on bio simbol svakog oružanog otpora u „Rap Operi“, dok je Woyzecka u ludilo otjerao ne grašak i Tamburmajora nego nesmiljeni techno i njegov neonski bog DJ. Zbilja koju opisuju Montažstrojeve predstave, akcije, performansi, radio igre i filmovi, čak i kad je riječ o monologu poput „En-

ZONA

msu muzej suvremene umjetnosti /
museum of contemporary art
Dvorana Gorgona — zagreb

ZONA_A 18.12.2019.20h

ZONA_B 19.12.2019.20h

ZONA_C 20.12.2019.20h

ZONA_A+B+C 22.12.2019.18h

X

ciklopedije mrtvih“, iskaz su čovjeka opčinjenog vlastitom nevažnošću, ali željnog da i ona ostane dostojanstvena, vrijedna i korisna, unatoč svemu, a najprije unatoč drugima koji to dopuštaju ili na tome sasvim aktivno rade. Iako najčešće reagira iz sasvim konkretnog problema, dugoročnim razvojem i raznim vrstama punjenja, ti projekti nerijetko postanu i anticipacije, u onom romantičnom smislu u kojem umjetnik vidi bolje i dalje od drugih, čak i onih s navodnom vizijom.

Nije stoga čudno da se Šeparović počeo baviti ruševinom u Blatu, megalomanskim projektom jednog sustava u deliriju i dekadenciji koji sljedeći, navodno zdraviji i racionalniji, tridesetak godina ne uspijeva ni domisliti, a kamoli privesti svrsi, dovršiti ili čak oplemeniti. Pored očite ironične auto-referencijalnosti, jer građevina je stara gotovo kao i Montažstroj sam, dok je on također prolazio nekoliko svojih tranzicija i ne osjeća se ni vrednovan ni dovršen u svojim zrelim godinama, bavljenje Sveučilišnom bolnicom ujedno je i pitanje o javnom zdravstvu, potrebi za njim u što sustavnijem, funkcionalnijem i održivijem obliku. Bolnica je bila posljedica želje za upravo time, ali tek djelomično s realnom, a pokazalo se na koncu i bez ne samo nje nego i onoga što bi iza nje trebalo stajati, snagom za realizaciju. S druge strane, ona je i iskaz želje koja nadilazi mogućnosti, ali i izraz solidarnosti koja je ranije bila nominalna i pomalo nametnuta, dok je danas gotovo zaboravljena i kao koncept i kao praksa. Nadalje, ona je i simbol borbe među elitama, kako upravljačkim tako i stručnim, jer je njezin nastanak bio, između ostaloga, i izraz želje za paritetom među nekadašnjim republičkim centrima, dok je zastoj izazvan najprije taštinom liječničkih krugova, da bi, nakon promjene društvenog sustava, tim istim zamašnjakom i zaustavljen. Priča o bolnici je i priča o ratu, ekonomskim osamdesetima koje su do rata dovele i devedesetima koje su ga istrpjele, sa svim posljedicama. No, njezina je povijest istodobno i sasvim lokalna: ona je trebala biti bolnica za Novi Zagreb, najbrojniji dio Zagreba koji je ionako bio skrajnut u odnosu na centar čak i činjenicom da takav, brojani i moderan i s mogućnošću širenja, nije imao „svoju“ veliku i po uslugama sveobuhvatnu zdravstvenu ustanovu. Kad se priči o elitama u srazu i njihovom odnosu prema neelitnom dijelu grada pridoda i ona da se područje koje je izabrano za lokaciju zove upravo tako kako se zove, jasno je da je posredna fama bolnicu pratila od početka, a na kraju ju je, kao kletvom, tamo i ostavila. Izgrađena, u omjeru u kojem jest, samodoprinosom stanovnika grada, bolnica u Blatu tako je

simbol svega što je nekad bilo važno i zato što je zajedničko i zato što jest javno, a to su također pojmovi koji su ne samo iz političkog govora nego iz svijesti sustavno ali ne u potpunosti uspješno brisani gotovo od vremena kad je sama zgrada dovedena do stadija čiji patinirani odsjaj i danas vide oni koji to žele vidjeti.

Nažalost, takvih je malo, zgrada danas služi kao skladišni prostor, igralište za beznadne i avanturiste, i napuštene životinje. Ona je, kako glasi naziv poslovnog subjekta koji njome upravlja, „u izgradnji u likvidaciji“, pomalo kao i društvo samo. Zato i jest savršen spomenik, istodobno dovoljno aktivan da ne bude zaboravljen, dovoljno monumentalan da ga se mora primijetiti, višestruko simboličan i zato vječan. Čak i ako izgleda poput Petrove gore, ili ako je na trajnoj meti vandala poput Partizanskog groblja u Mostaru. Sve tlapnje oko nastavka gradnje i dovršetka, bilo u izvornoj funkciji ili jednoj od njih, bilo kao još jedan niz poslovnih prostora koji ionako nitko neće unajmljivati, svode se na predizborna obećanja, nostalgiju ili entuzijastička bulažnjenja.

I upravo njih Šeparović uzima kao modele za performans „Zona“, kao živu akciju potrebnu kao metanarativni i fiksijski okvir svojeg dokumentarnog filma. Uz gomile arhivskog materijala, tiskanog, filmskog i trodimenzionalnog, jer produkcijskom je timu uspjelo čak i nabaviti originalnu maketu, različite uloge stvarnih lica poput voditelja projekta bolnice Ive Latina i njegovog tima ali i „neimenovanih korisnika“ izvode Biserka Ipša-Kunčević, Slavica Knežević-Torjanac, Pjer Meničanin, Vinko Kraljević i Alan Katić, uz glazbene intervencije Pjevačkog zbora Sv. Ana. Rekreiranje medijskih istupa, koji se, kako je projekt odmicao, sve više pretvaraju u ogorčenu bitku prekidaju osobni iskazi izvođača o potrebi za funkcionalnim javnim zdravstvom provjerenom metodom vlastite kože, što i jest donekle očekivano, sve dok se među dokumentarnim iskazima ne nađe i jedan bitno drukčiji, današnji, ali zaumni, koji o iskustvu onoga što je od bolnice ostalo govori iz sasvim drugog, metafizičkog kuta. Kako je riječ o filmu, spoileri nisu poželjni, bez obzira na to kad će se pojaviti pred publikom. Umjesto najave, bolje je ostaviti nekoliko pitanja otvorenim: Liječi li bolnica i kad nije dovršena? Ako je bolnica simbol, je li područje njezinog djelovanja ne samo tijelo, nego i duh, pojedinačni i kolektivni? Može li ruševina biti temelj zdravijeg društva? Velika, teška i gotovo nezamisliva pitanja, sasvim motažstrojevska i šeparovićevska.

TOMO SAVIĆ-GEČAN: RETROSPEKTIVA 2020,
11. 3. 2020. -14. 6. 2020. / MSU ZAGREB

UMJETNOST TEORIJE KAOSA

PIŠE: **Bojan Krištofić**

Baš kako je 90-ih „okrenuo naglavce“ relativno mali prostor Galerije SC, tako je Gečan recentno preobrazio ogroman prostor za povremene izložbe zagrebačkog Muzeja suvremene umjetnosti i pretvorio ga, uz podršku kustosice Ive Rade Janković, u tiho igralište svoje Retrospektive 2020.: bez krzmanja ću reći, najintrigantnije samostalne izložbe održane u sadašnjoj zgradi MSU-a od njenog otvaranja 2009.

Izlaganje „praznog“ muzejsko-galerijskog prostora nije odavno, niti u našoj sredini, ništa novo. Samo po sebi, naravno. Pojedine izložbe-međaši zagrebačke i hrvatske, odnosno jugoslavenske, neoavangardne i konceptualne umjetnosti – Nove umjetničke prakse 60-ih i 70-ih godina 20.st. – podrazumijevale su uglavnom „prazan“ interijer galerijskog prostora, tj. korištenje tog prostora kao medija realizacije zamisli nematerijalne i procesualne umjetnosti te akcije, nerijetko s ciljem kritike sustava „svijeta umjetnosti“, njegovih institucija, hijerarhija odnosa i mehanizama moći. Dovoljno je prisjetiti se prijelomne *Izložbe žena i muškaraca* u Galeriji SC 1969. godine, ostvarene prema konceptu njenog voditelja, kustosa Želimira Košćevića, kada su jedini „izložci“ bili sami posjetioци i posjetiteljice izložbe, tj. sudionici u hepeningu osvješćivanja drugačije, tada radikalno konceptualno i kritički nastrojene umjetničke i kulturne paradigme. Primjerice, bile su tu i rane samostalne izložbe Gorana Trbuljaka: *Ne želim pokazati ništa novo i originalno* (1971., Galerija SC) i *Činjenica da je nekom dana mogućnost da napravi izložbu važnija je od onog što će na toj izložbi biti pokazano* (1973., Galerija suvremene umjetnosti, danas MSU Zagreb), čiji su sadržaj bile njegove jeftino otisnute, manifestne „parole“, kojima se ironično i duhovito konfrontirao

sa svijetom umjetnosti, ističući vlastitim primjerom njegove granice i paradokse. Tridesetak godina nakon tih pionirskih pothvata, također u Galeriji SC (koja je usprkos krajnje turbulentnim uvjetima do danas uspjela zadržati relevantnost i auru prostora svojevrsnog izlagačkog prestiža, barem na lokalnoj razini), godine 1994. svoju prvu izložbu održao je tada 25-godišnji Tomo Savić Gečan (r. 1969. u Zagrebu), i njome utemeljio osnovne postulate svoje istraživačke umjetničke prakse, kojima je ostao vjeran tijekom sad već četvrt stoljeća dugačke, međunarodno afirmirane karijere (umjetnik već dugi niz godina živi izvan RH, u Amsterdamu). A ti bi se postulati, ta temeljna Gecanova polazišta, najkraće i najjednostavnije mogli precizirati otprilike ovako: umjetnik je, bez imalo sumnje, postupno postao najradikalniji i najdosljedniji baštinik upravo spomenutih neoavangardnih strujanja, koja je na izvoran i autentičan način preveo u beskompromisno redovito poigravanje prostorom i kontekstom svoga izlaganja, čime provokativno, ali i promišljeno proizvodi *glitcheve* ili 'greške' u materijalnoj stvarnosti, kakve pak potiču neočekivane, povremeno čak uznemirujuće pomake u kognitivnoj sferi čovjeka.

Tako je te davne '94. u Galeriji SC Gečan podigao unutrašnju nedovršenu „kuću“, odnosno opseg zidova dimenzija proporcionalnih tlocrtu galerije,

Pojedine izložbe-međaši zagrebačke i hrvatske podrazumijevale su uglavnom „prazan“ interijer galerijskog prostora, tj. korištenje tog prostora kao medija realizacije zamisli nematerijalne i procesualne umjetnosti te akcije, nerijetko s ciljem kritike sustava „svijeta umjetnosti“

samo manjih, u koju se nije moglo ući te iz koje se nije moglo izići, nego je posjetiteljima za kretanje ostao na raspolaganju samo uski kružni hodnik što je uvjetovao njihov suštinski različit doživljaj dobro znanog mjesta (čini mi se da je legitimno pretpostaviti kako je ovakav pristup imao utjecaja na lokalnoj sceni, primjerice u radu danas također internacionalno prepoznatog Davida Maljkovića, koji pri svojim izložbama često poseže za potpunim transformacijama galerijskih prostora, koristeći intervencije što likovno citiraju standardni galerijski inventar ili mobilijar, no s nepredvidivim, pomaknutim, možda čak surrealistnim ili *escherovskim* gabaritima i dimenzijama). I baš kako je tada „okrenuo naglavce“ relativno mali prostor Galerije SC, tako je Gecan recentno preobrazio ogroman prostor za povremene izložbe zagrebačkog Muzeja suvremene umjetnosti i pretvorio ga, uz podršku kustosice Ive Rade Janković, u tiho igralište svoje Retrospektive 2020.: bez krzmanja ću reći, najintrigantnije samostalne izložbe održane u sadašnjoj zgradi MSU-a od njenog otvaranja 2009.

Naposljetku, sve to skupa niti izdaleka nije bila nikakva didaktička vježba iz kognitivne psihologije, kao ni „instalacijski intervencionizam“ koji se iscrpljuje u sebi samom, zadovoljavajući se „pretumbavanjem“ muzejskog prostora na tragu apstraktne intelektualne igre bez ikakve politizacije i kritičkog sagledavanja vlastitog stvaralačkog *creda*

Nije riječ samo o tome da u predmetnom smislu u MSU nije bilo izloženo „ništa“, nego su na zidove galerijskog prostora bile aplicirane naljepnice velikih formata s informacijama o biranim radovima originalno izvedenima u prošlosti; nije se radilo ni samo o tome da su širom prostora bili podignuti masivni pregradni zidovi, čije prisustvo posjetioci, zbog visoke razine mišljenja njihovog uklapanja u galeriju, uglavnom nisu trenutačno primjećivali, a stubokom su mijenjali koreografiju njihovog kretanja; smisao izložbe nije se sveo niti na najočitiju, monumentalnu intervenciju, što je bilo pregrađivanje hodnika koji povezuje dvije prizemne prostorije s dva velika stakla sa čijih su vanjskih strana povazan sjedili statisti i tako doista stvarali čvrsti duracijski performans izvrnutog poimanja izgrađenog okoliša. I naposljetku, sve to skupa niti izdaleka nije bila nikakva didaktička vježba iz kognitivne psihologije, kao ni „instalacijski intervencionizam“ koji se iscrpljuje u sebi samom, zadovoljavajući se „pretumbavanjem“ muzejskog prostora na tragu apstraktne intelektualne igre bez ikakve politizacije i kritičkog sagledavanja vlastitog stvaralačkog *creda*. Nasuprot tome, poantu čitavog projekta, kao i Gecanovog opusa u cjelini, moglo bi se obuhvatiti riječima kritičara, teoretičara i umjetnika Miška Šuvakovića, koje je Iva Rada Janković citirala u intervjuu danom Nadi Beroš za *Novosti* (*Savić-Gecan je dosljedni ikonoklast,*

17.6.2020.): “(Šuvaković, *op.a.*) je Tomine postupke protumačio kao poremećaje u uzročnim lancima događaja koji provociraju ako ne sam strah, onda slutnju straha, koji nam dolazi iz neodređenosti, koji nema uporišta u našem iskustvu.”

Za razliku od brbljavih teorija zavjere, Gecanove prostor-vremenske intervencije ne nude odgovore, no ne postavljaju niti pitanja – one su, svjesno bezlične, svojevrsna svjedočanstva o istodobno užasavajućoj i izvanredno oslobađajućoj, posve izglednoj mogućnosti, koju intuitivno slute i vjernici

Dakle, samo po sebi nije presudno što u izložbenom prostoru nije naoko ničega bilo (mada, kako je pokazano, pojam „ničega“ ili „ništavila“ nikada nije potpuno prikladan ili istinit, zbog toga što u prostoru uvijek postoji određena materijalna intervencija, koliko god minimalna i isprva neprimjetna bila). Mnogo je, međutim, važnije što je Gecan iznova uspio, koristeći krajnje reducirana sredstva, i to ovaj put u vrlo velikom mjerilu, korjenito izmijeniti ne samo percepciju vidljivog prostora kod njegovih posjetitelja-korisnika, na prvoj, sasvim osjetljivoj razini spoznaje, već ih i zaintrigirati – začuditi – uznemiriti – možda i uplašiti (širi spektar emocija je prisutan) vrlo čitljivom, ali varljivo višeslojnom artikulacijom informacija o kreativno induciranim događajima koji, na skroz mikro-nivou društvenih odnosa (što im nipošto ne umanjuje značaj), metaforički upućuju na stalno prisustvo nejasnih, neuhvatljivih, nedokučivih mehanizama moći, ne samo u „svijetu umjetnosti“, nego u suvremenom ljudskom svijetu uopće. Naravno, Gecan nije nikakav teoretičar zavjere koji bi postojećem, duboko kompromitiranom globalnom poretku suprotstavljao model izmaštan prema motivima nižih ešalona spekulativne fikcije: metafore mu svakako nisu slikovite niti deskriptivne u uobičajenom smislu riječi; izjave kojima opisuje svoje konceptualne umjetničke zamisli su jednostavno depersonalizirani podaci o učinjenom, katkad i „samo“ zamišljenom, koji indiferentnošću svojih iskaza o neobičnom neizbježno provociraju posjetioca da u njih upisuje vlastito iskustvo. Ili njegov nedostatak. Za razliku od brbljavih teorija zavjere, Gecanove prostor-vremenske intervencije ne nude odgovore, no ne postavljaju niti pitanja – one su, svjesno bezlične, svojevrsna svjedočanstva o istodobno užasavajućoj i izvanredno oslobađajućoj, posve izglednoj mogućnosti, koju intuitivno slute i vjernici, bojeći se kako je istinita, da ovim svijetom ne upravlja nikakav skriveni sustav, dobar ili loš, podmukao ili milostiv, uravnotežen ili impulzivan, već niz više ili manje povezanih slučajnosti čije uzročno-posljedične veze ne trebaju odgovarati nikojim kartezijanskim, racionalnim misaonim zasadama. Umjetnost Tome Savića Gecana stoga je laboratorijski precizna sublimacija teorije kaosa.

BRENDAN SIMMS: "HITLER: A GLOBAL BIOGRAPHY"

GEOPOLITIKA KAO SUDBINA: PRIČA (O HITLERU) SA ZAPADNE STRANE

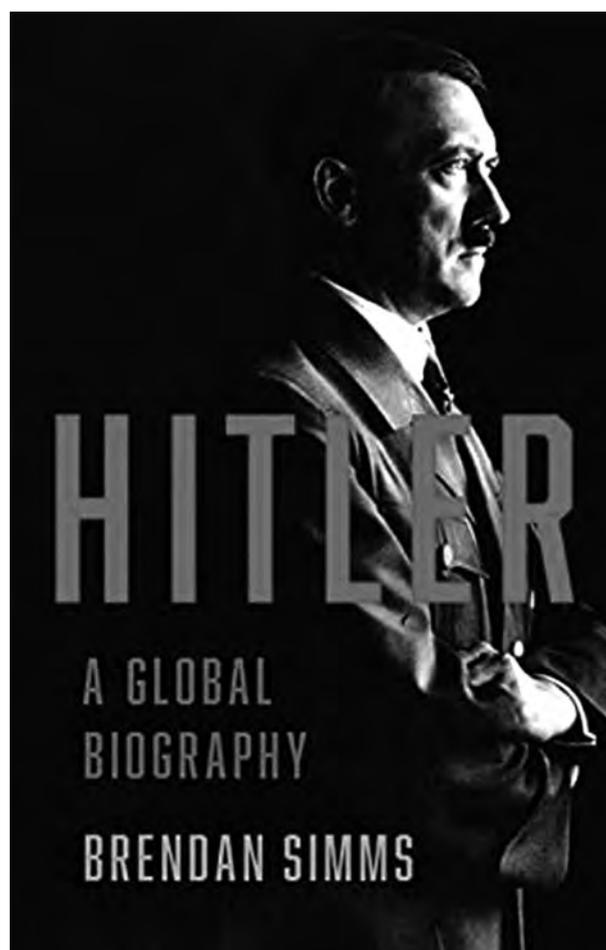
PIŠE: **Muharem Bazdulj**

Prema ključnoj Simmsovoj tezi, koju su kritičari već proglasili revizionističkom, Hitler kao glavnog neprijatelja njemačkog naroda, Trećeg rajha i sebe samog nije vidio komunizam i SSSR, nego Veliku Britaniju i SAD. Simms ispisuje biografiju čovjeka o kome je već ispisano toliko knjiga, ali stavljanjem akcenta na neke aspekte Hitlerovog života i razmišljanja o kojima je dosad manje pisano

U drugoj polovini prošle godine, tek koji mjesec, dakle, prije nego je pandemija poremetila toliko toga, uključujući i objavljivanje knjiga i njihovu recepciju, publikovana je, paralelno u Velikoj Britaniji i SAD, nova knjiga uglednog povjesničara Brendana Simmsa. U Britaniji i Americi, što i nije tolika rijetkost, naslov knjige nije posve identičan. U Britaniji se zove "Hitler: Samo svijet je bio dovoljan", dok je američki naslov manje literaran, a više opisni: "Hitler: Globalna biografija". Sadržaj knjige je, međutim, potpuno isti i u svakom slučaju je izuzetno zanimljiv.

Simms je prije ove napisao još sedam hvaljenih i zapaženih knjiga, a kod nas vjerovatno najpoznatiji po onoj drugoj po redu, u originalu objavljenoj 2001. godine, pod naslovom "Najsramniji trenutak: Britanija i uništavanje Bosne". Radi se o razornoj kritici britanske vanjske politike tokom rata u Bosni i Hercegovini (1992. – 1995.).

Kao profesor međunarodnih odnosa na Sveučilištu u Cambridgeu, Simms očito zna da prepozna aktuelnu i komercijalnu temu, pa je u njegovoj bibliografiji i knjiga iz 2017. godine pod naslovom "Donald Trump: Izgradnja pogleda na svijet". Veliku pažnju je svojevremeno privukla i njegova knjiga "Evropa: Borba za nadmoć", svojevrsna povijest starog kontinenta od 1453. godine do savremenog trenutka.

Ipak, iako je manje-više tek objavljena, nova Simmsova knjiga mogla bi biti najkontroverznije njegovo djelo, odnosno ona knjiga koja je podigla najviše prašine. Očito je Hitler kao ličnost i dalje itekako "vruća" tema, a i Simmsov pristup je daleko od uobičajenog.

Simms je prije ove napisao još sedam hvaljenih i zapaženih knjiga, a kod nas vjerovatno najpoznatiji po onoj drugoj po redu, u originalu objavljenoj 2001. godine, pod naslovom "Najsramniji trenutak: Britanija i uništavanje Bosne". Radi se o razornoj kritici britanske vanjske politike tokom rata u Bosni i Hercegovini

U uvodu knjige, Simms primjećuje da je o Hitleru i Trećem rajhu dosad napisano 120.000 knjiga i naučnih članaka. Među njima kao naročito do-

bre Simms izdvađa knjige Allana Bullocka i lana Kershawa, ali tvrdi da je Hitlerova slika kakva postoji u nauci i široj javnosti ipak nekompletna.

Prema ključnoj Simmsovoj tezi, koju su kritičari već proglasili revizionističkom, Hitler kao glavnog neprijatelja njemačkog naroda, Trećeg rajha i sebe samog nije vidio komunizam i Sovjetski Savez, nego Veliku Britaniju i Sjedinjene Američke Države.

Koliko god čitaocu Simmsove teze bile ili ne bile bliske, njegova erudicija i elokvencija su neupitne. On zna da piše i ubjedljiv je poput dobrog advokata. U kontekstu ogromne literature o Hitleru, Simms daje jednu novu i potrebnu perspektivu

Simms zapravo ispisuje biografiju čovjeka o kome je već ispisano toliko biografskih knjiga, ali stavljanjem akcenta na neke aspekte Hitlerovog života i razmišljanja o kojima je dosad manje pisano uspijeva da stvori uzbudljivo štivo koje se povremeno čita poput trilera.

I kada govori o nekim dobro poznatim činjenicama, kao, recimo, Hitlerovoj fascinaciji Henryjem Fordom, koja je dospjela i do popularne kulture, Simms donosi i neke manje poznate detalje i efektno ih kontekstualizuje. Poznat je i Hitlerov animozitet prema alkoholu, pa nas Simms podsjeća i na njegovo oduševljenje američkom odlukom o prohibiciji.

Na neki način Hitler je i zavidio Americi na *Lebensraumu*. Na jednom mjestu u knjizi Simms ovako piše: "U refleksiji njegove sve veće preokupacije 'prostorom', Hitler je bio hipnotisan samom širinom Amerike. Budućnost svijeta počiva na 'ogromnim državama', a prva među njima je SAD. U jednom govoru je kontrastirao 'kako je smiješno malen prostor na kojem Nijemci danas žive, pošto se čitav, od sjevera do juga, kolima može preći za osamnaest sati, dok u Americi ekspresnom vozu treba šest dana da dođe od jedne do druge obale'. U *Mein Kampf*u je pominjao 'nevjerojatnu unutrašnju snagu Američke unije' i 'gigantskog kolosa američke države sa svojim ogromnim bogatstvima djevičanske zemlje'. Ovdje Hitler ne misli toliko na mineralna bogatstva koliko na sigurnost prehrane. 'U Sjevernoj Americi, objašnjavao je, 'postoje ogromne teritorije na kojima se proizvodi žito, to nije kao kod nas'. Tamo se može pronaći 'najbolja zemlja za žito, zemlja koja ne mora ni da se đubri, zemlja koja se obrađuje najboljim mašinama'."

U posljednjem – i najobimnijem – tomu svoje "Moje borbe", Karl Ove Knausgaard "opravdava" na neki način naslov knjige tako da ispisuje tri stotine stranica dugačku digresiju o Hitleru. Poziva se na ovo i Christopher Clark pišući upravo o Simmsovoj knjizi u *London Review of Books*. U istom

prikazu, on potencira i da Simmsove teze, koliko god djelovale novo, imaju preteču u kontroverznoj studiji njemačkog povjesničara Rainera Zitelmana iz 1987. godine.

Koliko god čitaocu Simmsove teze bile ili ne bile bliske, njegova erudicija i elokvencija su neupitne. On zna da piše i ubjedljiv je poput dobrog advokata. U kontekstu ogromne literature o Hitleru, Simms daje jednu novu i potrebnu perspektivu.

Naposlijetku, ono što je naročito indikativno jest što čitalac prepoznaje mnogo od današnje atmosfere u atmosferi u epohi od prije stotinjak godina koju Simms opisuje. Kad citira Hitlerovu antikapitalističku retoriku, to su često rečenice koje bi danas, kad ne bi znali ko ih je napisao, potpisali mnogi žestoki ljevičari. Takođe, kad se Hitler divi Americi zato što je istrijebila Indijance i što sistematski diskriminira "nižu obojenu rasu", to drukčije odjekuje u vremenu pokreta "Black Lives Matters". Kako je neko rekao, Hitler je dao pogrešan (i užasan) odgovor na pravo pitanje. Pitanja koja je Hitler prepoznao i dalje kroje ovaj svijet. I otud opsesija i nauke i popularne kulture i književnosti Hitlerom nije slučajna. Bojazan iskazana u onom naslovu "Opet on" mnogima se čini stvarnom. Još za vrijeme Drugog svjetskog rata, u knjizi *Udio đavla* Denis De Rougemont je upozoravao da Hitlera ne treba izjednačavati sa vragom. I to upozorenje je danas više nego aktuelno. Nije Hitler jedino političko zlo čiji lik đavo može da uzme. Ali s druge strane, historija jeste učiteljica života i ovakve knjige nam, između ostalog, iako govore o prošlosti, pomažu i da razmišljamo o sadašnjosti. Koliko god govorila o vremenu prve polovine dvadesetog vijeka, ona takođe govori i o vremenu kad je napisana, odnosno o prvoj polovini dvadeset i prvog. Kao ilustraciju Simmsovog stila, argumentacije i pristupa, podastiremo ovdje odlomak iz knjige koji se vremenom Hitlerovog zatočeništva nakon neuspjelog minhenskog "pivničkog puča".

***

ANGLO-AMERIČKA SNAGA I NJEMAČKA NEMOĆ

(dio petog poglavlja knjige "Hitler: A Global Biography")

Brendan Simms

Zatočeništvo je Hitleru dalo priliku da više čita i da sabere misli. Sjedinjene Američke Države bile su jedna od njegovih glavnih preokupacija u Landsbergu i tamo je Ameriku počeo da posmatra kao model dobrog funkcionisanja države i društva, možda čak i bolji od Velike Britanije. "Progutać" je memoare jednog njemačkog povratnika iz SAD-a. "Treba uzeti Ameriku za model," govorio je. Hess je napisao da je Hitler bio fasciniran metodima proizvodnje Henryja Forda preko kojih su automobili postali dostupni "širokim masama" ljudi. Čini se da tu počiva geneza ideju o Volkswagenu. Hitler je zamišljao kako će automobil da služi kao "način transporta malog čovjeka prema prirodi – kao u Americi". Takođe je planirao da sprovede metode masovne proizvodnje u oblasti stanovanja, eksperimentišući sa dizajnom *Volkshausa* za porodice sa troje do petoro djece, a te bi kuće imale pet soba, kupatilo, garažu i veliku terasu. Bio je odlučan i da ne dozvoli da ga neko ne pretekne u izgradnji "nebodera" i unaprijed je uživao u šokiranosti "*Deutsch-Völkisch*" elemenata kad štab

partije bude smješten u takvu građevinu. Osim što ovo ilustruje Hitlerov interes za domaću arhitekturu, i to ne samo za monumentalne javne zgrade, time se takođe pokazuje njegova želja da poboljša uslove života njemačke radničke klase preko organizacije predgrađa i metropolitanskih centara na način američke modernosti. To je bio idealnog društva naspram koga je napisao *Mein Kampf*.

Modernost nije sama po sebi cilj, nego samo način na koji Nijemci, naročito njemačke radnička klasa i Njemice, mogu biti mobilisani za podršku projektu nacionalnog buđenja. Divio se tehnološkom napretku: avionima, pisanim mašinama, telefonima, visećim mostovima, pa čak i kućanskim aparatima. Ti aparati će spasiti Njemice od viška kućnih poslova i omogućiti im da budu bolje supruge i domaćice te da rađaju više djece: "Koliko malo koristi žene imaju od progresa," lamentovao je, "a ima toliko u oblasti tehnologije što (ženama) može da pomogne! Ali većina ljudi i danas misli da je žena dobra domaćica jedino ako je stalno prljava i ako crnči od jutra do sutra". Pa Hitler nastavlja: "I onda se čude da žena muškarcu ne može da bude intelektualni pandan, niti mu je stimulativna i prijatna za društvo". Što je još gore, razvija on svoju misao, to je "loše za rasu" jer je očigledno da "takva preumorna žena ne rađa zdravu djecu kakvu bi rađala žena koja je odmorna, čita dobre knjige, i tako dalje". Veza između onoga što će Hitler kasnije prozvati rasnim "uzdizanjem" Njemačke, tehnološkog napretka i očuvanja životnog standarda je već ovdje očigledna.

Neizostavan dio ovog programa rasnog poboljšanja bila je Hitlerova podrška onome što bismo danas prozvali "alternativnom" tehnologijom. "Svaka farma," govorio je, "koja nema alternativni izvor energije morala bi barem imati motor na vjetar sa dinamom i punjivim baterijama". U trenutnim ekonomskim uslovima, nastavlja, to možda nije moguće, ali to bi trebala da bude održiva dugoročna investicija. Odbijao je ideju da tehnološka promjena briše romantiku rada na farmi. "Baš me briga za romantiku," tvrdio je, "koja već u sumrak tjera ljude iza smrznutih prozora, (i) zbog koje žene prerano stare zbog previše rada". Hitler se izrugivao ljudima iz grada koji obdan odu u prirodu, dive se pejzažu i onda se vrate u svoje moderne gradske stanove. Hitler je tvrdio da se zalaže za "očuvanje prirode", ali ono što je on pod tim podrazumijevao bili su parkovi prirode u planinama. "I ovdje su," zaključio je Hitler, "Amerikanci napravili pravu stvar sa svojim parkom Yellowstone". U Landsbergu Hitler nije umanjio bijesno neprijateljstvo prema međunarodnom finansijskom kapitalizmu. Međutim, izmijenio je neke rane ideje o "nacionalnim" ekonomijama. Indikativno je da je odbijao zahtjeve njemačkih proizvođača automobila da ih zaštiti od konkurencije u vidu Henryja Forda preko viših carinskih barijera. "Naša industrija mora da se usavrši i postigne isti kvalitet," rekao je Hitler. Ponovo mu je, dakle, SAD direktan model.

Hitler je takođe počeo da se zanima za Karl Haushoferovim konceptom *Lebensraum*. To je bila jedna od ključnih ideja Hessovog učitelja i mentora Karla Haushofera, doajena onoga što se na njemačkom naziva *Geopolitik*. On je posjećivao Hessa u zatvoru, pa mu je i donio Clausewitzova kao i "Političku geografiju" Friedricha Ratzela, jedan od najvažnijih geopolitičkih tekstova. Mada nema konkretno dokaza da je u ovim prilikama Haushofer sreo Hitlera lično, razložno je pretpostaviti da jeste ili barem da su njegove ideje indirektno došle do Hitlera. Sredinom jula u Landsbergu se vodila rasprava o *Lebensraum* u Landsbergu gdje je s početka bilo dobronamjer-

nog sukobljavanja u mišljenju u dvorištu, da bi se sve završilo "zadivljenim" slušanjem Hitlerovog užeg kruga dok je Hess dubinski obrazlagao dugu definiciju pojma. Stvar je bila jednostavna: svim narodima je potreban određen "prostor za život" da hrane i smjeste rastuće stanovništvo. Ideja je nudila odgovor za najveći izazov s kojim se Reich suočavao, a to je bila emigracija demografskog viška u SAD. To je bio jedan od razloga za važnu promjenu u Hitlerovom razmišljanju, udaljavanje od potencijalnog rusko-njemačkog saveza i sprečavanja emigracije kroz povratak njemačkih kolonija, zarad stvaranja *Lebensraum* na istoku, u susjedstvu proširenog njemačkog Reicha. To je imalo manje veze sa mržnjom prema boljševizmu i istočnoevropskim Jevrejima, a više sa pripremom Reicha za sukob ili ravnopravnu koegzistenciju sa Anglo-Amerikom čiji dinamizam je hipnotisao Hitlera više nego ikad.

Centralno mjesto Britanskog carstva i SAD-a u genezi *Mein Kampfa* je očigledno još od ranih skica zapisanih u junu 1924. godine. One su svakako bile fokusirane na vanjsku politiku, a naročito na Anglo-Amerikance. Hitler je kritikovao ne samo propast stvaranja savezništva sa Britanijom, nego i propast jačanja Njemačke u Evropi, prije upuštanja u kolonijalnu, mornaričku i trgovačku ekspanziju kako je radila carska vlada. To je, obrazlagao je, "važno naročito u kontekstu razvoja američkog kontinenta kao prve svjetske sile". Temelj evropskih velikih sila, nastavlja, je, previše je uzak. Uporedio ih je sa obrnutim piramidama kojima je baza u prekomorskim kolonijama, a vrh im je u Evropi. U kontrastu s tim, SAD ima "bazu u Americi, a vrhove u ostatku svijeta". To je bolji model nego je Britanija, mada je ona svakako imala koristi od svoje bliskosti sa SAD. U njegovom nacrtu se eksplicitno govori o "britanskom i anglosaksonskom svijetu" i "važnosti SAD-a kao anglosaksonske države za samu Britaniju". Konture Hitlerove najveće preokupacije, kolosalne snage "angloameričkih" svjetskih sila, već su jasno vidljive.

Dok se Hitler trudio da umanjí svoju izloženost dnevnim sitnim partijskim nesuglasicama dok je u zatvoru, indikativno je da je pokušavao da sačuva veze sa svijetom, naročito potencijalnim ideološkim simpatizerima i finansijerima u Italiji i SAD-u. Mada je dozvolio Göringu da se skloni u Italiju nakon propalog puča, Mussolini je ipak pažljivo držao distancu prema nacistima. Ostala mu je, dakle, Amerika. Početkom januara, nedugo nakon početka robije, napisao je akreditivno pismo kojim Kurta Lüdeckea imenuje kao svog izaslanika. On tu traži od Lüdeckea "da promoviše interese njemačkog slobodarskog pokreta u SAD-u i naročito da prikuplja novac za pokret". Krajem januara, Lüdecke je skupa sa Winfried i Siegfriedom Wagnerom otputovao u Detroit. Usprkos Lüdeckeovom prizivanju "solidarnosti bijele rase" i ponudi da radi na promociji onog međunarodnog antisemitizma kakav traži *Dearborn Independent*, on nije uspio da tokom njihovih sastanaka ubijedi Forda da pruži bilo kakvu finansijsku podršku pokretu. U maju i junu 1924. Lüdecke je često posjećivao Hitlera u Landsbergu. 1924. godine, nacionalsocijalistička *Ortsgruppe* je osnovana u njemačkoj četvrti u Chicagu, a čini se da je postojala i neka vrsta prisustva u New Yorku; godinu dana kasnije, Hitler se lično zahvalio jednom od svojih aktivista u Americi na novcu koji je poslao pokretu. Generalno govoreći, međutim, njegov pokušaj pružanja ruke Americi pokazao se kao neuspjeh.

(sa engleskog preveo Muharem Bazdulj)

PROBLEMI KULTURNE RAZMENE IZMEĐU HRVATSKE I SRBIJE

ČIŠĆENJE PESAMA

PIŠE: Nikola Živanović

Čišćenje regionalne književne scene od loših uticaja je osnovni uslov za stvaranje jedne funkcionalne kulturne razmene između ovo nekoliko naroda koji jedni druge mogu da čitaju bez posredstva prevodilaca ili bez znanja stranoga jezika

Sve veći broj hrvatskih knjiga ima ponovljena izdanja u Srbiji. To nikako nije loša pojava. Najčešće su to dobri autori koji zaslužuju veću čitačku publiku od nacionalne, a srpsko tržište im omogućava čitaoce koji ih mogu čitati bez prevoda, dakle jedno privilegovano tržište. Istovremeno se u srpsku kulturu uvode i shvatanja i poetike koje ju mogu obogatiti drugačijim idejama.

Devedesete su odvojile jugoslovensku književnost na nekoliko različitih ogranaka. Svaki je pokušavao da iznađe sopstveni put. Svaki ga je i našao. Ali to su bili privremeni književni putevi. Tek u 21. veku pesnici ovog podneblja uspevaju da stvore poetike koje su imanentne novonastaloj društvenoj situaciji a ne samo nastavci jugoslovenske poezije. Druga decenija ovog veka označava vreme regionalne poezije. Lišeni političkih prepreka, pesnici sada sarađuju jedni sa drugima i stvaraju regionalnu književnost koja ima kvalitete velike književnosti kakva je bila jugoslovenska, a nema obzira prema političkim preprekama jer postoji isključivo kao kulturna razmena. Ali da li je i to zaista tako?

Najplodotvorniji deo ove međunarodne razmene su lična prijateljstva koja nastaju među pesnicima različitih zemalja bivše Jugoslavije, koji neposredno razmenjuju književna iskustva, uče jedni od drugih i stvaraju nadnacionalne poetike koje počinju od jednih pa se usavršene vraćaju njima sada kao motivacija za dodatni rad.

Ipak, ne može se zanemariti da su sve nacionalne poetike 21. veka

morale da izađu na kraj sa nasleđem „jugoslovenizma“ i da su od poetika devedesetih morale napraviti funkcionalnije i modernije poetike. To se desilo u nekoliko nacionalnih zbornika koji su izašli na stogodišnjice velikih sličnih ostvarenja: *Prostori i figure* Vladimira Stojnića izašao je 2013, na stogodišnjicu *Antologije novije srpske lirike* Bogdana Popovića, a *Mlada hrvatska lirika* Marka Pogačara 2014, na stogodišnjicu *Hrvatske mlade lirike* iz 1914. Uprkos tome, bilo je i nekoliko pokušaja da se poezija mladih pesnika bivše Jugoslavije stavi u iste korice (crnogorska antologija *Van kutije*, 2009).

Ipak, svaki od ovih poduhvata bio je sasvim drugačije prirode. Početkom druge decenije 21. veka u Srbiji se stvorila određena grupa pesnika koji su svoje pesme pratili i opsežnim književno-teorijskim radovima i kritikom. Uprkos sličnom pristupu književnosti, ovde je nastala velika raznolikost pesnika i svaki novi pesnik koji se imao izboriti za svoju poziciju unutar ovog kruga morao je da na sopstveni način osmisli kako da piše poeziju. Ključeva nije bilo. Postojao je samo dijalog, a neko ko je imao nameru da ostane na sceni morao je imati kako pesničke snage, tako i intelektualne spremnosti da istraje u tom dijalogu.

Hrvatski pesnici, s druge strane, kao da su našli formulu kako da pišu pesme. Objavljivali su mnogo opsežnih knjiga i svake godine se pojavljivalo mnogo pesnika koji su te zadate uslove uspešno zadovoljavali. Poezija je postala laka duhovna igra za mnoge. U svemu tome pojavljivali su se i dobri pesnici koji su samostalno izlazili iz opšteg hrvatskog manirizma, ali nisu zbog toga dobijali viši status.

U Srbiji su se knjige hrvatskih pesnika štampale. U Hrvatskoj nisu knjige srpskih, ili barem retko. Međutim, do toga nije došlo zato što su srpski pesnici voleli hrvatske, već zato što su mrzeli srpske. Razbijena poetička situacija među srpskim pesnicima, koja nije imala obrazac dobrog pisanja već poetiku koja je za običnog čitaoca predstavljala napor da se sa njom suoči, srpske izdavače je ostavljala zbunjenim šta da čine sa srpskim pesnicima, pošto su izdavači po definiciji površni kulturni radnici. Istovremeno, većita opasnost od toga da se ostane dužan nekome autoru koji bi napravio uspeh za nekog izdavača, inicirala je ideju da je možda bolje izdavačima da objavljuju hrvatske uspešne pesnike a ne srpske. Prvo, uspehom pesnika nikako neće biti ugroženi, već samo nagrađeni – prodajom i međunarodnom saradnjom. Drugo, izdavač ima dobre pesnike kojima može da kroji svoju poetiku.

Paralelno sa tim, u Srbiji je postojala masa mladih koja je pokušavala

da piše pesme ali nije mogla da prođe ove visoke kriterijume koje je poetika generacije pre nje postavila, pa se okrenula regionalnoj poeziji. Tu se našla sa pomenutim izdavačima koji su objavljivali njihovu poeziju zajedno sa regionalnim pesnicima. Tada se na sceni pojavio i nusprodukt ove situacije, Marko Tomaš. Autor sentimentalnih stihova čije se knjige po Srbiji objavljuju u većem tiražu nego bilo kog srpskog pesnika. Čovek čija je popularnost slična popularnosti lošeg romansijera ili učesnika u rijaliti šou. Pojava takve osobe ohrabruje i druge loše pesnike koji se skupljaju po poetskim performansima da objavljuju knjige. Kao i neki hrvatski pesnici pre njega, Tomaš se objavljujući u Srbiji oslobodio bremena nacionalnog pesnika. Mnogi hrvatski pesnici su uz pomoć rezidencija dobili taj status, dok su, barem među mlađim pesnicima, iz Srbije rezidencije dobijala mahom beznačajna imena (sa izuzetkom Petra Matovića), pošto su se ljudi iz Srbije koji su ih predlagali trudili da sav uticaj zadrže za sebe.

**Najplodotvorniji deo razmene
su lična prijateljstva koja
nastaju među pesnicima
različitih zemalja bivše
Jugoslavije, koji neposredno
razmenjuju književna
iskustva, uče jedni od drugih
i stvaraju nadnacionalne
poetike**

Istovremeno u Hrvatskoj, pesnici postaju sve manje inventivni. Očigledno dobra formula koju su našli početkom decenije još uvek funkcioniše. Dok u Srbiji pesnici napadaju jedni druge, ovde besmisleno laskaju. Nalaze originalnost tamo gde se samo ponešto malo uradi van već utvrđenog kanona.

Bolji hrvatski pesnici poput Miroslava Kirina ostaju u senci dok se besmisleno mnogo nagrada daje novopridošlim autorima. Kad Monika Herceg ostvari oba zahteva, i kvaliteta i generalnog pozicioniranja u okviru onoga što se od hrvatske poezije očekuje, oko nje se otimaju i srpske izdavačke kuće, ali ne zato što je dobra pesnikinja, već zato da ne bi morali da objavljuju srpske pesnike. Tako u okviru svoje zemlje nalaze nezavisnost, prave edicije koje nemaju nikakvih dodirnih tačaka sa srpskom poezijom, izbegavaju saradnju sa srpskim kolegama sa kojima su se mahom posvađali. Kao primer se može uzeti Književna radionica Rašić, koja, uz nekoliko srpskih autora koji je zapravo i uređuju, parazitira od preštampavanja hrvatskih autora.

Srbija otvara svoje granice Hrvatskoj, a Hrvatska ne otvara Srbiji, neki će da kažu. Međutim to je pojednostavljivanje. Ovde je reč o tome da hrvatska poezija funkcioniše po kapitalističkom modelu, što znači: zbirka pesama = uspeh, honorar. I tu se nema šta menjati. Problem je što se sa

takvim principom poezija izjalovljava. U Srbiji postoji drugi princip: svaka knjiga mora da pobedi protivnika i da pesnik zauzme njegovo mesto. Nije reč o klasičnom takmičenju jer iza toga postoje nemoralni razlozi. Zato će neki urednik radije da štampa knjigu hrvatskog pesnika kojom će dobiti dobru poeziju među izdavačima i potvrditi saradnju sa Hrvatskom, nego što će se potruditi da pronađe nekoga zapostavljenog srpskog pesnika koji je skrajnut samo zbog surovih uslova pobeđe i poraza koji vladaju u Srbiji.

**U Srbiji je postojala masa
mladih koja je pokušavala
da piše pesme ali nije
mogla da prođe ove visoke
kriterijume koje je
poetika generacije pre nje
postavila, pa se okrenula
regionalnoj poeziji**

Razmena kulture postoji samo na ličnom nivou. Srpski i hrvatski pesnici razmenjuju zbirke pesama, čitaju ih, posmatraju ih sa svog stanovišta, bivaju podstaknuti problemima i tehnikama koje se u njima predočavaju, kasnije uobličavajući reakciju na to u svom delu. To je pre pravilo nego izuzetak.

Lažnu sliku stvaraju srpski izdavači koji uporno pokušavaju da negiraju uspehe srpske poezije, upravo zato što je ne razumeju. U okviru jedne nacionalne poezije, za svaku novinu se treba izboriti s mnoštvom savremenika da bi ona bila prihvaćena. Kad se u okviru te književnosti dovede stranac, koji nije bio svedok tih borbi i koji ne zna šta su one značile, on ostaje zbunjen. Pogotovu ako je reč o jednoj književnosti kakva je hrvatska, u kojoj se zna kako se pišu pesme, gde su svi saglasni sa tim kako izgleda moderna pesma, a samim tim i zaglavljani u jednom iscrpljujućem pokušaju da nastave istu poetiku. Otuda se srpski napori da se pronađe nešto novo, i hrvatska poetika koja deluje kao razrađena, samospoznata, ne mogu međusobno razumeti.

Osnovni problem je bedan budžet koji se daje kulturi. Pesnici žive ne od čitalaca već od obožavalaca i mecena. Jedan sentimentalni pesnik kakav je Marko Tomaš možda može da privuče veći broj površnih čitalaca, ali poezija nije pisana za glupe. Otuda poezija, pesnici i kritičari imaju moralnu obavezu da zarad sopstvenog digniteta i opstanka ignorišu ovakve pojave i da ne objavljuju knjige kod izdavača koji objavljuju ovakvu vrstu šunda. Čišćenje regionalne književne scene od takvih uticaja je osnovni uslov za stvaranje jedne funkcionalne kulturne razmene između ovo nekoliko naroda koji jedni druge mogu da čitaju bez posredstva prevodilaca ili bez znanja stranoga jezika.

**DEVEDESETE. KRATKI REZOVİ, ZBORNİK UREDILI ORLANDA OBAD I PETAR BAGARIĆ,
INSTITUT ZA ETNOLOGIJU I FOLKLORISTIKU I JESENSKI I TURK, ZAGREB, 2020.**

GDJE SI BIO 1991?

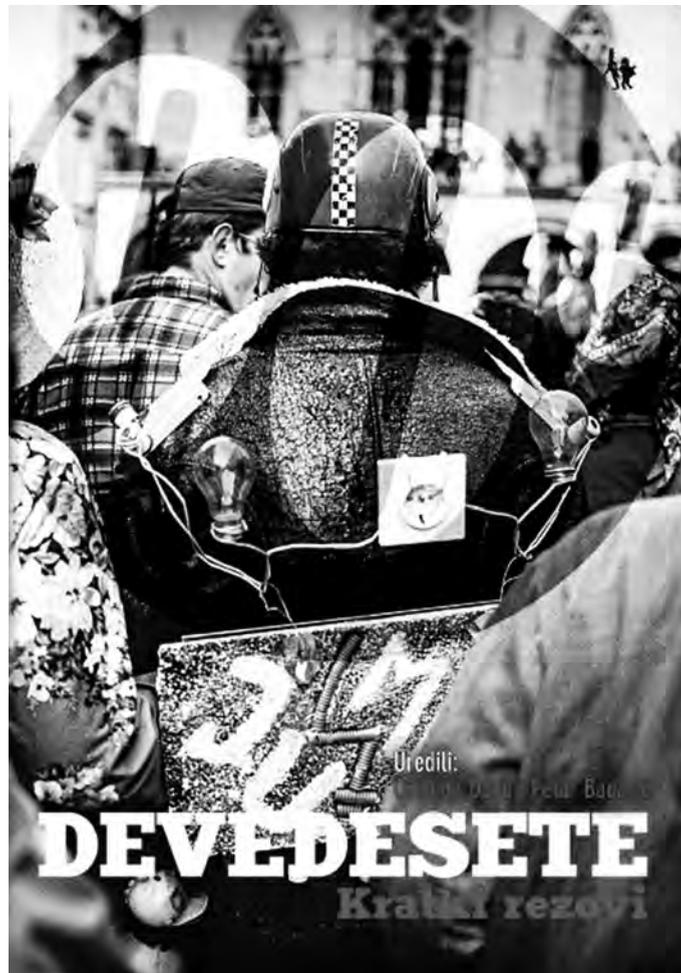
PIŠE: **Goran Borković**

Zbornik otvara uvodni tekst dvoje urednika s logičnim pitanjem koje smo (ne)svjesno zaobilazili, ne želeći niti pokušati odgovoriti na njega. Pitanje glasi „Stvarno, što ste vi radili devedesetih?“ i postavila ga je mlada aktivistica kojoj naprosto nije bilo jasno kako se sve skupa moglo dogoditi bez ikakvog otpora

*Onda su došle devedesete
tužne i nesretne, fobične
u udžbenike i u čitanke
ušle su bitange obične*

*Kasno je da se paniči
dali smo šansu
da se ludilo ozvaniči
a sad smo prosto zgranuti
(Đorđe Balašević, *Devedesete*, 2000. godina)*

Duge četiri godine prošle su od ideje do realizacije zbornika „Devedesete. Kratki rezovi“ (Institut za etnologiju i folkloristiku i *Jesenski i Turk*, Zagreb, 2020.) kojeg su uredili Orlanda Obad i Petar Bagarić. Dakle, gotovo pola dekade „desetih“ bilo je potrebno da se u deset tekstova podijeljenih u četiri tematske cjeline, sažme „vrijeme bezakonja“ i „balkanske bolesti“ s odgođenim pogledom trinaest uglavnom mlađih znanstvenica i znanstvenika. Zadatak koji je stavljen pred njih nije bio nimalo lagan. Pisati o tako bliskom vremenskom razdoblju čije posljedice i dan-danas osjećamo nije posao kojeg se lako primiti. Devedesete su nam i 2020. prebliske. O njima svatko i dvadeset godina nakon što su završile ima svoj stav i to najčešće armaturom zacementiran pa se upuštati u pothvat dekonstrukcije ključne dekade, a kamoli razbijanja prevladavajućih mitova nikako nije zahvalno. Ma koliko

objektivizirali blisku prošlost netko će se uvijek naći pogođen napisanim ili će se barem prihvatiti ispravljanja, i to najčešće po sjećanju, premda znamo koliko je u ovakvim slučajevima pamćenje nepouzdan svjedok.

Zbornik otvara uvodni tekst dvoje urednika s logičnim pitanjem koje smo (ne)svjesno zaobilazili, ne želeći niti pokušati odgovoriti na njega. Pitanje, naime, glasi „Stvarno, što ste vi radili devedesetih?“ i postavila ga je jednom od urednika mlada i posvećena aktivistica kojoj naprosto nije bilo jasno kako se sve skupa moglo dogoditi bez ikakvog otpora. Što smo, dovruga, radili, gdje smo bili i zašto smo šutjeli na ratna huškanja, pljačku imovine i zatiranje vrijednosti? Zbornik je pokušaj ne samo da se odgovori na pitanje mlađahnoj ljevičarki, nego da to urade njeni vršnjaci ili tek nešto stariji znanstvenici i to dijelom na temelju istraživanja, a dijelom osobnog iskustva, zaobilazeći pritom frustraciju osobnim nečinjenjem ili ironiziranje zbog nerazumijevanja ondašnje situacije. Krenuli su od završnog salda: u ratu je život izgubilo 22 tisuće ljudi, više od 735 tisuća bilo je raseljeno, ukupan broj zaposlenih pao je za gotovo 500 tisuća. Cilj je bio, da opet citiramo urednike, knjiga koja ne potpada pod raznovrsne političke mitologije, nego kroz različite teorijske perspektive i metode istraživanju devedesetih pristupi kritički, ne želeći dati homogenu sliku tog vremena, nego svojevrsni „društveno-humanistički ka-

leidoskop“ u kojem svaki pomak šarene komadiće „velike priče“ preslaguje u novi prikaz negdje između za neke „zlatnih devedesetih“ i „mračnog razdoblja“ koje, s obzirom na sve ono što se dogodilo tih godina, samo po sebi označava puno više od jednog desetljeća.

U zbornik su uvršteni tekstovi iz više područja poput politologije, sociologije, etnologije, kulturne antropologije, kroatistike, teatrologije i naročito ekonomije, dio njih prelazi granice jedne discipline, a grafički je obogaćen izborom fotografija iz tog vremena. Jedan od tih fotoeseja, onaj Borisa Cvjetanovića „Američki ljesovi“, otvara knjigu. Radi se o promociji američkih ljesova koji su 1990. uvezeni iz SAD-a i neposredno pred rat promovirani u hotelu Palace, smještenom pored tadašnjeg američkog konzulata koji kao da nagovještavaju što nas čeka. Sandra Vitaljić izabrala je osam fotografija iz ratnog vremena, Igor Dražić predstavio se s fotoesejem s pulskog prvomajskog festivala alternativne muzike 1998., tu su i Marko Ercegović i Ivan Posavec kao i grafička urednica „Prosvjete“ Barbara Blasin s fotografijama snimljenim za časopis Arkzin 1997. i 1998. godine.

Cilj zbornika je da ne potpadne pod raznovrsne političke mitologije, nego kroz različite teorijske perspektive i metode istraživanja devedesetih pristupi kritički, ne želeći dati homogenu sliku tog vremena

Maša Kolanović u tekstu se pozabavila reklamama s početka devedesetih kao simbolom šarene laže ulaska Hrvatske u tranziciju, ističući to razdoblje kao izazovan, jedinstven i neponovljiv kulturnoantropološki teren za promišljanje lokalnih specifičnosti kapitalizma koji niče na ruševinama socijalističke Jugoslavije. Posebno ističe primjer Coca-Cole koja 1977. u *Radničkim novinama* čestita Dan ustanka naroda Hrvatske da bi se 1991. u *Večernjem listu* ista tvrtka reklamirala uz tekst „Vaša prilika da se brzo i lako obogatite“, a promjenu društvenog sistema analizirala je i preko prijevodne literature s područja ekonomije. Autorski trojac Sven Cvok, Snježana Ivčić i Jasna Račić istražio je arhivsku građu ekonomsko-političkog previranja u kombinatu Borovo prateći kako se radnička borba i veliki štrajk zbog kašnjenja s isplatom plaća promeću u pitanje međunacionalnog sukoba 1991. godine najavljujući rat, o čemu su objavili i posebnu knjigu. Duško Petrović pozabavio se progonom manjina u Splitu, Beogradu i Sarajevu kada dolazi do manjka povjerenja među građanima pa dojučerašnji susjedi samo zbog

„krive“ nacionalnosti postaju neprijatelji, ali upozorava i da takvo stanje bezakonja i praznog prostora koriste razni lokalni silnici i samozvani gospodari kojima žrtve kasnije postaju i pripadnici većine, za što su svojim nečinjenjem izravno odgovorne i „etnizirane“ državne institucije koje su tolerirale nasilje prema drugima i drugačijima u uvjetima nestanka građanstva i korištenja etnički definirane nacije kao glavnog legitimacijskog sredstva. Prepričava pritom probleme koje je imala njegova obitelj u Sarajevu koja je samo zbog prezimena bila proglašena kao „petokolonaška“. Agata Juniku bavila se teatrom tog vremena, ukazujući na suodgovornost svih kazališnih aktera, pa i opozicijskih, koji pristaju na nacionalno ovladavanje scenom, dok se Boris Koroman bavio književnošću devedesetih. Anja Gvozdanović i Marko Kovačić upozoravaju na porast tradicionalističkih vrijednosti kod mladih, ističući da isti proces vrijedi za društvo u cjelini.

U zbornik su uvršteni tekstovi iz više područja poput politologije, sociologije, etnologije, kulturne antropologije, kroatistike, teatrologije i naročito ekonomije

Politologinja Anja Ljubojević napisala je etnografsku studiju sjećanja na opsadu Vukovara i postratna događanja u tom gradu, naglašavajući oksimoronsku metaforu koja Vukovar u istom trenutku prikazuje i kao grad heroj i kao grad žrtvu, zbog čega su njegovi stanovnici zatočeni u zadanom okviru nacionalnog memorijala. Autorica traume razotkriva kroz razgovore s Vukovarcima, njihova osobna sjećanja i službene narative, uspoređujući individualna i kolektivna sjećanja na proživljeno, povezujući ih s kulturnom traumom. Ističe i podjele među stanovnicima koje nisu isključivo nacionalne, nego se, na primjer, Hrvati dijele na *povratnike* (koji su otišli 1991.) i *ostalnike* (one koji su ostali). „Proces identificiranja cijelog jednog grada kao žrtve nije postignut inicijativom „odozdo“, već je do takvog rezultata došlo intervencijom „odozgo“, odnosno politizacijom procesa sjećanja. Tako danas s jedne strane imamo gotovo općeprihvaćeni diskurs koji je razvijen izvan granica Vukovara, dok osobna sjećanja ljudi koji su doista prošli vukovarsku traumu ipak znatno odstupaju od službene interpretacije/sjećanja na pad grada“, ističe Anja Ljubojević.

Kulturna etnografkinja Kristina Vugdelija bavi se etnografijom sjećanja na Franju Tuđmana, kako onog pozitivnog tako i negativnog. U ekonomskom dijelu zbornika Domagoj Račić analizira transformaciju vlasništva i upravljanja, a Velibor Mačković ekonomske posljedice kronizma i familizma karakterizirajući ih kao „balkansku bolest“.

DARKO CVIJETIĆ: *SCHINDLEROV LIFT*, BUYBOOK, SARAJEVO-ZAGREB, 2018.

NAŠ JE SOLITER POD IZVESNIM UGLOM

PIŠE: **Dragan Babić**

Sadržaj romana izrazito je težak i zahtevan, čak i za publiku sa iskustvom iza sebe. U svakom od poglavlja opisuje se smrt, stradanje, pogibija, nesreća, nestanak, ubistvo, samoubistvo, pad sa balkona ili neka druga životna patnja stanovnika tzv. Crvenog solitera, nebodera koji je 1975. godine sagrađen u Prijedoru

Pisati o ratovima devedesetih se iz današnje perspektive na prvi pogled može činiti pomalo nepotrebno. Mnogo je toga rečeno u književnosti o ovim nesrećnim godinama da se nova dela koja tematizuju silne smrti i muke neretko nameću kao suvišna i neadekvatna da izraze ono osećanje koje žrtve tih godina i dalje nose sa sobom. Međutim, još gore od neadekvatnog podsećanja na taj period je njegov odlazak u zaborav, a to je ono što ne smemo da dozvolimo, naročito ukoliko ne želimo da se prošlost pretvori u sadašnjost. Zato je neophodno pronaći nove narative koji će govoriti o devedesetima i koji će nas na nov način podsećati šta se tada desilo i u čemu se krije tragedija svega toga. Jedno od dela koje to čini uverljivo i kvalitetno jeste i prvi roman Darka Cvijetića *Schindlerov lift*.

Na tragu svojih primećenih pesničkih naslova, ovaj autor se ovde obraća u proznom okviru, igrajući na granici fragmentarnog romana i zbirke kratkih priča. Njegov tekst je podeljen u trideset i dva kratka poglavlja uokvirenih prološkom i epiloškom celinom, i stoga ne bi bilo netačno govoriti o ovom naslovu kao o zbirci ulančanih kratkih priča. Ovaj pripovedni format povezuje zasebne tekstove na kompaktniji i snažniji način od klasične zbirke kratkih priča, i nameće potrebu da se priče povezuju na nekoliko nivoa – istim likovima, prostorom, atmosferom, tematsko-motivskim okvirima, te intertekstualnim, metanarativnim i aluzivnim vezama koje čine da se pojedinačne priče

dozivaju i stapaju u celinu. Kod Cvijetića su, ipak, sve ove veze još čvršće i evidentnije nego u zbirkama ulančanih priča, i ne samo da se radi o istom prostoru, istim junacima i istim temama, već se njegov tekst ograničava na jedan specifičan mikro-prostor, jasno omeđenu grupu likova i nekolicinu dominantnih događaja koji oblikuju njegovu radnju i vode je napred. Zbog toga je *Schindlerov lift*, uprkos svojoj fragmentarnosti i vizuelno-grafičkoj neobičnosti – većina poglavlja ne prelazi dve stranice teksta – nedvojbeno roman: ponajmanje zato što ga i sam autor tako određuje, već više zbog toga što je zamišljen i izveden kao koherentno romaneskno štivo koje se čita u dahu, ili, bolje rečeno, u seriji uzdaha koje prekida muk.

Postoji samo jedan razlog zašto je to tako – sadržaj romana izrazito je težak i zahtevan, čak i za publiku sa bogatim čitalačkim i životnim iskustvom iza sebe, sposobnu da se odmakne od iskustva pročitano, i zato je neophodno napraviti pauze s vremena na vreme, i skrenuti misli na druge teme nakon nekolicine kratkih poglavlja. Naime, u svakom od njih opisuje se smrt, stradanje, pogibija, nesreća, nestanak, ubistvo, samoubistvo, pad sa balkona ili neka druga životna patnja stanovnika tzv. Crvenog solitera, nebodera koji je 1975. godine sagrađen u Prijedoru i u kojem se sreću sudbine mnogobrojnih junaka romana. Sa svojih trinaest spratova, stotinama stanara i nekoliko liftova marke Schindler, taj soliter predstavlja mikro-repliku ne samo cele Bosne i Hercegovine ili SFRJ, već celog sveta – u njemu su, na tek nekoliko metara udaljenosti, smešteni ljudi različitih uzrasta, godina, veroispovesti, društvenog, imovinskog i finansijskog stanja, prinuđeni da koegzistiraju i izvuku iz života najbolje što umeju. I taj njihov suživot teče idilično, skoro utopijski, sve do početka devedesetih i podela koje se sa plana države re-

flektuju na stanovnike solitera, toliko da jedan od njih zaključuje da je bilo „devet mrtvih oko zgrade u prva dva sata rata“. Kada počne rat, počinju i smrti koje Cvijetić gomila, ponavlja, nadograđuje i neprestano stavlja u prvi plan svakog pojedinačnog poglavlja, uspevajuci, pri tome, da svakome od svojih junaka obezbedi dovoljnu dozu individualnosti i upečatljivosti koja je neophodna da bi se oni transformisali iz prikaza u svesti pisca u književno relevantne pojave. Na čelu svih ovih junaka, ali i svih pomenutih nesreća, jeste tragična smrt šestogodišnje devojčice Stojanke koja se 1992, u vreme restrikcija struje, često igrala u liftu svog solitera, proturajući glavu kroz polomljeno okno u hodnik i dozivajući prijatelje, sve dok se lift jednog dana, nesrećnim slučajem, nije pokrenuo kada je struja iznenada došla, i odrubio joj glavu. Taj događaj je sam po sebi dovoljno tragičan i neverovatan da bi mogao postati jedina tema Cvijetićeovog romana, čak i da se nije odlučio da u njega uvede i ostale smrti i stradanja stanovnika solitera. U pitanju je, kako se saznaje iz autorovih intervju, istinit događaj, a tragovi devojčicine pogibije nisu uklonjeni iz tog lifta ni dan-danas. Stojanka tako raste u epitom svih nesreća devedesetih, a njena pogibija se lajtmotivski ponavlja u *Schindlerovom liftu*, zauzimajući centralno simboličko mesto u njemu i vraćajući autora u domen poezije sa kojom neprestano koketira u pripovedanju i kojom podiže prozni tekst na viši nivo.

Neophodno je pronaći nove narative koji će govoriti o devedesetima i koji će nas na nov način podsećati šta se tada desilo i u čemu se krije tragedija svega toga. Jedno od dela koje to čini uverljivo i kvalitetno jeste i prvi roman Darka Cvijetića *Schindlerov lift*

Dodatna pripovedna inovacija za koju se autor odlučuje jeste podela romana u velik broj kratkih poglavlja čija sažetost i obim nagoveštavaju da se radi o isprekidanoj naraciji koja istovremeno cilja na fragmentarnost i jedinstvo odvojenih segmenata. On sužava ugao gledanja i sažima svoj izraz, težeći jednostavnosti i sažetosti, ali takođe zahteva i dodatnu čitalačku pažnju i aktivira njihovu sposobnost povezivanja različitih narativnih niti u jednu, dodatno učvršćujući tekst i dajući mu na punoći. Uz to, ova zasebna poglavlja mogla bi se, kada bi bila izdvojena iz romana, predstaviti i kao mikro-narativi, odnosno proza na granici fleš fikcije ili mikro-proze, i time se nametnuti kao adekvatan tekstualni obim za savremenog čitaoca i moderno vreme ograničene pažnje i vremena za čitanje. Cvijetić eksperimentiše sa fokalizacijom i dokazuje različite mogućnosti pripovedanja i posmatranja istih događaja iz više različitih uglova. Iako se nameće ideja da sva poglavlja pripoveda isti glas koji se iz sadašnjeg vremena vraća u Prijedor predratnog pe-

rioda i neprestano ide napred – odnosno, počinje u vreme useljena Crvenog solitera i dolazi do današnjih dana – on daje priliku desetinama junaka da progovore u ispovednom maniru i zabeleže svoje misli, iskustva i pogled na posve obične događaje koji čine njihovu svakodnevicu, koristeći svoj osoben govor, dikciju, frazeološke konstrukcije, poštapalice i ostale elemente govornog jezika. No, baš u tim jednostavnim i ni po čemu izuzetnim događajima, autor pronalazi specifičnosti svojih junaka, navodi sitnice iz njihovih života i povezuje ih sa detaljima koje pominje u drugim poglavljima. Svako od ovih ljudi živeo je isti ili sličan život, uprkos mnogobrojnim razlikama, i svako od njih dočekao je kraj na istom mestu, slušajući zvuk lifta koji ne samo da pozajmljuje naslov romanu, već i ostaje sa njima i pošto bi se odselili iz zgrade: „Mnogi su na studijima, po odlasku iz Prijedora, dugo još sanjali liftove iz Crvenog i zvuk kočenja ili zvuk potpetica.“ Verovatno svestan da bi njegov odabir fragmentarne naracije mogao da umanjí utisak koji roman kao celina proizvodi – što ipak nije osećaj koji se stiče nakon čitanja – Cvijetić refrenski ponavlja frazu „lift (marke Schindler)“ svaki put kada govori o tom primarnom transportnom sredstvu solitera, i time svaki put podseća ne samo na Stojankinu smrt, već i iznova vraća čitalačku pažnju na primarni okvir svoje naracije.

Najzad, još jedan važan segment romana jeste njegovo utemeljenje u stvarnosti: naime, znajući da se pogibija devojčice zaista desila u Crvenom soliteru, kao i da ovaj lokalitet i dalje postoji u Prijedoru – štaviše, da je upravo u njemu i sam Cvijetić proveo veći deo svog života – može se postaviti pitanje upliva istorijske ili autobiografske građe u roman. Ovo, naravno, nije ni primarno ni presudno u njemu, ali nije teško pretpostaviti da su pojedini junaci utemeljeni na sudbinama ljudi iz autorovog okruženja. Ovaj dojam pojačava dodatak, svojevrsni *post scriptum*, koji je prisutan u novim izdanjima, uključujući ono prošlogodišnje iz Književne radionice Rašić. U pitanju je kratak tekst pod naslovom „Čarolijica“, u kojem se otkriva poslednji preokret romana: da je zapravo pripovedačev otac – ili, ako prihvatimo biografski predložak teksta, autorov otac – taj koji poziva lift u trenutku kada vrat devojčice Stojanke viri kroz njega, što narator saznaje od njene majke godinu dana od publikovanja *Schindlerovog lifta*. Ovim Cvijetić briše razliku između fikcije i stvarnog života, vodeći svoje delo bliže stvarnosti i anticipirajući još veći nivo utemeljenosti u faktografsko nego što je to do tada bio slučaj. Naravno, postoji jedna velika zadržka sa kojom čitaoci moraju pristupiti ovom epiloškom segmentu koji u maniru *post-credit* scena iz holivudskih filmova korespondira sa njima, nudeći im novi kontekst za ponovno iščitavanje romana i vodeći ga u drugu dimenziju, dalje od klasične fikcije.

Želeli to ili ne, svi pojedinačni čitaoci *Schindlerovog lifta* imaju neku vrstu individualnog određenja prema ratovima devedesetih, bilo da su učestvovali u njima, da su pogođeni njihovim posledicama, ili pak da su ih posmatrali iz daljine – kako god, imaju *nekakav* stav o gubicima i strahotama tih ratova, i stoga neće moći pristupiti ovom narativu potpuno ostrašćeno. Ovo i jeste priča o svima nama, o generacijama koje su dovele do ratova, generacijama koje su ga vodile, i generacijama čije je detinjstvo on obeležio. Isto kao što Darko Cvijetić tematizuje desetine i desetine junaka različitih naraštaja i osobenosti, tako i njegov roman pristupa različitim vrstama čitalaca, ali takođe uspeva i da naiđe na pozitivnu recepciju kritike, što dokazuje i nagrade „Kočičevo pero“ i Fric, kojima je ovenčan.

TRGOVAČKI RATOVI

Miloš Đurđević

Miloš Đurđević pjesnik i književni kritičar, antologičar i prevoditelj, objavio je petnaest knjiga poezije, književnih kritika, antologija suvremene hrvatske i svjetske poezije te izbora iz pojedinačnih pjesničkih opusa (recentni objavljen naslov, *Kreda in odtisi – izbrane in nove pesmi / Kreda i otisci – izabrane i nove pjesme*, dvojezično izdanje, preveli Vera Pejovič i Peter Semolič, Ljubljana: Kulturno-umetniško društvo Poiesis, 2019). Sudjelovao je po pozivu na međunarodnim književnim programima i rezidencijama (Ledig House, NY, SAD; Civitella Ranieri Centre, Italija; IWP, Iowa City, SAD; Međunarodna književna kolonija Tršić, Srbija), brojnim seminarima i festivalima poezije. Njegova poezija prevedena je i objavljena na desetak jezika, zastupljen je u važnijim domaćim kao i stranim antologijama i izborima iz suvremene poezije. Živi i radi u Zagrebu kao slobodni književnik, urednik i prevoditelj.

SOCIJALIZAM

Od svojih predaka pamtim onog djeda,
hidalga u gunju potkresanih brkova,
kako bere lobodu i maline u strmom
vrtu, onaj orah i hren na brdu,
a na drugoj strani gomila teta i ujaka,
rastrčali se po sikavcu na sve strane,
kao da nikad neće pobjeći od drugog
djeda, težaka svijetlih gotovo prozirnih očiju,
vječno namrgođenog i predvidivog poput
njegova vršnjaka Jeana Gabina u jednom
ratnom filmu koji smo rano poslijepodne
zajedno gledali usred ljeta. Gabin je
krijumčario oružje, a djed me je začuđeno
pogledao i odmahnuo glavom, vjerojatno
zbog onog ujaka koji je sredinom 1950ih
preko Italije prebjegao čak u Brazil.

Prije njih, entropija i praznina,
možda pokoji nečitki zapis u
crkvenim knjigama. Obojica su mrzovoljni,
stiješnjeni u svojim seoskim kućicama,
jedna od tesanog kamena, druga od
pljeve i blata, bijela mrlja na brijegu,
nepoznati i strani jedan drugom.

Umrli su u razmaku od nekoliko
godina, kao da su se držali prešutnog
dogovora. Jedan pod teškom granitnom
pločom, tamnom i crnom kao krivnja
njegove mnogobrojne djece, drugi na
rubu malenog groblja, kao da je ondje
zastao, a zatim se predomislio i krenuo
dalje prašnjavim putem, po vječnoj žezi,
kroz bukovu i pokraj hrastove šume
prema onom potoku.

TRGOVAČKI RATOVI

XV.

Onaj demanti kod Herodota
o heteri Rodopiji, kaže da su
svi Grci čuli za ime ove
čarobno lijepe žene,
kako je ona tobože platila
gradnju glasovite piramide u Egiptu,
vjerojatno ne bismo zapazili,

uostalom, zapis je Herodot
naprasno završio riječima
"Sad je dosta priče o Rodopiji!"
premda također navodi njezin,
dotad neviđen zavjetni dar
delfskom svetištu,
kao spomen samoj sebi,

kad je za deseti dio stečenog blaga
platila izradu i prijevoz gomile
željeznih ražnjeva – dovoljno velikih
da se na njima ispeče čitav vol –
i zatim zaturenih iza nekog oltara,
da u priču, odmah na početku,
nije upleten Haraks, Sapfin brat.

Za pozamašnu svotu
otkupio je Rodopiju
od nekog Ksanta Samljanina,
kako bi joj omogućio da
samostalno obavlja svoj zanat
u Egiptu, te se ona
ubrzo silno obogatila.

Susrećemo ga i na kraju zapisa,
kad mu se sestra u jednoj pjesmi
zbog rasipništva
"žestoko narugala".

Znamo da Herodot pjesnike
spominje kako bi se ogradio
i upozorio da njima
ne treba vjerovati,
ali ovdje je Sapfa začudo
dobila suprotnu ulogu.
Kao da sestra bijesno i razumno
kori lakoumnog brata zbog rasipanja
obiteljskog imutka na jednu heteru.

Međutim, Sapfa nije marila
za ove glasine.
Recite što hoćete o Haraksu,
piše Sapfa, ali on je vrijedan
momak, uvijek na putu, plovi
od jedne do druge luke,
"njegovu su lađe krcate blagom"
te je vjerojatno uložio novac i
s Rodopijom sklopio
očito vrlo unosan posao.

Ona se narugala drugom bratu,
ljenčini Larihu.
Po cijele dane
izležava se na jastucima,
a ako konačno
"pomakne guzicu,
možda će nešto postići u životu".

Međutim, njezina je prava meta
glupavo dodvoravanje bogovima,
jer oni ionako čine sve što požele,
po svom hiru iskorištavaju ljude:
"oblačak dima, pramen
magle i ode junak,
kao svi oni idioti u Ilijadi."

Kao i skrušeni
Lezbljani iz Mitilene,
dodali bismo, koji su njoj,
"mascula Sappho"
kako je dvosmisleno opisuje Horacije,
zagorčali život,
otrovnim klevetama
pretvoriše ga u smrdljivu baruštinu:
prije će Larih ustati iz kreveta
nego što će ona iz te kaljuže
"zgrabiti čistu izvorsku vodu".

Pa, čini se da je Rodopija
imala nešto drugo na umu
kad je svetištu u Delfima
široke ruke zavjetno darovala
punu lađu željeznih ražnjeva.

PROLAZNICI

(Vidi, *The Cloak & Dagger Compendium: A Handbook of Practical and Invaluable Knowledge*, Issue #1/VI.)

Kad se za trenutak osvrnuo, do pojasa zagnjuren u kontejner iza zgrade, do njegovih nogu dvije-tri poluprazne vrećice, ravnodušno me pogledao poput blagajnice nakon što je otkucala zadnji kupljeni artikl i čeka da iščepkam točan iznos iz džepa, nisam se prisjetio podbuhle starice koja je redovito obilazila ovaj kvart ni vižljastog momka s naočalama i nekoliko prepunih vrećica obješenih na upravljaču bicikla. Možda sam ga šutke pozdravio, a on je, zamijetivši bezvrijedno smeće koje sam pošao baciti u susjedni kontejner, još neko vrijeme kopao i razvrstavao ono što je tog dana uspio pronaći, ne pogledavši za mnom kad sam prošao pokraj njega.

KALENDARSKA POBUNA

vrela popodneva
kad je jara na vrhuncu
(što je s najkraćom sjenom u podne?)
zrak uvijen oko svoje osi
užareni kaleidoskop

zakrivljen plošan
obla ravan stiješnjena
u suši zemlje raskvašena
u bujici plitkih voda
(formacija oblaka u prodoru)

kad je maštarija o tropima
jalova i izlizana kao i
vjera u nesputani napredak
sunčeve vjetrove uspostavu
pouzdana ravnoteže

u ovim je vremenima
razgovor o stablima
prisilan i dvosmislen
(što ćemo im reći?)
(hoće li nas saslušati?)

JAVNE STVARI

Je li to bio određeni trenutak,
recimo, jedna točka u rasutom
skupu dana i nakupina riječi

koja bi trebala biti nepomična
zbog umrežavanja (ekspanzije?)
prešućenih namjera i općeg boljitka

(nije se tražila ni zahtijevala muka
i patnja) gdje se podrazumijevala
određena selekcija, bezazlena i nužna

poput folklornih predstava na trgu?
Ne, naravno da nije, sporazum nije
nametnut, prazan postament bila bi

plitka, tričava dosjetka, prodavanje
konzerviranog zraka. (što su nas
ustvari pitali? jesu li nešto nudili?)

što su obećali? zar su zaprijetili?)
Ako je zamijećena određena
mekhanika prisile i zbijanja,

tuđa je krivnja u tom sklopu
postala prirodna, jasna kao
linija što nastaje kretanjem točke.

ŠIŠMIŠI U JORGANU

Mladen Blažević

- Šišmiši u jorganu? Kakvi šišmiši u jorganu, daj nemoj me zajebavati!
- Šišmiši. Žena je zvala i ostavila broj, zvali smo je natrag. Odi vidi što je, valjda su joj nekako ušli u neki jorgan. Valjda na balkonu, nemam pojma. To ti je na Drenovi. Ionako si mi dužan tekst o drenovskom groblju. To ti je usput. Uzmi Lovrovića nek' to poslika i donesi mi tekst. Zapravo dva teksta. O groblju i šišmišima.
- To je neka paljevina. Dobro, iću vidjet', ali to je sto posto zajeb.
- U autu cestom za Drenovu:
- Ti i Pero niste normalni. I on što te poslo, i ti što si me zvao.
- Kad ti kažem, provjerio je. Zvao je ženu nazad. Uostalom, treba mi fotka groblja. Šta sad kenjaš! K'o da imaš nešto važno za napraviti'. Srk'o si četrdeseti makjato. Ubiće te ta kava, jebala te kava!
- Najprije smo obavili groblje, a na povratku smo stali kod gospođe šišmiš.
- Otvorila nam je starija žena.
- A, jeste došli! Vi ste novinari jel da? Uđite, uđite. Jeste za kavu?
- Ma mi bi to odmah vidjeli, ako može.
- Vrata su se zatvorila za nama.
- Eto, vidite. Ispleli su oko mene mrežu kao paukovi.
- Auu! Fak! Stara je luda.
- Dajte da vidimo! Znae žurimo, imamo danas još dosta posla.
- Evo, uđite u dnevnu sobu, tu su. Da pristavim kavu?
- Hvala! Kažem, žurimo.
- Žena je podigla kauč na razvlačenje.
- Evo, vidite kol'ko ih je?
- U sanduku kauča nije bilo ničega.
- Ajde, snimi ih pa da idemo!
- Lovrović me pogledao izbezumljeno, a onda je primijetio mig. Napravio je nekoliko fotki iz različitih kutova.
- Kad su se pojavili, gospođo?
- Pripremio sam blok i olovku kao da ću nešto važno zapisati.
- Jutros. Krenula sam spremati posteljinu, a oni su bili unutra. Pa si mislim, isprljaće je. To su nečiste životinje. Onda sam zvala vas. Ljubazan mi se neki gospodin javio.
- To će biti dovoljno za prilog. Još vaše ime i prezime.
- Na izlazu sam primijetio odškrinuta vrata spavaće sobe i oko muškarca koji se smije. Vidjelo mu se to u pogledu. Na izlazu iz zgrade Lovrović je prasnuo u smijeh.
- Jebote, ja sam mislio da si i ti lud. Da jedino ja ne vidim šišmiše.
- Si vidio ti lika kako viri iz sobe? Bolesnik se smijao. On je bolestan više nego stara.
- Nisam. Ali činilo mi se k'o da je tamo još neko. Šta stari? Muž?
- Ne, izgledao je mlađi, oko trideset. Bolesno jebote! Jebem ti Perota! Bilo je bolje da sam išao napraviti' policu osiguranja umjesto ovog sranja.

- Jel' zaradiš ti od tog osiguranja?
- Šta misliš da bi mog'o živjet' od novinarčenja? Možda još stignem? Kol'ko je sati? Stignem! Reci Perotu da ću mu tekst o groblju donijet' sutra!
- Stigao sam. Dogovor je bio u podne i pol, a ja sam stigao deset minuta ranije.
- A, vi ste iz osiguranja. Uđite, sjedite! Malo je neuredno, ali čujte, kuham.
- Hvala, u redu je, radna atmosfera.
- Baš šteta što ste zakasnili. Moj suprug je morao poći na tehnički. Znae, star je auto, pa je imao dogovor, a on vam je pedantan, voli sve točno u minutu.
- Ali, šta se nismo dogovorili u dvanajst i pol?
- Da, on vas je čekao do jedan, pa je mor'o ići ća.
- Ali, sad je...
- Evo, kava je tu, još je topla, sad smo mi pili, poslužite se! Sami si stavite šećer i mlijeko. Pogledao sam sat iznad kuhinjskog ormarića. Pokazivao je podne i pol. Šta još jedna ludača?! Koji je ovo kurac danas?!
- Baš mi je žao! Al', sad kad ste tu, popi'ćete barem kavu.
- Pa, može, treba mi kava.
- Evo, sad ću ja, samo da mi ne izgori ručak. Pogledajte slike dok ja promiješam maneštru! Desno na stolu je stajao žuti, plastični foto-album sa slikama.
- Šta mi stara pokazuje slike otprije dvadeset godina? Šta imaš nepoznatom pokazivat' slike? Vidi zulufe, zurke! Za krepat! Ovo je valjda sin. Kćer. Opa! Fine nogice! Nije loša! A ovo će bit' stari koji me zajeb'o. Sunce mu jebem pedantno! Fićo. Ovo je valjda na Žurkovu. Vidi kako je izgledala ova plaža! To je sad sve drugačije.
- Baš gledam kako se sve promijenilo.
- Čujte, sve se mijenja. Ali, najvažnije vam je da se familija drži skupa. I zdravlje.
- Je.
- Vidi Fužine! Nema šetnice! Korzo još nije bio Kerum. Ovo će bit' negdje u Sloveniji. Ili Austrija? Slovenija, Bled! A, šta je ovo? Pogreb. To je sad, vidi staru. To su nove slike. Kćer. Dobro joj stoji i crno! Ali... Oni su jebote u prvom redu! Nema staroga! Jebote, nema staroga! Ako nije ovaj desno? Nije, nema staroga! Stari je dole! Starog su zakopali. A, u pičku! Pa, u isti dan dvije ovakve... Jadna žena. Pukla!
- Evo, kavu sam popio. Ne morate, samo da vam dam ruku. Samo vi kuhajte! A, za osiguranje nema veze. Na tren mi se učinilo da je žena promijenila pogled.
- Oprostite, idući put će vas moj muž sigurno čekati za osiguranje. Hvala što ste došli!
- Kad sam sjeo u auto:
- Lovroviću, ej, jesi završio s fotkanjem za danas? Idemo negdje igrat' biljar! Užasno mi se pije piva i igra biljar. Napravio sam kurac policu! Igra mi se biljar i pije mi se piva.

PANOPTIKUM

Goran Borković

„DEVETI KRUG“ I „KO TO TAMO PEVA“ U CANNESU

Igrani filmovi „Deveti krug“ i „Ko to tamo peva“ prikazat će se u sklopu programa Cannes Classics Filmskog festivala u Cannesu. Ratnu dramu „Deveti krug“, u produkciji Jadran filma, režirao je slovenski redatelj France Štiglic 1960., a scenarij je napisala Zora Dirnbach. Ravnatelj Hrvatskog audiovizualnog centra Chris Marcich kazao je kako su ponosni da je jedan domaći filmski klasik po prvi puta prihvaćen u program Cannes Classics. Selekcija u Cannesu se temelji prvobitno na kvaliteti filma redatelja France Štiglica, ali tu se radi i o kvaliteti restauracije i ukazuje na veliki zadatak koji je pred nama da se restauriraju i ostala djela naše baštine, a koja su velikim dijelom u derutnom stanju, kazao je.

Radnja Devetog kruga smještena je u Zagreb za vrijeme Drugog svjetskog rata, kada ustaška vlast provodi sve žešći progon Židova. Mlada Židovka Ruth

samo sretnom okolnošću uspijeva izbjeći logor, ali ostaje bez roditelja i brata. Obiteljski prijatelji pružaju joj utočište i udaju je za svog sina studenta kako bi je zaštitili od progona. Deveti krug je 1960. bio nominiran za Zlatnu palmu u Cannesu, a sljedeće godine i za Oscara za najbolji strani film. Na Pulskom filmskom festivalu 1960. je trijumfirao s Velikom Zlatnom Arenom za najbolji film te Zlatnom Arenom za Zoru Dirnbach – prvu ženu kojoj je pripala ta nagrada. Zlatnu Arenu dobili su i Branko Tatić za sporednu ulogu, Ivan Marinček za kameru te Branimir Sakač za glazbu. Film je tada osvojio i nagradu publike.

U sklopu programa će se prikazati i kultni „Ko to tamo peva“ (1980.) Slobodana Šijana u produkciji Centar filma koji je prvi klasik srpske kinematografije restauriran u Odjeljenju za digitalizaciju i digitalnu restauraciju Arhiva Jugoslovenske kinoteke, kao i restaurirana verzija filma „Raspoloženi za ljubav“ hongkongškog redatelja Wong Kar-waija također će se prikazati u svom „novom ruhu“, u čast 20. godišnjice premijere u Cannesu, kao i „Do posljednjeg daha“ Jean-Luca Godarda i „Avantura“ Michelangela Antonionija te „Cesta“ i „Svjetlosti varijetea“ Federica Fellinija.

„TANJUG JAVLJA, RAT JE ZAVRŠEN“

Muzej Jugoslavije u Beogradu predstavlja od 5. jula prvi put u javnosti dokumentarne fotografije državne agencije Tanjug koje svjedoče o tome kako je Jugoslavija izgledala neposredno prije i poslije oslobođenja u Drugom svjetskom ratu. Izložba dokumentarnih fotografija „Tanjug javlja, rat je završen“, čiji su autori Radovan Cukić i Milica Tomić, dio je programa kojim Muzej obilježava 75 godina od kraja Drugog svjetskog rata i prvi korak kojim otvara za javnost najstariji sačuvan dio foto-arhive Telegrafске agencije Nove Jugoslavije, koji je 1947. prenet u Kabinet maršala Tita, da bi kasnije postao dio muzejske kolekcije.

Iz Muzeja poručuju da su fotografije Tanjugovih foto-reportera Petra Obradovića, Branka Savića i Isaka Koena tek nedavno registrirane kao cjelina u okviru obimne foto-građe Muzeja Jugoslavije, a rad na pripremi izložbe u Muzeju „25. maj“ prati i rad na dokumentaciji, kojom će čitava zbirka biti zaštićena kao kulturno dobro. Objektivom foto-reportera Tanjuga zabilježeni su najvažniji društveno-politički događaji koji su se desili u periodu prije i poslije oslobođenja. U više foto-reportaža mogu se vidjeti aktivnosti poput rada na obnovi prometa, raščišćavanju ruševina, rada bolnica i dječjih domova, života u selima, a mogu se pratiti i kulturna dešavanja, kao i obnova sportskog i fiskulturnog života, naveli su autori izložbe. Posjetioći će, kroz selekciju

snimaka nastalih 1945. godine, moći vidjeti dramatične scene završnih borbi za oslobođenje zemlje, najvažnije momente dovršavanja političke revolucije, opsežnih zahvata na obnovi i normalizaciji života, sveprisutnih ožiljaka i posljedica rata, ali i početka institucionalnog rada na stvaranju novog, socijalističkog čovjeka.

„DNEVNIK DIANA BUDISAVLJEVIĆ“ UŠAO U ŠKOLSKI KURIKULUM

Film „Dnevnik Diane Budisavljević“ Dane Budisavljević dobio je suglasnost Ministarstva znanosti i obrazovanja Hrvatske za uključivanje u nastavni kurikulum za učenike osnovnih i srednjih škola. Ministarstvo je odobrilo i predloženu stručno izrađenu metodičku pripremu nastavne jedinice „Dnevnik Diane Budisavljević i period Drugog svjetskog rata u Hrvatskoj“, ocijenivši je promišljenom i s jasno određenim odgojno-obrazovnim ishodima.

Kako se ističe u obrazloženju, film je podržan jer se nastoji skrenuti pozornost mladih i senzibilizirati ih na različite oblike netolerancije i diskriminacije, a prikazivao bi se učenicima od 13 do 18 godina u okviru projektnog dana ili kao školski projekt koji će ih potaknuti na promišljanje i pozitivno djelovanje. Edukativni materijali vezani uz film „Dnevnik Diane Budisavljević“ dijelom su projekta „Dnevnik Diane Budisavljević – od filma do virtualnog muzeja“ čiji je razvoj podržalo Ministarstvo kulture.

Na stranici www.dnevnikiandianebudisavljevic.com dostupni su, među ostalim, materijali namijenjeni nastavnicima i učenicima. Osim informacija o filmu, na toj stranici dostupni su edukativni sadržaji, a u planu je izrada dodatnih materijala na temelju mnoštva materijala nastalih tokom višegodišnjeg istraživanja za film. Film je apsolutni pobjednik prošlogodišnjeg Pulskeg filmskog festivala, dosad je osvojio više od 15 nagrada, a redateljica je za njega osvojila i Nagradu „Vladimir Nazor“. Ta filmska priča o ženi koja je u tokom Drugog svjetskog rata spasila na tisuće srpske djece iz logora dosad je pogledalo više od 70 tisuća ljudi te na inicijativu nastavnika, više od 5.000 učenika. Dostupan je na online platformama Kino Europa Online i Cineuseum.

ŠTO JE NAMA DOMOVINA

Grupna izložba tridesetak umjetnika u Ustanovi kulture Stari grad u Beogradu pokušava odgovoriti na pitanje što je zapravo ljubav prema domovini i što je u pogledu promjena u okruženju i današnjem svijetu. „Ljubav prema domovini je pojava o kojoj se ne govori tako često javno, nego se pominje samo u posebnim trenucima života. To je tema koja nije za svakodnevnu upotrebu, već osećanje koje postoji kao trajna pojava. Izložba pod nazivom „Ljubav prema domovini“ ima za cilj da odgovori prvenstveno na pitanja: Kako savremeni umetnici u svom radu definišu pojam domovine? Da li se taj odnos promenio u odnosu na ranije definicije i shvatanje ljubavi prema domovini? Da li je danas domovina u eteričnom centru drugačijeg i kakvog stanja ljubavi? U vremenu kada se teži ka brisanju granica među državama i stvaranju slobodnog kretanja ljudi kroz Evropu, menja se i odnos prema domovini, osećaj pripadnosti jednoj, određenoj grupi ljudi. Da li se ljubav prema domovini promenila u skladu sa svim ovim promenama koje se odigravaju oko nas?“, navela je autorica izložbe Katarina Stanković Bjegović.

Izložba je zamišljena kao skup različitih autora, kako generacijski, tako i stilski, ali i tehnički šarolik spektar, od klasičnog crteža i slike, preko kolaža, dvodimenzionalnih radova, skulptura do digitalnih medija u kojima svako od učesnika izložbe ponaosob iznosi svoj stav na zadanu temu. Ideja je da se ne kritizira, ne dovodi u pitanje, već samo sublimira šta svako od autora, kada se postavi tema ljubav prema domovini, u suvremenom dobu, promišlja i reagira. Među umjetnicima različitih generacija na izložbi su predstavljeni radovi i Gabriele Vasić, Srđana Veljovića, Vuka Vučkovića, Ivane Dragutinović, Ivane Jakšić, Jelene Jelače, Branimira Karanovića, Dragane Knežević, Vladimira Lalića...

VUKOSAVLJEVIĆ UPOZORAVA NA UGROŽAVANJE DEČANA

Ministar kulture i informisanja Srbije Vladan Vukosavljević upozorio je 19. juna najviše dužnosnike UNESCO-a na nezakonite radove na putu u neposrednoj blizini zaštićene zone manastira Visoki Dečani, koji su nedavno nastavljene, usprkos prekidu povodom reakcije međunarodne zajednice, pa i samog UNESCO-a. U pismu Vukosavljević upozorava da se put gradi u zaštićenoj zoni manastira upisanog na Listu svjetske kulturne baštine, kao i na Listu ugrožene svjetske kulturne baštine, te se u tom kontekstu dodatno narušava već ugrožena sigurnost tog spomenika srpske kulture iz 14. vijeka od neprocjenjivog značaja. „Prenamena lokalnog seoskog puta u dužini od 10 kilometara u prometan drumski put prouzrokuje drastično povećanje saobraćaja, što podrazumeva povećanje vibracija, zagađenja i buke, što će dodatno ugroziti zaštitu manastira, koja se već suočava sa brojnim problemima“, naveo je Vukosavljević, saopćilo je Ministarstvo kulture. Vukosavljević je podsjetio da je Evropska unija financirala izgradnju puta sjeverno od Dečana u dužini od 17 kilometara, što govori, između ostalog, u prilog činjenici da je izgradnja puta tik pored manastira Dečani nepotreban i štetan akt.

DEKLARACIJA „ODBRANIMO ISTORIJU“

Deklaracija "Odbranimo istoriju", na kojoj su radili ugledni historičari iz zemalja nastalih raspadom SFRJ, a potpisale su je neke od najutjecajnijih ličnosti akademskog, javnog, političkog i kulturnog života, poziva na obranu historijske nauke i zaustavljanje njene zloupotrebe. Objavljena u Beogradu u završnici projekta Udruženja Krokodil "Ko je prvi počeo? – Istoričari protiv revizionizma", Deklaracija definiše povijest kao nauku, koja je dinamična, predstavlja disciplinu kritičkog mišljenja, multiperspektivna je, cjelovita, nadnacionalna, racionalna, slobodna i odgovorna.

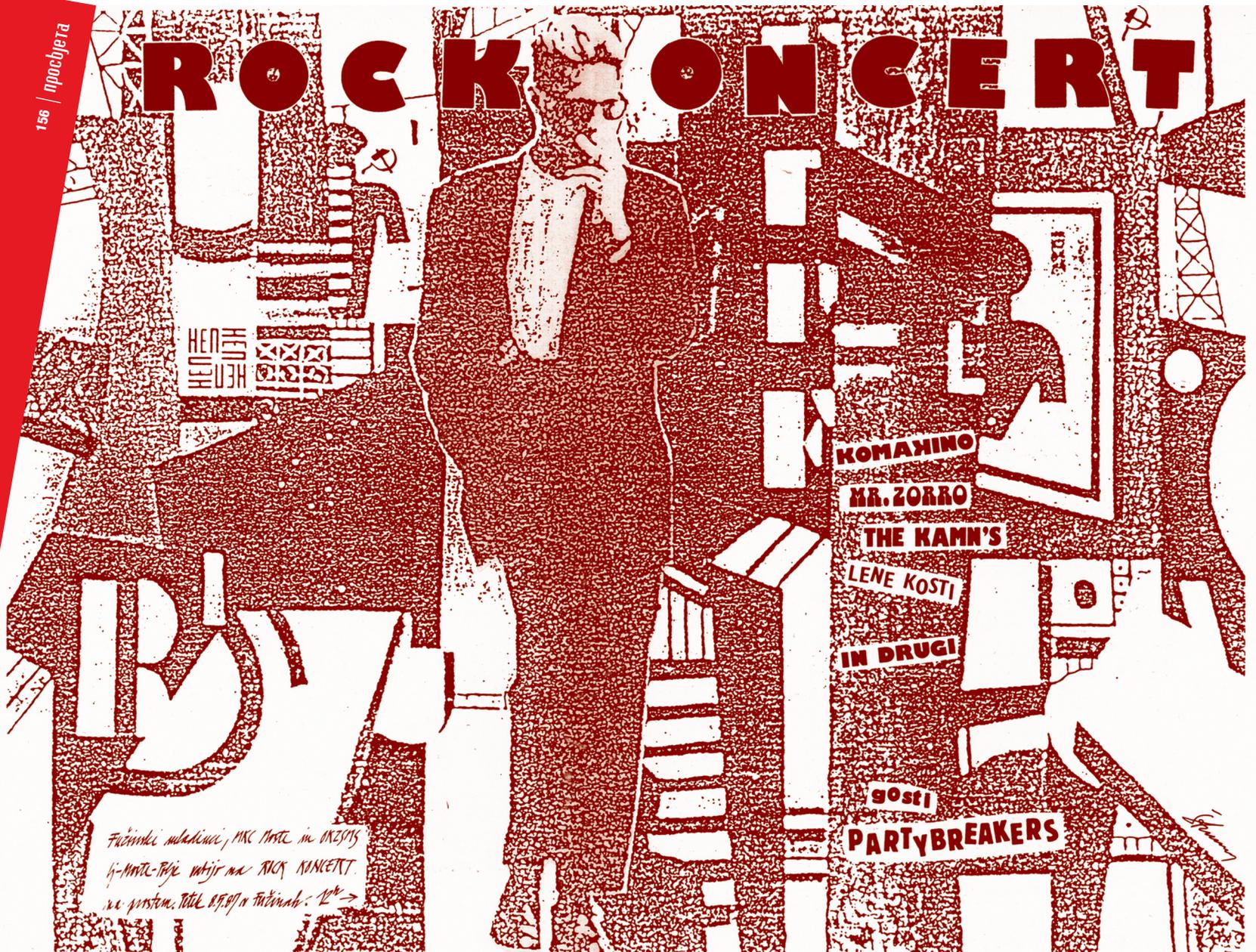
Deklaracija je predstavljena kao finalni dokument kojem je prethodilo tridesetak verzija, usaglašavanih među članovima Radne grupe, koju su činili Dubravka Stojanović i Milivoj Bešlin, koji su je s Vladimirom Arsenijevićem iz Krokodila i predstavili 13. juna u Centru za kulturnu dekontaminaciju, te Božo Repe, Husnija Kamberović i Tvrtko Jakovina, koji zbog pandemije korona virusa nisu bili u mogućnosti da prisustvuju završnoj konferenciji, ali su prikazane njihove video izjave. Dubravka Stojanović rekla je da je Deklaracija "Odbranimo istoriju" rezultat kolektivnog rada i doprinosa svih da se prevaziđu sporna pitanja, a kako je navela "bilo je sporno sve". „Najsporniji je bio deo koji se odnosi na revizionizam, jer se on meša sa napredovanjem historijske nauke, koja i podrazumeva stalne promene, budući da je osnovni posao historičara da nalaze nove podatke i činjenice, da menjaju ono što se o prošlosti zna, ali i da prevrednuju određene pojave“, rekla je Dubravka Stojanović, ukazujući u tom smislu i na aktuelni historijski trenutak rušenja konfederalnih spomenika u SAD, ugrožavanja spomenika Čerčilu... "To je to prevrednovanje, jer je savremenost poručila da su neke druge vrednosti bitne, ali revizionizam je nešto potpuno drugo", što podrazumeva svesno nabranje, ispuštanje, falsifikovanje ili izmišljanje podataka iz prošlosti da bi bili prilagođeni aktuelnom političkom trenutku.

"Revizionističkim postupkom iz istorije su izbačene naučnom metodologijom utvrđene činjenice, a u nju unete one za koje nema podloge u istorijskim izvorima. Time se u našim društvima brišu jasne moralne koordinate, gubi se granica između fašizma i antifašizma i stvara opasnost da se zločini poput onih iz prošlosti ponove. Danas je istorija prostor u kome se ratovi nastali raspadom SFRJ nastavljaju 'drugim sredstvima'. Ti ratovi su na najboljem putu da postanu podložni političkim manipulacijama kao što je to i Drugi svetski rat. Godišnjice i jubileji koriste se za nacionalističku mobilizaciju i učvršćivanje autoritarnih vlasti. Nema pijeteta ni empatije prema 'tuđim' žrtvama. Nema ni pokušaja da se s distance od skoro trideset godina od početka ovih ratova svaka strana suoči sa sopstvenom ulogom i odgovornošću. Istorija je danas 'rezervni ratni položaj' na kome tinjaju neprijateljstva koja razaraju naša društva", navedeno je u Deklaraciji "Odbranimo istoriju", koju su, uz historičare, potpisale i utjecajne ličnosti iz akademskog, javnog, političkog i kulturnog života, kao što su Florijan Biber, Aleksandar Hemon, Dubravka Ugrešić, Ida Prester, Lana Bastašić, Hrvoje Klasić, Igor Štik, Svetlana Slapšak, Andrej Nikolaidis, Ivan Čolović, Filip David, Ivo Goldstein i mnogi drugi, a imali su priliku da je potpišu i prisutni u CZKD-u.

TUGA ZBOG SMRTI TORBICE

Iznenadna smrt kazališnog redatelja Igora Vuka Torbice primljena je s tugom širom regije gdje je postavio ključne predstave na koje zadnjih tjedana podsjećaju kazališta, festivali i mediji, kao i njegove mnogobrojne kolege, prijatelji i poštovaoci. Redatelj Kokan Mladenović nazvao je Torbicu "princem teatra" i usporedio ga sa slavnim pjesnikom Brankom Miljkovićem (1934-1961), koji je takođe tragično okončao život. "Igor Vuk Torbica je bio Princ Teatra. Onako kako je Branko Miljković bio Princ Poezije. I posle Miljkovićevog tragičnog kraja ljudi su mislili da će se pojaviti neko sličan. I nije se pojavio", napisao je Mladenović. Reditelj Dino Mustafić naveo je da je poznao Torbicu još od njegovih studentskih dana, te da je bio poseban redatelj i čovjek, uvijek spreman da kritizira postojeće sisteme, bez straha i pristranosti da govori istinu. "Njegov umjetnički jezik je bio i društvena alternativa, drugačiji i bolji svet", istakao je Mustafić. Narodno pozorište Sombor, u kojem je režirao Molijerovog "Tartufa", u koprodukciji sa Srpskim narodnim pozorištem u Novom Sadu, navelo je na Fejsbuku da "postoje ti neki trenuci kada predstava ipak stane. Možda će i biti nastavljena, ali ne na isti način. Mirno more, dragi divni Iгоре..." Festival Grad teatar u Budvi, koproducent "Krvavih svadbi" sa SNP-om, istaklo je da je Torbica bio "veliki čovjek i veliki umjetnik". "Učinio nam je čast da deo svog beskrajnog i vanvremenskog talenta podijeli sa nama. Imali smo sreću da nam je bio i prijatelj. Zbog toga danas, utučeni i nijemi, ne nalazimo riječi utjehe. Veliki Iгоре Vuče, počivaj u miru", poručio je Grad Teatar, koji je Torbici dodijelio nagradu za kazališno stvaralaštvo za 2017/2018. godinu, za "izuzetno promišljeno, temeljito i nekonvencionalno čitanje i uprizorenje Lorcinih "Krvavih svadbi". Zagrebačko kazalište mladih, u kojem je Torbica režirao dramu "Hinkeman", otkazalo je program 17. juna zbog smrti dragog kolege i prijatelja, a povodom njegove prerane smrti objavilo je da je trenutak u kojem se tragično prekine mlad život – trenutak u kojem u jednom svom dahu zastane čitav svijet, te da je potpuno nevažno radi li se o pokušaju racionalizacije neobjašnjivog, ili tek o naivnom načinu na koji možemo potražiti utjehu u trenucima potpunog besmisla, jer u slučaju gubitka Igora Vuka Torbice, riječ je prije svega o činjenici. "Kazalište je zastalo, svjesno da je negdje iz dubine njegova srca zaista izvučena životna sila koja ga je gradila autentičnim rukopisom koji će biti nemoguće nastaviti ili nadopisati", naveli su u ZKM-u. Potresne oproštajne poruke objavile su na društvenim mrežama mnogobrojne Torbičine kolege i suradnici, među kojima su i glumice Branka Otašević, Urša Raukar-Gamulin, Barbara Nola, Daria Lorenci Flatz, Areta Ćurković, Viktorija Stepanovska, rediteljke Anica Tomić, Milica Kralj, dramaturg Dimitrije Vojnov, glumac Emir Hadžifežović i kolege iz Kamernog teatra 55...

Rođen u Drvaru 1987. godine, Torbica je diplomirao 2013. na FDU u klasi profesorke Alise Stojanović, a kao najbolji student pozorišne režije u generaciji, dobitnik je nagrade "Hugo Klajn". Na trećoj godini studija za ispitnu predstavu "Pokojnik" dobio je glavnu nagradu festivala "Studio fest", nakon čega je uvrštena u redovni repertoar Jugoslovenskog dramskog pozorišta, u kojem je kasnije režirao "Razbijeni krčag" Heinricha von Kleista.

Plakat *Rock koncert*, Dejan Kršić, foto Jane Stravs, sitotisk, 1987 .
sa izložbe NEP / NOVA EVROPA: Kunst ist zeitlos • Europa endlos (19.6. – 3.7.2020.), HDD

АУТОРИ

RADOJE ARSENIĆ / DRAGAN BABIĆ / GORAN BABIĆ / MUHAREM BAZDULJ
MLADEN BLAŽEVIĆ / GORAN BORKOVIĆ / MILUTIN DEDIĆ / JOVICA DROBNJAK
MILOŠ ĐURĐEVIĆ / NENAD JOVANOVIĆ / ŽELJKO KRESOJEVIĆ / BOJAN KRIŠTOFIĆ
ŽELJKO LUKETIĆ / ĐORĐE MATIĆ / IGOR MRKALJ / BOJAN MUNJIN / IGOR RUŽIĆ
MAŠA SAMARDŽIJA / ČEDOMIR VIŠNJIĆ / NIKOLA ŽIVANOVIĆ

RADICAL CHIC, PLAKAT, DEJAN KRŠIĆ, 1986.

SA TZLOŽBE "NOVA EVROPA: KUNST IST ZEITLOS • EUROPA ENDLOS" (19. 6. – 3. 7. 2020.), HDD

RADICAL CHIC

www.casopis.prosvjeta.net

CIJENA 20 KN